

Úvodník /Editorial

Civitas v novom šate, s novými výzvami a s rozšíreným autorským kolektívom

Politologický odborný časopis Civitas, pri kolíske ktorej stál zakladateľ a širiteľ politických vied a katedry politológie v Nitre, jednej z najstarších na Slovensku, jej prvý vedúci a súčasne zakladateľ slovenskej ekofilozofie docent Juraj Kučírek, má za sebou 30 ročníkov vydaní, čo predstavuje zhruba 180 štúdií, desiatky recenzií, informácií z vedeckého a pedagogického prostredia.

Prispel k výchove študentov, propagácii politológie ako vedy a ako študijného odboru. Pomohol autorom a čitateľom dívať sa na spoločenský život u nás i za hranicami štátu a kontinentu nie ako na chaotický súbor náhod a subjektívnych rozhodnutí zodpovedných, ale neraz aj nezodpovedných vplyvných jedincov, ale najmä ako na odraz objektívnych ekonomických, historických, spoločensko-politických a kultúrnych daností a zákonitostí, ktoré neustále spoznávame, ale nikdy dokonale nespoznáme.

Civitas pomáhal brúsiť vedecké nestranné a nestraničné metódy skúmania politických procesov. Vysvetľoval, že politika nie je iba panské huncútstvo, ani show. Ide predovšetkým o objektívnu realitu, v ktorej sa pohybuje nespočetné množstvo navzájom veľmi prepojených subjektov, a ktorú treba skúmať ako každú inú činnosť.

Časopis pokračoval aj po organizačnej zmene, keď sa Katedra politológie a euroázijských štúdií zlúčila s Katedrou filozofie, v lone ktorej kedysi vznikla. Po troch dekádach sme sa rozhodli, že prejdeme na elektronickú podobu, znásobíme jeho rozsah, pridáme tematické oblasti, inovujeme redakčnú radu, rozšírime okruh domácich aj zahraničných prispievateľov a počet čitateľov.

Jeho hlavnou tematickou orientáciou zostane akreditovaný odbor našej katedry, ktorá vychováva mladých vzdelaných politológov, ktorí sa učia odlišovať vlastné pocity, preferencie, záujmy a túžby od spoločenskej reality a od exaktného prístupu k nej. Tak, ako v minulosti, aj naďalej bude dávať priestor ďalším spoločenským vedám, ktoré sa tematicky politickým vedám približujú a najmä ich čiastočne prekrývajú.

Tridsať rokov je slušné obdobie pre život človeka, katedru aj časopis. Verím, že od 31. ročníka si Civitas v novej podobe, s novými prispievateľmi, čitateľmi a témami nielen že podrží doterajšiu úroveň, ale že sa začne posúvať o nejaký ten stupeň vyššie.

Svetozár Krno

EV 355/25/EPP

ISSN 2989-4751

prvé číslo – 1/2025

S
A
T
I
V
I
T
A
S

Obsah/Content

Ročník 1, 2025, č. 1 – 1/2025/ Volume 1,
2025, No. 1 – 1/2025

Úvodník /Editorial

S. Krno: Civitas v novom šate, s novými
výzvami a rozšíreným autorským kolektívom/
1

Štúdie/Studies

Belica, B. : Boj proti terorizmu ako
bezpečnostnej hrozbe z národnej a
medzinárodnej perspektívy/Combating
terrorism as a security threat from a national
and international perspective..... 2

Húleková, M.: Bezpečnosť a obrana
európskej únie z pohľadu výdavkov na
obranu/ European Union security and defence
in the view of defence spending.....17

Ivančík, R.: O európskej strategickej
autonómii v kontexte bezpečnostnej a
obrannej politiky Európskej únie/. On
European strategic autonomy in the context of
the European Union's security and defence
policy..... 28

Mariaňski, J.: Nová spiritualita
v sociologickom naratívne/New Spirituality in
the Sociological Narrative.....48

Krno, S.: Predvojnové politické strany,
periodiká a pohľad Antona Štefánka na
vtedajšie novinárstvo/ Pre-war political
parties, periodicals, and Anton Štefánek's
view on contemporary journalism..... 63

Recenzie a informácie/Reviews and
Informations

Petr ROŽŇÁK: Politologie pro všechny: Svět
v pohybu, politika v proměně76

Štúdie/Studies

Boj proti terorizmu ako bezpečnostnej hrozbe z národnej a medzinárodnej perspektívy

Combating terrorism as a security threat from a national and international perspective

Branislav Belica

Abstrakt:

Článok sa zaoberá problematikou terorizmu ako jednej z najväznejších bezpečnostných hrozieb súčasnosti. V úvode definuje terorizmus a analyzuje jeho hlavné charakteristiky, ako sú úmyselné zastrašovanie verejnosti, politická či ideologická motivácia a použitie násilia. Následne klasifikuje rôzne typy terorizmu vrátane náboženského, politického, ideologického, environmentálneho a kybernetického. Osobitná pozornosť je venovaná opatreniam prijímaným proti terorizmu na Slovensku, kde kľúčovú úlohu zohrávajú Policajný zbor, Slovenská informačná služba, Vojenské spravodajstvo a Národný bezpečnostný úrad. Článok tiež zdôrazňuje význam medzinárodnej spolupráce, najmä prostredníctvom Europolu a Interpolu, pri prevencii a potláčaní terorizmu. V závere poukazuje na potrebu modernizácie bezpečnostných zložiek, využívania nových technológií a posilňovania cezhraničnej spolupráce s cieľom efektívnejšieho boja proti teroristickým hrozbám.

Kľúčové slová: terorizmus, bezpečnostná hrozba, bezpečnosť, opatrenia, spolupráca.

Abstract:

The article deals with the issue of terrorism as one of the most serious security threats of our time. In the introduction, it defines terrorism and analyses its main characteristics, such as deliberate intimidation of the public, political or ideological motivation and the use of violence. It then classifies various types of terrorism, including religious, political, ideological, environmental and cyber. Special attention is paid to the measures taken against terrorism in Slovakia, where the Police

Force, the Slovak Information Service, Military Intelligence and the National Security Office play a key role. The article also emphasizes the importance of international cooperation, especially through Europol and Interpol, in preventing and suppressing terrorism. The conclusion points to the need to modernize security forces, use new technologies and strengthen cross-border cooperation in order to combat terrorist threats more effectively.

Keywords: terrorism, security threat, security, measures, cooperation.

ÚVOD

Súčasný vývoj ľudskej spoločnosti je do veľkej miery poznačený komplexnosťou, premenlivosťou, nerovnomernosťou, nestabilitou, zhoršovaním globálneho i regionálneho bezpečnostného prostredia, zhoršovaním bezpečnostnej situácie vo viacerých oblastiach sveta, zvyšovaním napätia v medzinárodných vzťahoch (Phillips, 2019; Ivančík, 2022; Conca – Dabelko, 2024) a rôznymi konfliktami a krízami vychádzajúcimi s nahromadenia, neriešenia alebo nedostatočného riešenia viacerých globálnych a regionálnych problémov (Brhlíková, 2014; Jurčák – Ivančík, 2023; Broomell – Davis, 2023). V tomto kontexte dochádza ku kontinuálnemu rastu viacerých bezpečnostných hrozieb. Jednou z najväznejších z nich, ktorej čelia nielen jednotlivé štáty, ale celé medzinárodné spoločenstvo, je terorizmus (Saul, 2012; Ivančík – Nečas, 2019; Goswami – Bathia, 2020). Veľkosť, resp. závažnosť teroristickej hrozby vyplýva zo skutočnosti, že „*teroristické organizácie (skupiny) sú dnes schopné udrieť kedykoľvek, kdekoľvek a na kohokoľvek*“ (Ivančík – Nečas, 2019, s. 122).

S nárastom počtu a sofistikovanosti teroristických aktivít, ako aj s nárastom počtu obetí, psychickými i fyzickými traumami a obrovskými materiálnymi a finančnými škodami spôsobenými týmto typom útokov, najmä v úvodných dvoch desaťročiach tohto storočia, vznikla nevyhnutná potreba prijímania množstva nových bezpečnostných, politických, organizačných, legislatívnych, ekonomických a ďalších opatrení, a to tak na národnej, ako aj medzinárodnej úrovni. Ich cieľom je minimalizácia rizík spojených s terorizmom (Saul, 2012; Ivančík – Nečas, 2019; Goswami – Bathia, 2020). Do prípravy a implementácie viacerých takýchto opatrení sa zapojila aj Slovenská republika.

Hoci Slovensko nepatrí medzi krajiny s priamym rizikom masových teroristických útokov, ako je tomu v niektorých iných, hlavne veľkých európskych štátoch, nie je voči teroristickej hrozbe imúnne. Preto musia byť slovenské bezpečnostné zložky pripravené čeliť aj výzvam v podobe terorizmu. To si vyžaduje vysoký stupeň pripravenosti a flexibility. S dynamickým vývojom aktivít teroristických skupín, ktoré využívajú globalizáciu, internet a moderné komunikačné a informačné technológie, systémy a prostriedky, rastie potreba modernizácie, skvalitňovania a zefektívňovania bezpečnostných, spravodajských, represívnych a ďalších opatrení voči potenciálnym teroristickým útokom.

V nadväznosti na uvedené a s cieľom prehĺbiť akademickú diskusiu o bezpečnostných hrozbách pre súčasnú spoločnosť sa autor v práci zaoberá analýzou jednotlivých subjektov pôsobiacich proti terorizmu na Slovensku, ich kompetenciami, organizačnými štruktúrami a špecifickými úlohami. Aby bolo možné jednoznačne analyzovať a charakterizovať činnosť týchto subjektov, je v prvej časti práce definovaný terorizmus, jeho charakteristické znaky a

druhy. Okrem toho autor venuje pozornosť problematike medzinárodnej spolupráce, ktorá zohráva kľúčovú úlohu v prevencii a boji proti terorizmu, keďže terorizmus ako globálny fenomén nepozná hranice a vyžaduje si efektívnu cezhraničnú spoluprácu.

1 POJEM TERORIZMUS A JEHO ZNAKY

Definícia terorizmu je náročná z niekoľkých dôvodov. Jednou z hlavných príčin je rozdielny pohľad na legitimitu násilia. Zatiaľ čo niektoré skupiny alebo štáty považujú použitie násilia za oprávnené v prípadoch, keď je vedené za účelom sebaobrany alebo boja proti utláčaniu, iné vnímajú tieto činy ako teroristické. Tento postoj reflektuje rozdiel medzi vnímaním tzv. „bojovníkov za slobodu“ a teroristov, čo komplikuje prijatie jednotnej definície (Borum, 2012).

Ďalšiu prekážku zjednotenia predstavujú politické a ideologické faktory. Mnoho krajín a organizácií sa zdráha prijať definíciu, ktorá by mohla zahrnúť aj činnosť nimi podporovaných skupín alebo spojencov. Príkladom môže byť definícia Organizácie Spojených národov (ďalej len „OSN“), ktorá zahŕňa útoky na civilistov s cieľom zastrašiť obyvateľstvo, ale vynecháva prípady, keď je násilie vedené proti vojenským cieľom. Tento aspekt je kľúčový, keďže rôzne krajiny majú odlišné názory na to, kto môže byť legitímnym terčom násilia (Saul, 2008).

Aj napriek rozdielom existujú určité charakteristiky, ktoré sa objavujú v rôznych definíciách terorizmu. Medzi najčastejšie prvky patria:

- **Úmysel vyvolať strach a zastrašiť verejnosť:** Teroristické činy sú vykonávané tak, aby vyvolali strach nielen u priamych obetí, ale aj v širšej spoločnosti. Tento prvok je základný pre pochopenie psychologického účinku terorizmu, ktorý sa nesnaží len poškodiť, ale aj destabilizovať a ovplyvniť spoločnosť ako celok.
- **Použitie alebo hrozba násilia:** Terorizmus zahŕňa násilie alebo hrozbu jeho použitia ako prostriedok na dosiahnutie cieľov. Tento prvok odlišuje terorizmus od iných foriem politického aktivizmu, ktoré sa zameriavajú na neagresívne formy protestu či vyjadrovania nesúhlasu.
- **Politická, náboženská alebo ideologická motivácia:** Terorizmus je motivovaný snahou dosiahnuť špecifické politické, náboženské alebo ideologické ciele. Na rozdiel od iných násilných činov, ktoré môžu byť motivované ekonomickými dôvodmi alebo nenávisťou, terorizmus sa vyznačuje vyšším cieľom, často s dôrazom na zmenu spoločenského poriadku alebo vládneho režimu (Pittel, 2011, Richardson, 2007).

V rámci akademického a právneho diskurzu existuje viacero prístupov k definovaniu terorizmu, ktoré sú často ovplyvnené geopolitickými a ideologickými rozdielmi medzi štátmi.

OSN sa usilovala o vytvorenie univerzálnej definície, ale jej pokusy narazili na odpor niektorých členských štátov, najmä z ideologických dôvodov. Aktuálne OSN opisuje terorizmus v rámci rôznych konvencií ako činy spáchané s úmyslom spôsobiť smrť alebo vážne zranenie civilistovi alebo osobe, ktorá sa nezúčastňuje na nepriateľských akciách, s cieľom zastrašiť verejnosť alebo donútiť vládu konať určitým spôsobom. Táto definícia

zahŕňa niektoré kľúčové prvky terorizmu, ale nezahŕňa násilie voči vojenským cieľom, čo vyvoláva otázky, či by terorizmus mal byť striktne vymedzený len na civilné obeť (Shanahan, 2016).

V Spojených štátoch amerických (ďalej len „USA“) existujú viaceré definície terorizmu, ktoré sa líšia podľa organizácií, ktoré ich používajú. Napríklad Federal Bureau of Investigation (ďalej len „FBI“) definuje terorizmus ako nezákonné použitie násilia alebo hrozby násilia voči osobám alebo majetku za účelom zastrašenia vlády alebo civilného obyvateľstva pre dosiahnutie politických alebo sociálnych cieľov. Táto definícia zahŕňa aj vnútroštátny terorizmus a zameriava sa na činy, ktoré porušujú zákony, čím sa odlišuje od medzinárodných definícií (Stuurman, 2019).

Európska únia (ďalej len „EÚ“) prijala definíciu terorizmu, ktorá sa sústreďuje na úmyselné činy, ktorými sa narušuje poriadok a bezpečnosť v členských štátoch, pričom je terorizmus definovaný ako závažný trestný čin s cieľom zastrašovania obyvateľstva, prinútenia vlády konať určitým spôsobom alebo destabilizácie ekonomiky. Tento prístup zohľadňuje špecifické charakteristiky európskych demokratických spoločností a zvyrazňuje potrebu ochrany verejného poriadku a štátnych inštitúcií (European Council, 2025).

2 TYPOLÓGIA TERORIZMU

Napriek tomu, že základná definícia terorizmu zahŕňa použitie násilia za účelom šírenia strachu a dosiahnutia cieľov, teroristické skupiny často operujú v rámci rôznych ideológií a motivácií. Každý druh terorizmu má odlišné ciele. Medzi najčastejšie formy terorizmu patria:

- **náboženský terorizmus**
- **politický terorizmus**
- **ideologický terorizmus**
- **environmentálny terorizmus**
- **kyberterorizmus**

2.1 Náboženský terorizmus

Náboženský terorizmus patrí medzi najrozšírenejšie a najzávažnejšie formy terorizmu súčasnosti. Vyznačuje sa používaním extrémnych foriem násilia, ktoré majú podporiť presadzovanie konkrétnej náboženskej vízie. Tento druh terorizmu vychádza z radikálnych interpretácií náboženských textov a doktrín, ktoré sa zameriavajú na boj proti neveriacim. Prívrženci náboženského terorizmu často veria, že ich činy majú božskú podporu a sú nevyhnutné pre dosiahnutie vyššieho cieľa, akým je napríklad zavedenie teokratického režimu alebo nastolenie náboženského práva. Motívom môže byť ale aj pomsta voči inej skupine veriacich, ktorí neuznávajú „pravého boha“ (Chaliand, 2016).

Príklady náboženského terorizmu zahŕňajú organizácie ako Al-Káida, Islamský štát alebo Boko Haram, ktoré vykonávajú útoky na civilistov, vládne inštitúcie a symboly, ktoré

považujú za hrozbu voči svojim náboženským hodnotám. Cieľom týchto organizácií je nielen fyzické zničenie nepriateľa, ale aj vyvolanie strachu medzi „nepriateľmi viery“. Náboženský terorizmus je obzvlášť nebezpečný, pretože jeho prívrženci veria, že sú legitimizovaní božským zákonom, čo znižuje ich ochotu k vyjednávaniu alebo zmene názorov. Taktiež sú ochotní obetovať pre naplnenie „božej vôle“ aj vlastný život. Oproti iným druhom terorizmu je pre tieto skupiny prízračná organizovanosť alebo vzájomná prepojenosť viacerých jednotlivcov, ktorí spolu komunikujú a zdieľajú názory (Juergensmeyer, 2017).

2.2 Politický terorizmus

Politický terorizmus je zameraný na dosiahnutie zmien vo vládnom systéme, politickej moci alebo v sociálnom poriadku. Tento druh terorizmu vzniká často ako reakcia na politickú represiu, nedostatok demokracie alebo sociálnu nespravodlivosť. Dôvodom však môže byť aj nespokojnosť s výsledkom volieb, alebo s vládou politikou. Je charakterizovaný násilnými útokmi na vládne inštitúcie, verejných predstaviteľov, bezpečnostné zložky a ďalšie symboly moci, pričom cieľom je podkopať stabilitu politického systému a prinútiť vládu k zmene (Norman, 2022).

Príkladom politického terorizmu sú skupiny ako Írska republikánska armáda, ktorá bojovala za nezávislosť Severného Írska od Spojeného kráľovstva, a baskická ETA, ktorá usilovala o osamostatnenie Baskicka od Španielska. Politický terorizmus zahŕňa aj extrémne ľavicové alebo pravicové organizácie, ktoré používajú násilie na presadenie svojich politických cieľov, ako napríklad maoistické hnutia v Južnej Amerike. V posledných rokoch sa však zaznamenal relatívny pokles teroristických útokov organizovaných skupinami s politickým mozívom. Naopak je v súčasnej dobe veľmi aktuálny fenomén „osamelých vlkov“ (Challiand, 2016).

V porovnaní s inými druhmi terorizmu je politický terorizmus viac orientovaný na konkrétne zmeny v politickom systéme, ktoré sú jasne formulované a ktorých dosiahnutie má priamy vplyv na riadenie štátu. Tieto zmeny môžu byť požadované teroristickou organizáciou ako forma politického nátlaku, alebo jednotlivcami v podobe rôznych manifestov a požiadaviek (Hoffman, 2017).

2.3 Ideologický terorizmus

Ideologický terorizmus sa zakladá na presadzovaní extrémnych ideologických postojov, ktoré sa netýkajú priamo náboženských alebo politických cieľov, ale sú zamerané na širšie spoločenské a filozofické idey. Tento druh terorizmu je často motivovaný nacionalistickými, rasovými, anarchistickými alebo inými extrémnymi ideológiami, ktoré sa snažia narušiť súčasný spoločenský poriadok a vytvoriť nový systém (Norman, 2022).

Príkladom ideologického terorizmu sú neonacistické alebo biele supremacistické skupiny a jednotlivci, ktorí používajú násilie proti menšinám alebo vládnym inštitúciám. Iným príkladom sú anarchistické skupiny, ktoré útočia na symboly kapitalizmu, ako sú banky či nadnárodné korporácie, s cieľom zničiť kapitalistický systém a nahradiť ho anarchistickou

spoločnosťou. Ideologický terorizmus je charakterizovaný extrémnym presvedčením a niekedy aj odmietaním akejkoľvek formy štátnej moci či autority. Cieľom uvedených skupín a jednotlivcov je úplná transformácia spoločenských noriem a hodnôt (Gill et. al., 2017).

2.4 Environmentálny terorizmus

Environmentálny terorizmus, alebo ekoterorizmus, je relatívne nový druh terorizmu, ktorý je motivovaný snahou chrániť životné prostredie alebo jeho časť pred tým, čo jeho prívrženci považujú za neúnosné vyčerpávanie prírodných zdrojov alebo ničenie ekosystému. Environmentálni teroristi páchajú násilné činy na inštitúciách a firmách, ktoré podľa nich prispievajú k environmentálnej deštrukcii, ako sú priemyselné továrne, ťažobné spoločnosti a poľnohospodárske korporácie (Berkowicz, 2011).

Medzi najznámejšie organizácie tohto druhu patrí hnutie Front na oslobodenie Zeme (Earth Liberation Front - ELF), ktoré sa angažuje v útokoch na priemyselné objekty a zariadenia s cieľom zabrániť environmentálnym škodám. Environmentálny terorizmus je charakteristický tým, že sa väčšinou nezameriava na ľudské obete, ale na materiálne škody spôsobené budovám a infraštruktúrou. Tento druh terorizmu je problematický, pretože je ťažké odlíšiť legitímne ekologické protesty od násilných aktov, ktoré sa usilujú o extrémne riešenia v záujme ochrany životného prostredia a to najmä z dôvodu kolízie základných ľudských práv a vzniknutých ekonomických škôd. Environmentálny terorizmus má osobitné miesto v rámci druhov terorizmu napriek tomu, že sa na prvý pohľad môže javiť ako súčasť ideologického terorizmu. Dôvodom je však vysoká špecifickosť uvedeného konania a cieľných objektov, či škodlivých následkov (Spadaro, 2020).

2.5 Kybernetický terorizmus

Kybernetický terorizmus predstavuje moderný fenomén, ktorý využíva digitálne technológie a počítačové systémy na útoky proti kritickej infraštruktúre, vládnym inštitúciám a spoločnostiam. Kyberteroristi sa zameriavajú na narušenie dôležitých informačných a komunikačných systémov s cieľom spôsobiť chaos, ekonomické straty alebo narušiť štátne fungovanie. Ich útoky môžu zahŕňať infikovanie počítačov malvérom, krádež citlivých údajov či preťaženie serverov. Podobne ako pri environmentálnom terorizme ide o relatívne nový druh terorizmu, ktorý môže mať rôzne motívy. Jeho špecifickosť spočíva najmä v škodlivých následkoch, ktoré majú charakter ekonomických škôd a narušenia riadneho fungovania štátnych inštitúcií. Aj preto EÚ definuje znaky terorizmu nie len prostredníctvom násillia a jeho hrozby, ale aj narušenia poriadku a bezpečnosti, či ekonomických škôd (European Council, 2025).

Kybernetický terorizmus nevyžaduje fyzickú prítomnosť a jeho výhodou je anonymita, čo z neho robí dostupný nástroj pre širokú škálu aktérov, vrátane jednotlivcov, teroristických organizácií a dokonca aj štátov. Príkladom kyberterorizmu sú útoky na energetické siete, finančné inštitúcie a vládne databázy (Weimann, 2015).

3 SUBJEKTY PÔSOBIACE PROTI TERORIZMU NA ÚZEMÍ SR

Medzi hlavné subjekty pôsobiace v oblasti boja proti terorizmu území SR patria predovšetkým Policajný zbor Slovenskej republiky (ďalej len „PZ“), ktorý disponuje operatívnymi, analytickými, vyšetrovacími a zásahovými zložkami v rámci boja proti terorizmu. Dôležitú úlohu zohrávajú aj spravodajské služby, teda Slovenská informačná služba (ďalej len „SIS“) a Vojenské spravodajstvo (ďalej len „VS“), ktoré svojou spravodajskou činnosťou v rozsahu stanovenom príslušnými zákonmi získavajú, vyhodnocujú, spracovávajú a distribuujú informácie spravodajského charakteru zákonným prijímateľom. Zásadnú úlohu má aj Národný bezpečnostný úrad (ďalej len „NBÚ“), ktorý zastrešuje oblasť kybernetickej bezpečnosti a ochrany proti kyberterorizmu. Významnú úlohu zohrávajú aj Ozbrojené sily Slovenskej republiky (ďalej len „OS SR“), ktoré v prípade potreby poskytujú asistenciu pri rozsiahlych bezpečnostných krízach a rovnako disponujú jednotkami, ktoré je možné využiť v rámci protiteroristických opatrení. Okrem týchto subjektov pôsobia v rámci SR aj nadnárodné a medzinárodné organizácie ako Europol a Interpol. Ich úloha spočíva najmä v sprostredkovaní výmeny informácií. V nasledujúcej časti budú charakterizované jednotlivé subjekty boja proti terorizmu v rámci SR.

3.1 Policajný zbor Slovenskej republiky

Policajný zbor predstavuje hlavnú zložku v oblasti ochrany vnútornej bezpečnosti štátu. Boj proti terorizmu je primárne v kompetencii novovzniknutej Protiteroristickej centrály Prezídia Policajného zboru (ďalej len „PPZ“). Vo všeobecnosti PZ v rámci boja proti terorizmu disponuje zložkami operatívneho, spravodajského, analytického, vyšetrovacieho a zásahového charakteru. Operatívna zložka sa zameriava najmä na výkon operatívno-pátracej činnosti, ktorá je v zákone o PZ definovaná ako: systém spravidla utajených, spravodajských opatrení vykonávaných PZ na účely predchádzania, zamedzovania, odhaľovania a dokumentovania trestnej činnosti a zisťovania jej páchatel'ov, zabezpečovania ochrany určených osôb a strážených objektov, technicky chránených objektov, zabezpečovania a poskytovania ochrany a pomoci ohrozenému svedkovi a chránenému svedkovi, kontroly hraníc Slovenskej republiky a vypátrania osôb a vecí (§ 38a Zákona č. 171/1993 o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov).

Spravodajská zložka v zmysle zákona č. 171/1993 o Policajnom zbore (ďalej len „zákon o PZ“) plní úlohy kriminálneho spravodajstva. To je definované ako činnosť, ktorou sa utajeným spôsobom získavajú, sústreďujú a vyhodnocujú informácie o trestných činoch a ich páchatel'och a vytvárajú sa podmienky na použitie agenta (§ 39a Zákona č. 171/1993 o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov). Analytické zložky sa venujú analýze zozbieraných dát a tvorbe výstupov, ktoré umožňujú efektívnejšiu prácu s informáciami. Ide najmä o Odbor riadenia kriminálnych analýz PPZ, ktorý disponuje podriadenými celkami v rámci SR. Tento odbor sa venuje najmä spracovávaniu a vyhodnocovaniu veľkého množstva dát, pričom využíva rôzne softvérové nástroje na zefektívnenie svojej činnosti. Ide najmä hľadanie rôznych prepojení a identifikáciu súvislostí (Stieranka, Marko, 2018).

Vyšetrovacie zložky sa venujú procesnoprávnej stránke boja proti terorizmu. Akonáhle existuje podozrenie zo spáchania trestného činu, je policajt v rámci trestného konania z úradnej povinnosti začaté trestné stíhanie za účelom získania a zadokumentovania dôkazov:

- či sa stal skutok a či má znaky trestného činu,
- kto tento skutok spáchal a z akých pohnútok,
- osobné pomery páchatel'a v rozsahu potrebnom na určenie druhu a výmery trestu a uloženie ochranného opatrenia a iné rozhodnutia,
- osobné pomery páchatel'a v rozsahu potrebnom na určenie druhu a výmery trestu a uloženie ochranného opatrenia a iné rozhodnutia,
- následok a výšku škody spôsobenú trestným činom,
- výnosy z trestnej činnosti a prostriedky na jej spáchanie, ich umiestnenie, povahu, stav a cenu,
- majetkové pomery na účely odňatia výnosov z trestnej činnosti. (§ 2 ods. 6, §10 ods. 7, § 119 ods. 1 Zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov).

Ak prípade terorizmu ide o jedného alebo viac nebezpečných páchatel'ov, môže byť nasadený Útvar osobitného určenia PPZ. Pôsobnosť tohto útvaru je na území celej Slovenskej republiky. Špeciálna protiteroristická jednotka nazývaná tiež aj ako Lynx Commando je určená najmä: služobné zákroky proti teroristom, únoscom osôb a dopravných prostriedkov, nebezpečným páchatel'om organizovanej trestnej činnosti a páchatel'om úmyselných obzvlášť závažných trestných činov. Útvar osobitného určenia sa člení na jednotku osobitného určenia, jednotku metodologickej a technickej podpory a jednotku zahraničných činností a logistiky. Veliteľ útvaru osobitného určenia priamo riadi prezident PZ (MV SR, 2025).

3.2 Slovenská informačná služba

Slovenská informačná služba je civilnou spravodajskou službou SR. V rámci svojich zákonom stanovených úloh sa podieľa na získavaní, sústreďovaní, vyhodnocovaní a analýze spravodajských informácií. Plní úlohy vo veciach ochrany ústavného zriadenia, vnútorného poriadku, bezpečnosti štátu a ochrany zahraničnopolitických a hospodárskych záujmov štátu. V rámci svojich zákonných kompetencií sa zameriava aj na informácie o terorizme, vrátane informácií o účasti na terorizme, jeho financovaní alebo podporovaní. Sústreďuje sa najmä na identifikáciu a monitorovanie radikalizovaných skupín, sledovanie potenciálne nebezpečných jednotlivcov a analyzovanie trendov, ktoré by mohli viesť k ohrozeniu vnútornej bezpečnosti. Získané informácie sú následne poskytované ďalším zákonným subjektom na účely ochrany verejného poriadku a bezpečnosti (§1 ods. 1 a 2 a §2 Zákona č. 46/1993 o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov).

3.3 Vojské spravodajstvo

Vojské spravodajstvo je spravodajská služba, ktorá plní úlohy na úseku obrany, obranyschopnosti a bezpečnosti Slovenskej republiky v pôsobnosti Ministerstva obrany Slovenskej republiky. Vykonáva spravodajskú činnosť a bezpečnostné opatrenia na úseku obrany, obranyschopnosti a bezpečnosti Slovenskej republiky a v rozsahu svojej pôsobnosti sa podieľa na spravodajskom zabezpečení obrany, ktorým je plánovanie a riadenie spravodajských operácií pri obrane štátu (§4 ods 1 a 2 Zákona č. 500/2022 Z. z. o Vojskom spravodajstve v znení neskorších predpisov). Činnosť Vojského spravodajstva v oblasti boja proti terorizmu zahŕňa získavanie, sústreďovanie a vyhodnocovanie informácií o terorizme, jeho financovaní alebo podporovaní a kybernetickom terorizme. Okrem toho plní úlohy na úseku obrany Slovenskej republiky v kybernetickom priestore a kybernetickej bezpečnosti prostredníctvom Centra pre kybernetickú obranu Slovenskej republiky, ktoré je jeho osobitnou organizačnou zložkou a ktoré plní úlohy národnej autority pre kybernetickú obranu (§ 5 a § 7 Zákona č. 500/2022 Z. z. o Vojskom spravodajstve v znení neskorších predpisov).

3.4 Národný bezpečnostný úrad

Národný bezpečnostný úrad je ústredným orgánom štátnej správy, ktorý plní zásadnú úlohu v oblasti kybernetickej bezpečnosti a ochrany proti kyberterorizmu. V rámci svojej pôsobnosti zabezpečuje ochranu kritickej infraštruktúry a poskytuje metodickú podporu pre inštitúcie verejnej správy, komerčné subjekty i jednotlivcov na Slovensku. Zodpovedá za vytváranie a implementáciu národných bezpečnostných štandardov, vypracovávanie stratégií kybernetickej bezpečnosti a spoluprácu s ďalšími orgánmi štátnej správy a medzinárodnými organizáciami, čo umožňuje efektívnejšie zdieľanie informácií o hrozbách kybernetického terorizmu (§ 70 Zákona č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností v znení neskorších predpisov).

V súvislosti s bojom proti kyberterorizmu prevádzkuje Národné centrum kybernetickej bezpečnosti SK-CERT, ktoré sa špecializuje na monitorovanie a odhaľovanie kybernetických útokov, vrátane tých, ktoré majú znaky teroristických činností. Centrum poskytuje analýzu incidentov, vykonáva audit bezpečnosti a organizuje cvičenia pre zlepšenie pripravenosti na kybernetické útoky (§ 5 Zákona č. 69/2018 Z. z. o kybernetickej bezpečnosti v znení neskorších predpisov). Národný bezpečnostný úrad tiež zodpovedá za vypracovanie a aktualizáciu právnych rámcov v oblasti kybernetickej bezpečnosti a za implementáciu opatrení vyplývajúcich zo smerníc Európskej únie, ako je napríklad smernica NIS2 (Network and Information Security). Tieto opatrenia pomáhajú zabezpečiť nielen prevenciu a odhaľovanie útokov, ale aj rýchlu reakciu na vzniknuté incidenty.

Činnosť Národného bezpečnostného úradu v oblasti kybernetickej bezpečnosti a boja proti kyberterorizmu sa okrem iného opiera o spoluprácu s akademickými a výskumnými inštitúciami, ktoré poskytujú technickú podporu a pomáhajú vyvíjať nové technológie a

postupy pre odhaľovanie a zmierňovanie kybernetických hrozieb (Národný Bezpečnostný Úrad, 2025).

3.5 Ozbrojené sily Slovenskej republiky

Ozbrojené sily SR majú podpornú úlohu v oblasti boja proti terorizmu. V rámci SR, ale aj mimo nej poskytujú asistenciu pri rozsiahlych bezpečnostných krízach, ktoré presahujú kapacity alebo kompetencie Policajného zboru. Disponujú špeciálnymi jednotkami, ktoré sú schopné efektívne reagovať na teroristické hrozby a sú vycvičené na operácie s vysokou intenzitou. Medzi tieto jednotky patrí najmä 5. pluk špeciálneho určenia. Využitie týchto jednotiek si však vyžaduje splnenie špecifických podmienok (Zákon č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov). Okrem toho môžu byť jednotky Ozbrojených síl SR v zmysle rozhodnutia vlády SR vyčlenené na plnenie úloh Policajného zboru. Takéto rozhodnutie môže byť vydané vtedy, ak sily a prostriedky Policajného zboru nebudú postačovať na zabezpečenie kontroly hraníc SR, stráženého objektu, verejného poriadku alebo vedenia boja proti terorizmu a organizovanému zločinu (§ 70 a 71 Zákona č. 171/1993 o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov).

Okrem toho bola prijatá novela zákona č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky, ktorá oprávňuje vojakov použiť donucovacie prostriedky vo výkone poriadkovej, strážnej, eskortnej, dozornej služby alebo pri plnení úloh ochrany a obrany objektov osobitnej dôležitosti a ďalších dôležitých objektov v pôsobnosti ministerstva obrany a ostatných objektov osobitnej dôležitosti a ďalších dôležitých objektov. (§ 4 ods 4 písm. a) a § 16a zákona č. 321/2002 Z. z. o ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov).

4 MEDZINÁRODNÁ SPOLUPRÁCA V BOJI PROTI TERORIZMU

Vzhľadom na prepojený charakter moderného terorizmu a globalizáciu hrozieb je nevyhnutné, aby Slovensko aktívne spolupracovalo s viacerými medzinárodnými organizáciami, predovšetkým Europolom a Interpolom. Táto spolupráca zabezpečuje včasnú identifikáciu potenciálnych hrozieb, výmenu informácií a koordináciu pri zásahoch proti teroristickým skupinám operujúcim v rôznych častiach sveta. Okrem tradičných metód boja proti terorizmu sa čoraz viac kladie dôraz aj na predchádzanie radikalizácii a na elimináciu faktorov, ktoré môžu prispievať k teroristickým aktivitám.

Europol, európska agentúra pre spoluprácu v oblasti presadzovania práva, zohráva kľúčovú úlohu pri koordinácii boja proti terorizmu medzi členskými štátmi EÚ. Europol ponúka platformu na efektívnu výmenu informácií, analýzu hrozieb a podporu pre jednotlivé národné bezpečnostné zložky. V rámci Slovenska Europol spolupracuje najmä s Policajným zborom a Slovenskou informačnou službou. Europol organizuje aj spoločné operácie a projekty, ako napríklad pracovné skupiny na boj proti terorizmu, ktoré umožňujú slovenským expertom prístup k analýzam a spravodajským informáciám z ostatných krajín EÚ. Takáto spolupráca je dôležitá najmä pri riešení hrozieb pochádzajúcich od zahraničných teroristických organizácií, prípadne jednotlivcov, ktorí môžu ohrozovať bezpečnosť

viacerých krajín súčasne. Europol navyše zohráva významnú úlohu pri analýze trendov teroristických aktivít, čo umožňuje včasné prijatie opatrení na ich elimináciu (Europol, 2024; EU, 2024).

Interpol je najväčšou medzinárodnou organizáciou pre policajnú spoluprácu a zameriava sa na podporu členských krajín v oblasti identifikácie a stíhania medzinárodných zločincov vrátane teroristov. Interpol podporuje boj proti terorizmu tým, že poskytuje svojim členom prístup do databáz s informáciami o teroristických skupinách, jednotlivcoch a nelegálnych zbraniach. Na Slovensku Interpol úzko spolupracuje s Policajným zborom, pričom prostredníctvom svojej centrálnej databázy umožňuje rýchlu identifikáciu podozrivých osôb, ktoré môžu byť spájané s medzinárodnými teroristickými sieťami. Okrem toho Interpol koordinuje aj výcvikové aktivity a workshopy zamerané na boj proti terorizmu, čo umožňuje slovenským policajným zložkám využívať nové technológie a techniky pri vyšetrowaní prípadov terorizmu. V rámci svojich operácií Interpol pomáha lokalizovať osoby podozrivé z teroristických činov, čím významne prispieva k ich dolapeniu a eliminácii nebezpečenstva, ktoré predstavujú (EU, 2023; Interpol, 2024).

Efektívna spolupráca národných zložiek s medzinárodnými inštitúciami prispieva k zvýšeniu bezpečnosti na Slovensku a vytvára pevný základ pre úspešný boj proti teroristickým hrozbám. Tieto hrozby si neustále vyžadujú nové prístupy, pokročilé technológie a efektívnejšie strategické plánovanie. Vývoj v oblasti umelej inteligencie, analýzy dát a spravodajských technológií otvára nové možnosti v boji proti terorizmu, pričom umožňuje lepšie predvídať potenciálne útoky a efektívne zasahovať predtým, než dôjde k ich realizácii.

ZÁVER

Terorizmus je dynamický a komplexný fenomén, ktorý sa od svojho vzniku výrazne vyvinul a neustále mení svoju podobu v závislosti od technologického pokroku, geopolitických zmien a spoločenských faktorov. Jeho korene siahajú hlboko do histórie, avšak v modernej dobe nadobúda čoraz sofistikovanejšie a ťažšie predvídateľné formy. Teroristické organizácie a jednotlivci využívajú nové moderné technológie, ako sú šifrované komunikačné kanály, umelá inteligencia, drony či kybernetické útoky na plánovanie a realizáciu svojich cieľov. Okrem fyzických útokov sa terorizmus presunul aj do virtuálneho priestoru, kde sa šíria extrémistické ideológie, získavajú noví sympatizanti a organizujú deštruktívne kampane proti cieľovým skupinám alebo inštitúciam.

Boj proti terorizmu si preto vyžaduje konštruktívnu a nepretržitú medzinárodnú spoluprácu na viacerých úrovniach. Štáty musia koordinovať svoje bezpečnostné politiky, zdieľať informácie a vyvíjať nové mechanizmy na včasnú identifikáciu hrozieb. Medzinárodné organizácie, ako sú OSN, NATO, EÚ, ako aj Europol a Interpol, zohrávajú kľúčovú úlohu pri tvorbe spoločných stratégií, výmene spravodajských informácií a organizovaní spoločných operácií proti teroristickým skupinám. Okrem toho významnú úlohu zohrávajú aj mimovládne organizácie a výskumné inštitúcie, ktoré pomáhajú analyzovať príčiny terorizmu, predchádzať radikalizácii a zvyšovať povedomie verejnosti o prevencii.

Na území Slovenskej republiky je nevyhnutná efektívna spolupráca rôznych subjektov, ktoré majú špecifické úlohy v boji proti terorizmu. Policajný zbor sa zameriava na odhaľovanie a potlačanie teroristických aktivít, pričom úzko spolupracuje so Slovenskou informačnou službou, ktorá zohráva kľúčovú úlohu v spravodajskej oblasti a monitorovaní potenciálnych hrozieb. Vojenské spravodajstvo sa sústreďuje na identifikáciu hrozieb s medzinárodným presahom, zatiaľ čo Národný bezpečnostný úrad dohliada na ochranu citlivých informácií a bezpečnostných záujmov štátu. Ozbrojené sily SR sú pripravené zasiahnuť v prípade zvýšeného rizika alebo pri nutnosti eliminácie priamej hrozby. Všetky tieto zložky musia neustále zdokonaľovať svoje postupy, modernizovať technologické vybavenie a zvyšovať odbornú pripravenosť svojich príslušníkov.

Dôležitá je aj spolupráca Slovenska s ostatnými krajinami, medzinárodnými organizáciami a ďalšími zahraničnými partnermi, vďaka ktorej má prístup k cenným informáciám, expertíze a koordinovaným činnostiam. Slovensko aktívne participuje na operáciách Europolu a Interpolu, čo umožňuje efektívnejšie identifikovať a neutralizovať potenciálne hrozby. Okrem toho je nevyhnutná spolupráca v oblasti legislatívy a právneho rámca, ktorá zabezpečuje jednotné definovanie teroristických činov, koordináciu vyšetřovania a trestné postihy páchateľov.

Efektívna spolupráca národných zložiek s medzinárodnými inštitúciami prispieva k zvýšeniu bezpečnosti na Slovensku a vytvára pevný základ pre úspešný boj proti teroristickým hrozbám. Tieto hrozby si neustále vyžadujú nové prístupy, pokročilé technológie a efektívnejšie strategické plánovanie. Vývoj v oblasti umelej inteligencie, analýzy dát a spravodajských technológií otvára nové možnosti v boji proti terorizmu, pričom umožňuje lepšie predvídať potenciálne útoky a efektívne zasahovať predtým, než dôjde k ich realizácii.

Vzhľadom na meniaci sa charakter terorizmu je nevyhnutné, aby Slovenská republika a jej bezpečnostné zložky pokračovali v prehlbovaní spolupráce so zahraničnými partnermi a kontinuálne zvyšovali svoje spôsobilosti a kapacity. Zásadným faktorom je aj vzdelávanie bezpečnostných zložiek, zvyšovanie informovanosti verejnosti a implementácia efektívnych preventívnych opatrení, ktoré môžu pomôcť predchádzať radikalizácii a teroristickým činom.

Aj napriek tomu, že terorizmus nie je možné úplne odstrániť, účinná prevencia, vývoj a využívanie nových spravodajských technológií, moderný prístup k bezpečnostným stratégiám a neustále zlepšovanie medzinárodnej spolupráce môžu významne prispieť k zníženiu jeho dosahu. Tento boj je dlhodobý a vyžaduje si nielen technologické inovácie, ale aj angažovanosť celej spoločnosti. Len prostredníctvom efektívnej spolupráce, koordinovaného úsilia a dôslednej prevencie môžeme zabezpečiť vyššiu úroveň bezpečnosti nielen na Slovensku, ale aj v celom medzinárodnom spoločenstve.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BERKOWICZ, S. M. 2011. Eco-Terrorism/Enviro-Terrorism: Background, Prospects, Countermeasures. In: *Environmental Security and Ecoterrorism. NATO Science for Peace and Security Series C: Environmental Security*. [online]. [cit. 2025-02-20]. Dostupné na:

<https://www.researchgate.net/publication/296788092_Environmental_Security_and_Eco-terrorism>.

BORUM, R. 2012. Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. In: *Journal of Strategic Security* [online]. [cit. 2025-02-17]. s. 7-36. Dostupné na: <<https://www.jstor.org/stable/26463910>>.

BRHLÍKOVÁ, R. 2014. *Bezpečnosť a Európska únia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2014. 208 s. ISBN 978-80-558-0717-1.

BROOMELL, S. B. – DAVIS, S. C. P. 2023. The Strengths and Weaknesses of Crowds to Address Global Problems. In *Perspectives on Psychological Science*, 2023, roč. 19, č. 2, s. 465-476. [online]. [cit. 2025-02-15]. ISSN 1745-6924. Dostupné na: <<https://doi.org/10.1177/17456916231179152>>.

CHALIAND, G. – BLIN, A. 2016. *The History of Terrorism: From Antiquity to ISIS*. Berkeley: University of California Press, 2016, 536 s. ISBN 9780520245334.

CONCA, K. – DABELKO, G. D. 2024. The international (in)security order and the climate-conflict-security nexus. In *Environment and Security*, 2020, roč. 2, č. 4, s. 501-524. [online]. [cit. 2025-02-15]. ISSN 2753-8796. Dostupné na: <<https://doi.org/10.1177/27538796241287358>>.

EU. 2023. Interpol – International Criminal Police Organization. In *European Commission*, 2023. [online]. [cit. 2025-02-24]. Dostupné na: <https://knowledge4policy.ec.europa.eu/node/5021_sk>.

EU. 2024. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol). In *European Union*, 2024. [online]. [cit. 2025-02-23]. Dostupné na: <https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/europol_en>.

EUROPEAN COUNCIL. 2025. EU definition of terrorism. [online]. In: *The EU's response to terrorism*. 2025. [cit. 2025-02-18]. Dostupné na: <<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/>>.

EUROPOL. 2024. About Europol. Helping make Europe safer. In *Europol*, 2024. [online]. [cit. 2025-02-27]. Dostupné na: <<https://www.europol.europa.eu/about-europol>>.

GILL, P., et. al. 2017. "Terrorist Use of the Internet by the Numbers." In: *Criminology & Public Policy*, 2017, s. 99-117. doi: 10.1111/1745-9133.12249.

GOSWAMI, S. – BHATIA, K. 2020. International Terrorism. In *World Affairs: The Journal of International Issues*, 2020, roč. 24, č. 3, s. 110-129. ISSN 09740-9372.

HOFFMAN, B. 2017. *Inside Terrorism*. 3. vydanie. New York: Columbia University Press, 2017. 528 s. ISBN 9780231174770.

INTERPOL. 2025. What is Intepol? In *Interpol*, 2025. [online]. [cit. 2025-02-24]. Dostupné na: <<https://www.interpol.int/Who-we-are/What-is-INTERPOL>>.

IVANČÍK, R. 2022. *Bezpečnosť. Teoreticko-metodologické východiská*. Plzeň : Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, 2022. 240 s. ISBN 978-80-7380-873-0.

IVANČÍK, R. – NEČAS, P. 2019. *Terorizmus: globálna bezpečnostná hrozba*. Ostrava: KEY Publishing, 2019, 163 s. Monografie. ISBN 978-80-7418-319-5.

JUERGENSEMEYER, M. 2017. *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*. 4. vydanie. Oakland: University of California Press, 2017. 408 s. ISBN 978-0520240117.

JURČÁK, V. – IVANČÍK, R. 2023. *Bezpečnostná a obranná politika Európskej únie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2023. 290 s. ISBN 978-80-8040-661-5.

MV SR. 2025. *Útvár osobitného určenia Prezídia Policajného zboru*. [online]. [cit. 2025-02-22] Dostupné na: <<https://www.minv.sk/?utvar-osobitneho-urcenia-prezidia-policajneho-zboru>>.

NÁRODNÝ BEZPEČNOSTNÝ ÚRAD. 2025. *Národný bezpečnostný úrad a jeho činnosť v oblasti kybernetickej bezpečnosti*. [online]. [cit. 2025-02-22]. Dostupné na: <<https://www.nbu.gov.sk/>>.

NORMAN, J. M. 2022. *Other People's Terrorism: Ideology and the Perceived Legitimacy of Political Violence*. In *Perspectives on Politics*. . [online]. [cit. 2025-02-17]. Dostupné na: <<https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/other-peoples-terrorism-ideology-and-the-perceived-legitimacy-of-political-violence/64B2FA580FC3B591CF0B8A2B32656D3B>>.

PHILLIPS, A. 2019. *Global security hierarchies after 1919*. In *International Relations*, 2019, roč. 33, č. 2, s. 195-212. [online]. [cit. 2025-02-15]. ISSN 1741-2862. Dostupné na: <<https://doi.org/10.1177/0047117819840807>>.

PITTEL, K. – RÜBBELKE, D. 2011. "Chapter 7 Characteristics of Terrorism". In *Handbook on the Economics of Conflict*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. 2011. <https://doi.org/10.4337/9780857930347.00012>

RICHARDSON, L. 2007. *What Terrorists Want: Understanding the Enemy, Containing the Threat*. New York: Random House, 2007. 336 s. ISBN 9780812975444

SAUL, B. 2008. *Defining Terrorism in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 408 s. ISBN 9780199295975.

SAUL, B. 2012. *Terrorism*. London : Bloomsbury Publishing, 2012. 260 s. ISBN 978-1-84731-905-0.

SHANAHAN, T. 2016. *The Definition of Terrorism*. In: *Routledge Handbook of Critical Terrorism Studies*. London: Routledge. 2016. 328 s. ISBN 9781138601147.

SPADARO, P. A. 2020. *Climate Change, Environmental Terrorism, Eco-Terrorism and Emerging Threats*. *Journal of Strategic Security*. [online]. 2020. s 58-80. [cit. 2025-02-

20]. Dostupné na: <<https://www.semanticscholar.org/paper/Climate-Change%2C-Environmental-Terrorism%2C-and-Spadaro/11c4c0c89fc984a8742d4dbb466cfd58f1cb4bd2>>.

STIERANKA, J. – MARKO, M. 2018. Nový koncept budovania kriminálneho spravodajstva v Slovenskej republike. In: *Forezní vědy, právo, kriminalistika*. [online]. 2018. s. 154-179. [cit. 2025-02-20] Dostupné na: <<https://www.vsfs.cz/periodika/foreznni-vedy-2018-2.pdf>>.

STUURMAN, Z. 2019. Terrorism as Controversy: The Shifting Definition of Terrorism in State Politics. In: *E-International Relations*. [online]. 2019. [cit. 2025-02-17]. Dostupné na: <<https://www.e-ir.info/2019/09/24/terrorism-as-controversy-the-shifting-definition-of-terrorism-in-state-politics/>>.

WEIMANN, G. 2015. *Terrorism in Cyberspace: The Next Generation*. New York: Columbia University Press, 2015. 334 s. ISBN 978-0-231-70448-9.

Zákon č. 46/1993 o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 69/2018 Z. z. o kybernetickej bezpečnosti v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 171/1993 o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 321/2002 Z. z. o Ozbrojených silách Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 500/2022 Z. z. o Vojenskom spravodajstve v znení neskorších predpisov.

Branislav BELICA

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Email: branislav.belica@akademiapz.sk

<https://doi.org/10.17846/CIVITAS.2025.01.01.2-16>

Bezpečnosť a obrana Európskej únie z pohľadu výdavkov na obranu

European Union security and defence in the view of defence spending

Marika HÚLEKOVÁ

Abstrakt:

Bezpečnostné prostredie a bezpečnostná situácia v Európe sa po ruskej vojenskej invázii na Ukrajinu výrazne zhoršili. Hrozba pre európsku bezpečnosť v dôsledku návratu konfliktu na európsky kontinent si nevyhnutne vyžaduje prijatie opatrení vo viacerých oblastiach vrátane zvýšenia úrovne financovania obrany. Dostatočné obranné spôsobilosti a kapacity sú kľúčové pre to, aby členské štáty Európskej únie dokázali čeliť súčasným bezpečnostným výzvam a hrozbám. Európska únia je vyzývaná, aby sa stala silnejším a spoľahlivejším garantom bezpečnosti, čo sa dá dosiahnuť aj zvýšením výdavkov na obranu a ich efektívnym a účinným využívaním na obstarávanie potrebných vojenských spôsobilostí a kapacít. Autorka sa preto v článku zameriava na analýzu aktuálneho vývoja v oblasti výdavkov na obranu v rámci Európskej únie s využitím vhodných vedeckých metód a s využitím relevantných domácich a zahraničných teoretických zdrojov.

Kľúčové slová: Európska únia, výdavky na obranu, bezpečnosť, obrana, konflikt.

Abstract:

The security environment and security situation in Europe have deteriorated significantly following the Russian military invasion of Ukraine. The threat to European security with the return of conflict to the European continent inevitably requires measures to be taken in several areas, including an increase in the level of defence funding. Sufficient defence capabilities and capacities are crucial for the Member States of the European Union to be able to face current security challenges and threats. The European Union is being asked to become a stronger and more reliable guarantor of security, which can also be achieved by increasing defence spending and its effective and efficient use for the procurement of the required military capabilities and capacities. The author, for this reason, focuses in the article on analysing the current developments in defence spending within the European Union, employing appropriate scientific methods and drawing upon relevant domestic and foreign theoretical sources.

Key words: European Union, defense spending, security, defense, conflict

ÚVOD

Súčasný vývoj ľudskej spoločnosti je možné charakterizovať ako vysoko dynamický, premenlivý, nestabilný a turbulentný, ovplyvnený nielen politickými, ekonomickými, sociálnymi, klimatickými, technologickými a ďalšími faktormi, ale aj výraznými zmenami v globálnom i regionálnom bezpečnostnom prostredí. Vo viacerých regiónoch našej planéty došlo v priebehu predchádzajúcich rokov k prehĺbeniu existujúcich problémov a k zhoršeniu

politickej, ekonomickej, sociálnej, environmentálnej a v neposlednom rade aj bezpečnostnej situácie (Kazanský, 2018; Ivančík, 2022).

Vyššie uvedeným problémom sa nevyhla ani Európska únia (EÚ). Z bezpečnostného uhla pohľadu, okrem problémov spojených s terorizmom, nelegálnou masovou migráciou, zložitou situáciou na Ukrajine po ruskej anexii Krymu a vzniku separatistických republík na východe Ukrajiny, musela v uplynulom období čeliť rastúcemu počtu kybernetických útokov, šíreniu hybridných hrozieb (Tomášek, 2022), zahraničnému zasahovaniu vrátane manipulácie s informáciami a masívnym dezinformačným kampaniam vedeným voči EÚ ako celku i voči jednotlivým členským štátom (Ivančík, 2025). K prudkému zhoršeniu bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej situácie na európskom kontinente došlo najmä po ruskej vojenskej invázii na Ukrajinu 24. februára 2024 (Walsh, 2025).

Dnes, po viac ako troch rokoch trvania ruskej agresívnej vojny (Pérez, 2025) a po vyjadreniach a krokoch staronového amerického prezidenta Donalda Trampa (Erlanger, 2025) a jeho administratívy, si vzniknutá situácia vyžaduje, aby EÚ i jej členské štáty zvýšili úroveň svojej bezpečnosti, odolnosti, obranyschopnosti, akcieschopnosti a posilnili svoje vojenské i civilné spôsobilosti a kapacity. EÚ by sa mala stať garantom svojej bezpečnosti, schopná brániť svoje záujmy, hodnoty, chrániť svojich občanov a prispievať k medzinárodnému mieru a bezpečnosti (Jurčák – Ivančík, 2023). EÚ a jej členské štáty by však mali v čase, keď sa v dôsledku ruskej agresie voči Ukrajine vrátila do Európy vojna, nielen udržiavať súčasné spôsobilosti, ale hlavne budovať nové, nedostatkové obranné spôsobilosti, aby boli schopné adekvátne reagovať na prípadnú agresiu, nové hrozby a bezpečnostné výzvy.

To však nepôjde bez vyšších investícií do sektoru obrany, najmä v podobe vyšších výdavkov na obranu (Centrone – Fernandes, 2024). Aj preto predstavila predsedníčka Európskej komisie Ursula von der Leyenová päťbodový plán na prezbrojenie Európy vo výške 800 miliárd eur. Vo svojom vystúpení naznačila, že členské štáty Únie sú pripravené masívne zvýšiť výdavky na obranu. V tejto súvislosti zároveň povedala: „*Európa je pripravená konať. Chceme trvalý mier, ale trvalý mier sa dá vybudovať len na základe sily a sila sa začína posilnením nás samých.*“ Plán podľa jej slov umožní aj ďalšie poskytovanie vojenskej podpory Ukrajine po tom, ako Spojené štáty svoju pomoc pozastavili, resp. obmedzili (Roth – Holmes, 2025). Súčasťou Leyenovej plánu je aj uvoľnenie prísnych rozpočtových pravidiel pre členské štáty, čo im umožní výrazne zvýšiť svoje výdavky na obranu bez toho, aby sa spustil postup stanovený pri nadmernom deficite ich rozpočtov (Tidey, 2025; Silenská, 2025).

Z uvedeného dôvodu je hlavným cieľom článku analýza aktuálneho vývoja v oblasti vyčleňovania výdavkov na obranu v kontexte zaisťovania bezpečnosti a obrany EÚ. S použitím základných vedeckých metód v podobe analýzy, syntézy a komparácie, a určenému cieľu článku primeraných druhov analýzy – kvalitatívnej, trendovej a komparatívnej, sa v článku zaoberáme aktuálnou výškou výdavkov na obranu vyčlenených jednotlivými členskými štátmi EÚ zo svojich štátnych rozpočtov, trendom výdavkov na obranu v predchádzajúcich rokoch v rámci EÚ ako nadnárodnej organizácie, výškou investičných a rozvojových výdavkov do obrany a porovnaním výšky celkových vládnych výdavkov

a výdavkov na obranu v EÚ. Za účelom naplnenia stanoveného cieľa článku využívame v texte citované domáce i zahraničné teoretické vedecké zdroje (publikácie, články) a štatistiky a databázy medzinárodných organizácií.

1 AKTUÁLNY VÝVOJ BEZPEČNOSTNÉHO PROSTREDIA A BEZPEČNOSTNEJ SITUÁCIE

Bezpečnostné prostredie Európy sa v dôsledku pôsobenia viacúrovňových hrozieb stalo v posledných rokoch nestabilnejšie a roztrieštenejšie. Nestabilita, nepokoje a konflikty, ktorými je EÚ obklopená, predstavujú živnú pôdu pre mnohoraké hrozby pre európsku bezpečnosť – od terorizmu, násilného extrémizmu a organizovanej trestnej činnosti cez inštrumentalizáciu neregulárnej masovej migrácie, šírenie zbraní a postupné oslabovanie štruktúry kontroly zbraní až po kybernetické útoky, šírenie hybridných hrozieb a vonkajšie zasahovanie (Jurčák a kol., 2016; Kazanský, 2022; Tomášek, 2022; Novotná, 2022; Ivančík, 2023; Jurčák a kol., 2023).

Pre EÚ je charakteristické uplatňovanie účinného multilateralizmu a snaha o otvorený medzinárodný poriadok, založený na pravidlách. V súčasnosti je táto vízia predmetom spochybňovania, a to prostredníctvom deštrukcie univerzálnych hodnôt a nevyváženého profitovania z globálnych problémov zo strany tých, ktorí presadzujú suverenitu, čo predstavuje návrat k mocenskej politike. Čoraz viac aktérov sa snaží rozšíriť svoj politický priestor a spochybniť súčasný bezpečnostný poriadok (Rada EÚ, 2022a).

Rusko agresívnou vojnou voči Ukrajine porušuje medzinárodné právo a oslabuje európsku bezpečnosť a stabilitu, čím sa snaží o vytvorenie tzv. sféry vplyvu. Týmto činom dokazuje, že je pripravené použiť najvyššiu úroveň vojenskej sily, v kombinácii s hybridnými taktikami, kybernetickými útokmi, hospodárskym a energetickým nátlakom a agresívnou rétorikou v jadrovej oblasti. Tento vývoj predstavuje dlhodobú priamu hrozbu pre európsku spoločnosť (Rada EÚ, 2022a).

Mier v Európe bol narušený a z tohto dôvodu, všetci spojenci zo Severoatlantickej aliancie (NATO), označili Rusko za najzávažnejšiu a priamu hrozbu pre mier, bezpečnosť a stabilitu v euroatlantickej oblasti. Fínsko a Švédsko prehodnotili ich doterajšiu bezpečnostno-obrannú politiku, čoho výsledkom bola ich žiadosť o členstvo a následne vstup do Aliancie (NATO, 2023; NATO, 2024). V reakcii na ruskú agresiu prijala EÚ sériu sankčných opatrení proti Rusku s cieľom obmedziť zdroje na pokračovanie vojenského ťaženia na Ukrajine (Európska komisia, 2025).

V dôsledku uvedeného vojnového konfliktu v európskom priestore a nárastu šírenia bezpečnostných a hybridných hrozieb sa do popredia dostala bezpečnostná a obranná politika EÚ (Jurčák – Ivančík, 2023).

2 BEZPEČNOSTNÁ A OBRANNÁ POLITIKA EÚ

Bezpečnostná a obranná politika EÚ, konkrétne Spoločná bezpečnostná a obranná politika (SBOP), predstavuje z dôvodu rastu rôznych hrozieb a rýchlo prebiehajúcich zmien v celosvetovom i regionálnom prostredí, jednu z najdôležitejších politík EÚ (Jurčák – Ivančík, 2023). Je nedeliteľnou súčasťou Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP) EÚ, ktorá sa zameriava najmä na zachovanie mieru a posilňovanie medzinárodnej bezpečnosti, rozvoj demokracie, právneho štátu a zachovávanie ľudských práv a slobôd vo svete. Jej cieľom je riešiť konflikty a podporovať medzinárodnú spoluprácu a dodržiavanie medzinárodných pravidiel. Právny základ SZBP predstavuje Zmluva o EÚ (Brhlíková, 2013; Brhlíková, 2014).

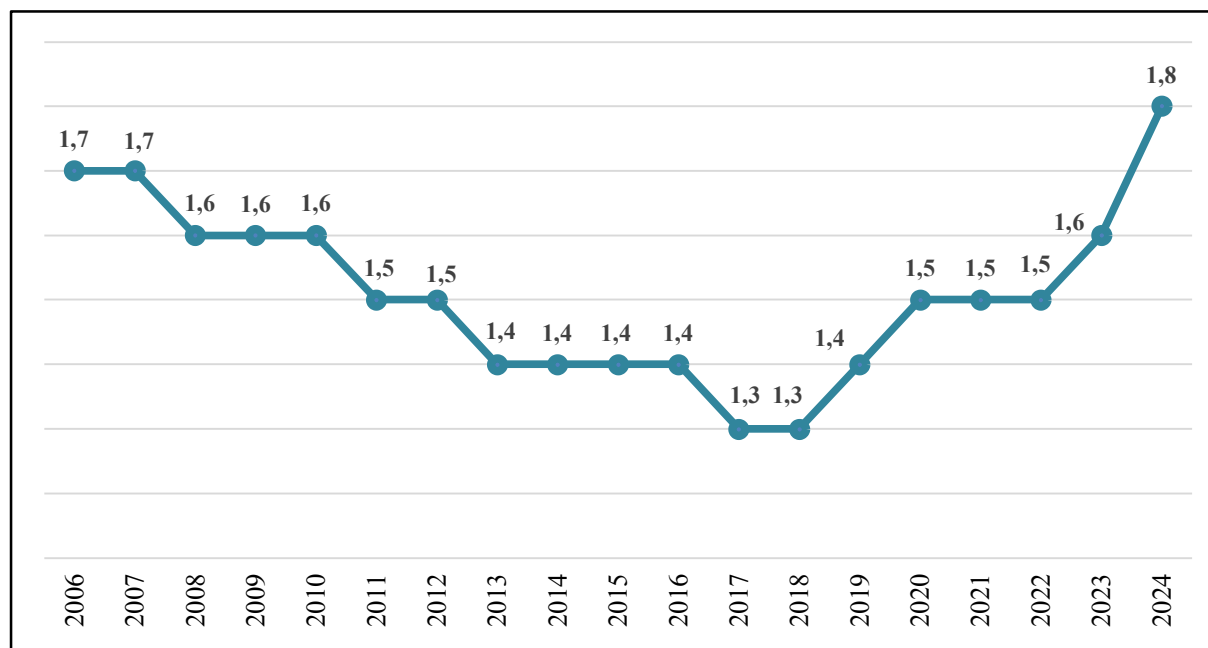
EÚ sa snaží s využitím SZBP a SBOP hrať významnú rolu v zabezpečovaní stability v Európe, presadzuje európske hodnoty a záujmy a prispieva k bezpečnosti a mieru na celom svete. Vojenské a civilné operácie a misie EÚ vedené v rámci medzinárodného krízového manažmentu na troch kontinentoch sú dôkazom toho, že EÚ je pripravená angažovať sa a prevziať časť zodpovednosti za globálnu bezpečnosť a mier (EÚ, 2023). V záujme svojej bezpečnosti monitoruje a vyhodnocuje vonkajšie bezpečnostné hrozby, politiky a aktivity tretích krajín, ako aj ďalších aktérov, ktorí ohrozujú jej bezpečnostné záujmy (Jurčák – Ivančík, 2023).

Z uvedeného dôvodu je potrebné, aby EÚ zlepšila svoju schopnosť prijímať rýchle a účinné rozhodnutia, najmä v oblasti bezpečnosti a obrany, aby vystupovala jednotne a konala ako skutočne globálny aktér, zohrávala pozitívnu úlohu vo svete a pri reakcii na všetky krízy dosiahla zmeny (Rada EÚ, 2022b). Aj preto Európsky parlament na jednom zo svojich zasadnutí prijal uznesenie, v ktorom vyzýva na konkrétne kroky a realizáciu koncepcie strategickej autonómie EÚ a Strategického kompasu pre bezpečnosť a obranu. V uznesení predložil odporúčania ktoré sú zamerané na posilnenie inštitucionálnych a rozhodovacích mechanizmov EÚ v oblasti zahraničnej, bezpečnostnej a obrannej politiky, pričom pripomenul úlohu posilneného multilateralizmu, ktorého jadrom je vzťah EÚ a Organizácie Spojených národov (OSN), zameraného na podporu ľudskej bezpečnosti, udržateľného rozvoja a predchádzanie konfliktom a ich mierové riešenie (EP, 2023).

3 AKTUÁLNY VÝVOJ V OBLASTI VÝDAVKOV NA OBRANU V EÚ

EÚ dokáže splniť uvedené uznesenia Rady EÚ a odporúčania Európskeho parlamentu a stať sa skutočným obranným spoločenstvom a zároveň plnohodnotným a rešpektovaným svetovým aktérom na poli bezpečnosti a obrany len v tom prípade, ak bude disponovať dostatočnými vojenskými spôsobilosťami a kapacitami, zodpovedajúcimi rastu nových bezpečnostných hrozieb a zmenám v globálnom i regionálnom bezpečnostnom prostredí (Ivančík – Jurčák, 2023). Potrebné obranné spôsobilosti a kapacity EÚ je možné budovať len s vyčlenením dostatočného množstva finančných prostriedkov na obranu v rámci rozpočtov v členských štátoch Únie.

Graf 1 Výdavky na obranu v EÚ v rokoch 2010 - 2024 (v % k HDP)

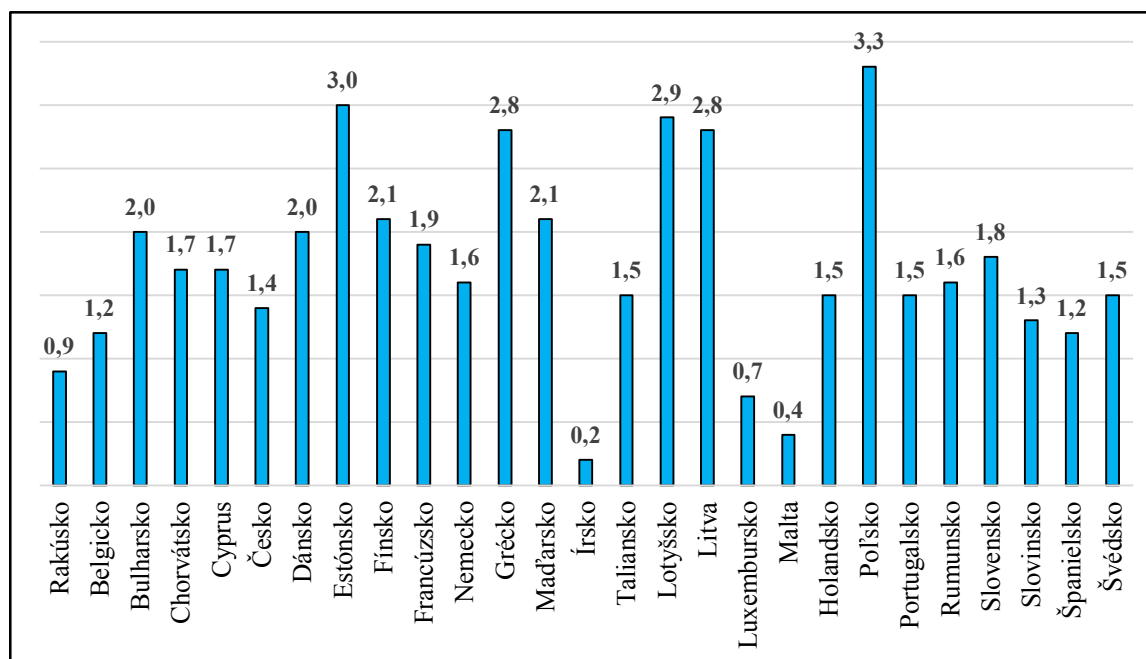
Zdroj: EDA, 2025

Výška výdavkov na obranu vyčleňovaných v jednotlivých členských krajinách EÚ však nebola v predchádzajúcich rokoch dostatočná a nezodpovedala skutočným potrebám v oblasti zaistovania bezpečnosti a obrany. Po skončení studenej vojny sa totiž zdalo, že európsky kontinent je imúnny voči vojenskej agresii, čo viedlo k znižovaniu výdavkov na obranu, redukcii vojenských jednotiek a početných stavov ozbrojených síl vo väčšine európskych krajín. Prípadné vojenské konflikty na území Európy sa mali riešiť prostredníctvom operácií v rámci medzinárodného krízového manažmentu a operácií na budovanie mieru (Jurčák –Ivančík, 2023).

K značnému zníženiu výdavkov na obranu v členských štátoch EÚ došlo najmä v rokoch nasledujúcich po globálnej hospodárskej a finančnej kríze, ktorej čelil celý svet, kedy boli prijímané vládami jednotlivých krajín rôzne úsporné opatrenia za účelom zmiernenia jej následkov. Výdavky na obranu boli v tom období jednou z prvých obetí šetrenia. Tieto škrtky v obranných rozpočtoch krajín EÚ však priniesli viacero negatív, ktoré sa prejavili v úrovni zaistovania bezpečnosti a obrany.

Ako vidieť na grafe 1, výdavky na obranu z hľadiska ich podielu na hrubom domácom produkte (ďalej len „HDP“) v členských štátoch EÚ pod tlakom následkov globálnej hospodárskej a finančnej krízy od roku 2007 až do roku 2018 postupne klesali. Po roku 2018 však aj pod tlakom zhoršovania bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej situácie vo svete i v Európe a celkovom zhoršovaní vzťahov v medzinárodnom prostredí opäť dochádza k ich rastu. Pod vplyvom ruskej hrozby je ich rast najvyšší v histórii fungovania EÚ. Vzhľadom na tlak zo strany amerického prezidenta Trumpa sa predpokladá, že trend zvyšovania výdavkov bude pokračovať aj v ďalších rokoch.

Graf 2 Výdavkov na obranu v členských štátoch EÚ v roku 2023 (v % k HDP)

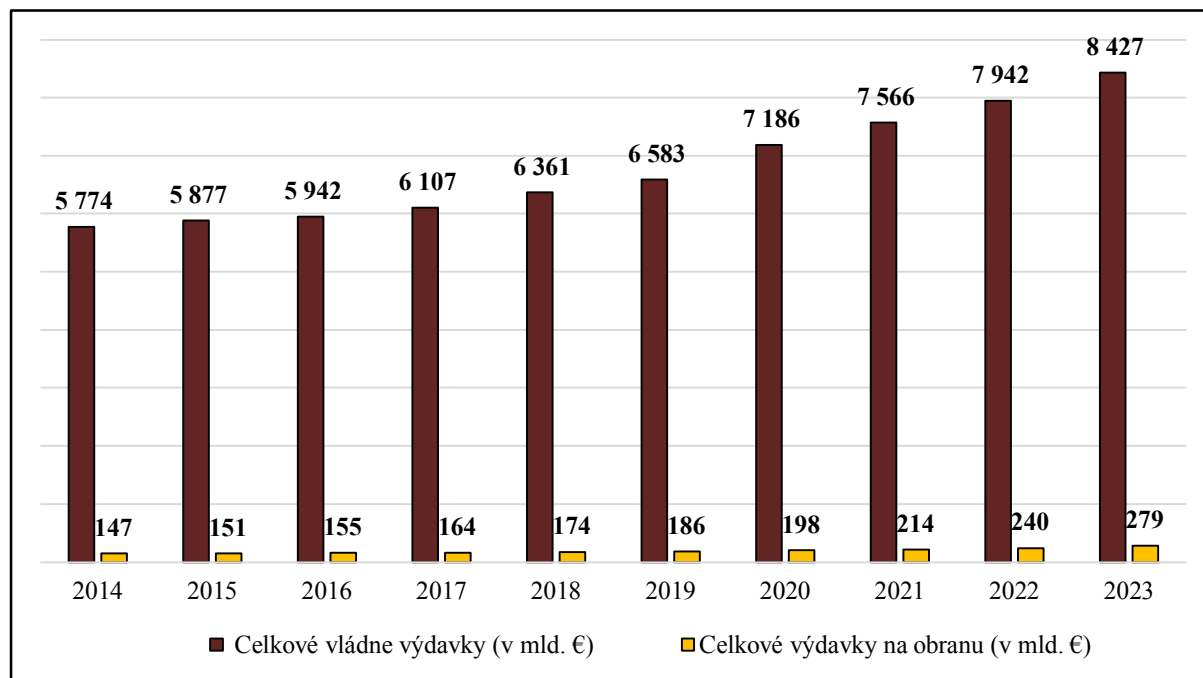

Zdroj: EDA, 2025

Najnovšia správa Európskej obrannej agentúry (European Defence Agency – EDA), ktorá každoročne predstavuje správu o výdavkoch na obranu v EÚ, hovorí, že výdavky na obranu v členských štátoch EÚ dosiahli v roku 2024 úroveň 326 miliárd eur, čo predstavuje 1,8 % HDP (graf 1). V porovnaní s rokom 2021, teda s obdobím pred ruským vpádom na Ukrajinu, došlo k zhruba 50 percentnému navýšeniu (EDA, 2025).

Ako upozorňuje EDA, dáta, ktoré sú v správe a v grafe prezentované, ešte neodrážajú reakciu členských štátov na ruskú agresiu voči Ukrajine v plnej miere. Podiel vojny na náraste výdavkov na obranu v jednotlivých členských štátoch EÚ sa naplno odrazil až v rozpočtoch na rok 2024, tie ale EDA podrobne po jednotlivých krajinách zhodnotí až v správe, ktorú zverejní koncom roku 2025 (EDA, 2025). Za pozornosť stojí, že len jedna tretina členských štátov dosiahla v roku 2023 hranicu 2 % HDP. Medzi tieto krajiny patria Bulharsko, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Grécko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva a Poľsko. Z hľadiska tohto ukazovateľa môžeme konštatovať, že krajiny ako Írsko, Malta či Luxembursko vynakladajú najmenší obnos finančných prostriedkov na obranu v pomere k ich HDP. Suma vynaložených finančných prostriedkov členských štátov EÚ zahŕňa finančné prostriedky na obstaranie zbraní, techniky, infraštruktúru, personálne výdavky a iné prevádzkové náklady, ako aj výdavky na výskum a vývoj. Od roku 2014, po anexii Krymu, výdavky na obranu rapídne vzrástli v krajinách ako Poľsko a Nemecko. Kým Poľsko sa stalo európskym lídrom, Nemecko stále výrazne zaostáva v dosiahnutí cieľa výdavkov vo výške 2 % z HDP.

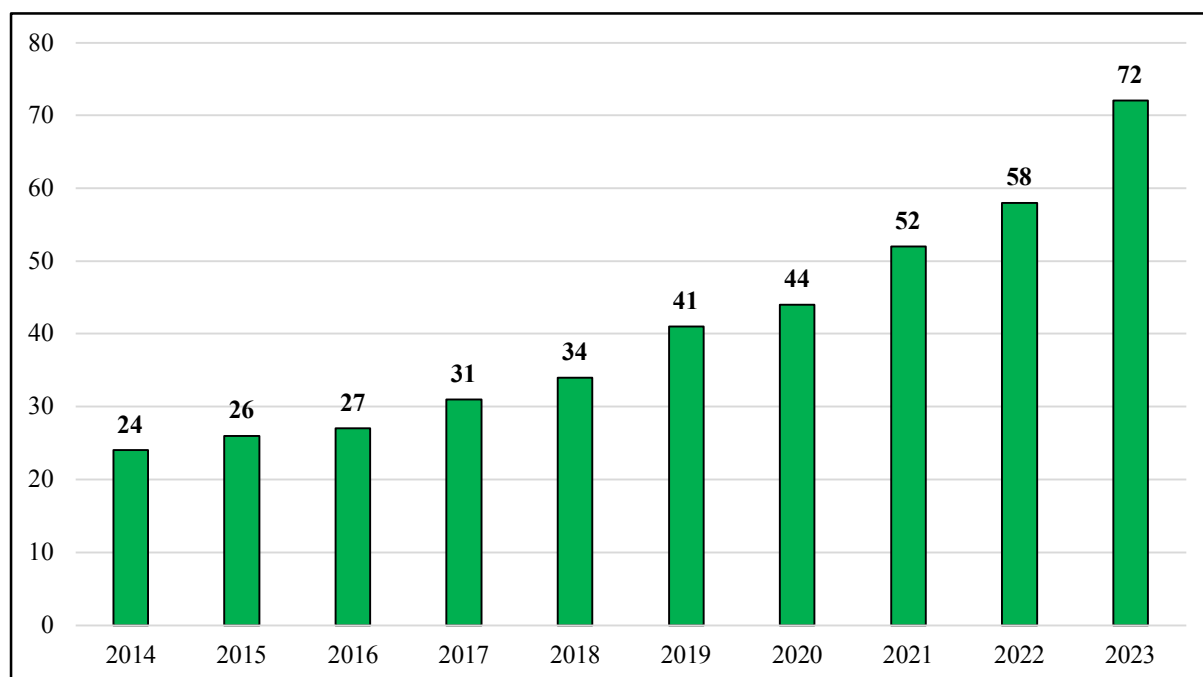
Graf 3 Porovnanie vývoja celkových vládnych výdavkov a výdavkov na obranu v členských krajinách EÚ v rokoch 2014 – 2023 (v mld. EUR)

Zdroje: Eurostat, 2025 a EDA, 2025

Po poklese v rokoch nasledujúcich po spomínanej globálnej hospodárskej a finančnej kríze, ktorá prepukla v Spojených štátoch amerických (ďalej len „USA“) v roku 2007 a v roku 2008 sa preniesla z USA do ostatných krajín sveta, môžeme od roku 2014 sledovať rast výdavkov členských krajín EÚ na obranu z hľadiska ich nominálnej hodnoty. Ich rast približne kopíroval rast celkových vládnych výdavkov v krajinách EÚ (graf 3). Toto zvýšenie je príležitosť a zároveň aj výzva. Na jednej strane, viac finančných prostriedkov poskytuje priestor na spoluprácu pri získavaní alebo rozvoji nových vojenských spôsobilostí a kapacít, na druhej strane je potrebné mať na pamäti, že pri takýchto dôležitých rozhodnutiach by mali byť zvažované všetky relevantné okolnosti ovplyvňujúce úroveň bezpečnosti a obrany, a to najmä zo strednodobého a dlhodobého hľadiska.

Graf 4 Vývoj investícií do rozvoja obrany v EÚ v rokoch 2014-2023 (v mld. EUR)

Zdroj: EDA, 2025

Investície do rozvoja obrany, t. j. do rozvoja, modernizácie, vývoja a výskumu nových moderných spôsobilostí a technológií sa v členských štátoch EÚ od roku 2014 do roku 2023 strojnásobili. Toto zvýšenie je spôsobené najmä zhoršenou bezpečnostnou situáciou na východnom krídle EÚ. Ruská agresívna vojna proti Ukrajine, ktorá má korene v nelegálnej anexii Krymu a podpore separatistických republík na východe Ukrajiny, vedie k tomu, že investície do vývoja nových vojenských technológií sa rýchlo zvyšujú, najmä s ohľadom na veľké množstvo vojenskej pomoci poskytovanej členskými štátmi EÚ Ukrajine. Objem finančných prostriedkov vo výške 72 miliárd eur v roku 2023 predstavuje 25,8 % celkových výdavkov členských štátov EÚ na obranu, ktoré dosiahli 279 miliárd eur. V rámci týchto výdavkov štáty EÚ uprednostňovali obstarávanie vojenského vybavenia, čo odráža nestabilnú geopolitickú situáciu v Európe (EDA, 2023).

ZÁVER

Bezpečnostná situácia v Európe sa po 24. februári 2022, keď Ruská federácia vojensky napadla Ukrajinu, dramaticky zmenila. EÚ sa však hneď od začiatku rozhodne postavila proti režimu, ktorý porušuje medzinárodné právo a predstavuje bezprostredné riziko pre jej občanov. V poslednom desaťročí síce EÚ dosiahla určitý pokrok, ale aby naďalej zvyšovala úroveň svojej bezpečnosti a obrany, odolnosti, akcieschopnosti a aby mohla reagovať na bezpečnostné hrozby a výzvy, musí disponovať dostatočnými vojenskými kapacitami, spôsobilosťami a schopnosťami. Aby nimi disponovala musí nevyhnutne pokračovať v nasadenom trende zvyšovania výdavkov na obranu a v ich hospodárnom, efektívnom, účinnom a účelnom využívaní. Prostredníctvom zvýšených výdavkov na obranu

sa musí snažiť odstrániť negatívne dôsledky z predchádzajúcich rokov. Návratom vojny do Európy sa totiž odhalili medzery a nedostatky nielen vo vojenských spôsobilostiach a kapacitách, ale aj vo vojenských zásobách, v nízkej priemyselnej výrobnéj kapacite a veľmi obmedzenej miere spoločného obstarávania a spolupráce.

Vojna Ruska proti Ukrajine jasne ukázala, že štáty EÚ musia viac investovať do svojich obranných spôsobilostí, kapacít a rozvoja nových obranných technológií, vrátane výroby munície v rozsahu zodpovedajúcom potrebám moderných ozbrojených síl. Silný, udržateľný, technologicky pokročilý a konkurencieschopný sektor obrany má totiž zásadný význam pre bezpečnosť a obranu EÚ. Európsky trh s obranným vybavením si nutne vyžaduje zvýšenie výrobných kapacít, konsolidáciu priemyselných kapacít, obmedzenie duplicity a rozdrobenosti a taktiež prispôbenie priemyselnej základne trhu, najmä čo sa týka jej dodávateľských reťazcov a kvalifikovanej pracovnej sily. EÚ sa tiež musí stať silnejším a dôveryhodnejším garantom vlastnej bezpečnosti, a to nielen v spolupráci s jej partnermi, ale v prípade potreby aj sama. Kontinuálny rast výdavkov na obranu v nasledujúcich rokoch je jedným z nástrojov, prostredníctvom ktorého môže tento cieľ postupne dosiahnuť.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY A ZDROJOV

- BRHLÍKOVÁ, R. 2013. *Politiky Európskej únie po Lisabone*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013. 326 s. ISBN 978-80-558-0478-1.
- BRHLÍKOVÁ, R. 2014. *Bezpečnosť a Európska únia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2014. 208 s. ISBN 978-80-558-0717-1.
- CENTRONE, M. – FERNANDES, M. 2024. Improving the quality of European defence spending. In *European Parliamentary Research Service*, 2024. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/wa58>>.
- EDA. 2025. Defence Data. In *Európska obranná agentúra*, 2023. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/cngl>>.
- EDA. 2025. EDA: 2024 Defence Review paves way for future joint military projects. In *Európska obranná agentúra*, 2025. Dostupné na: <<https://lnk.sk/tzxt>>.
- EP. 2023. Uznesenie Európskeho parlamentu z 18. januára 2023 o vykonávaní spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky – výročná správa za rok 2022. In *Európsky parlament*, 2022. Dostupné na: <<https://lnk.sk/gve7>>.
- ERLANGER, S. 2025. Trump Wants Europe to Defend Itself. In *The New York Times*, 2025. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/xfgv>>.
- EÚ. 2025. Missions and Operations. In *Európska služba pre vonkajšiu činnosť*, 2023. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/tefq>>.
- Európska komisia. 2025. Sanctions adopted following Russia's military aggression against Ukraine. In *Európska komisia*, 2023. Dostupné na: <<https://lnk.sk/edh8>>.

- Eurostat. 2025. Government revenue, expenditure and main aggregates. In *Eurostat – Government Finance Statistics, 2025*. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/avh0>>.
- IVANČÍK, R. 2022. *Bezpečnosť. Teoreticko-metodologické východiská*. Plzeň : Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, 2022. 240 s. ISBN 978-80-7380-873-0.
- IVANČÍK, R. 2023. On Disinformation and Propaganda in the Context of the Spread of Hybrid Threats. In *Vojenské reflexie, 2023*, roč. 18, č. 3, s. 38-58. ISSN 1336-9202. Dostupné na: <<https://doi.org/10.52651/vr.a.2023.3.38-58>>.
- IVANČÍK, R. 2025. Dezinformácie. Teoretické východiská ich skúmania. Praha: Leges, 2025. 188 s. ISBN 978-80-7502-769-6.
- JURČÁK, V. – ANDRASSY, V. – STOLÁRIKOVÁ, K. 2023. Kybernetické operácie ako súčasť kybernetických hrozieb. In *Zborník príspevkov zo 14. medzinárodnej vedeckej konferencie Národná a medzinárodná bezpečnosť 2023*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2023, s. 142-150. ISBN 978-80-8040-651-6.
- JURČÁK, V. – IVANČÍK, R. 2023. *Bezpečnostná a obranná politika Európskej únie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2023. 290 s. ISBN 978-80-8040-652-3.
- JURČÁK, V. – JURČÁK, J. – SASARÁK, J. 2016. Hybridné hrozby – výzva pre Európsku úniu. In *Medzinárodné vzťahy – aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2016, s. 542-550. ISBN 978-80-225-4365-1.
- KAZANSKÝ, R. 2018. Nové prístupy k výskumu transformácie bezpečnostného sektora. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií, 2018, 133 s. ISBN 978-80-7556-040-7.
- KAZANSKÝ, R. 2022. The Definition Frame of the Conflict of the Crisis Management in the International Relations. In *Trends and Future Directions in Security and Emergency Management*. Cham : Springer Nature, 2022, s. 105-131. ISBN 978-3-030-88907-4.
- NATO. 2023. Finland joins NATO as 31st Ally. In *Severoatlantická aliancia, 2023*. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/edh8>>.
- NATO. 2024. Sweden officially joins NATO. In *Severoatlantická aliancia, 2024*. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/fsyb>>.
- NOVOTNÁ, I. 2022. O niektorých aspektoch zahraničnej a bezpečnostnej politiky Európskej únie. In *Vojenské reflexie, 2022*, roč. 17, č. 2, s. 48-55. ISSN 1336-9202.
- PÉREZ, I. G. 2025. Three years since Russia's invasion of Ukraine – a critical moment for Europe's security. In *Euractive, 2025*. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/ptyk>>.
- Rada EÚ. 2022a. Strategický kompas pre silnejšiu bezpečnosť a obranu EÚ v nasledujúcom desaťročí. In *Rada Európskej únie, 2022*. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/mrb1>>.
- Rada EÚ. 2022b. Konferencia o budúcnosti Európy. In *Rada Európskej únie, 2023*. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/tdx4>>.

- ROTH, A. – HOLMES, O. 2025. US suspends all military aid to Ukraine in wake of Trump-Zelenskyy row. In *The Guardian*, 2025. Dostupné na : <<https://lnk.sk/gsit>>.
- SILENSKÁ, N. 2025. Von der Leyen predstavila veľký plán prezbrotia Európy, štáty by na obranu mohli začať používať aj eurofondy. In *Euractive*, 2025. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/enas>>.
- TIDEY, A. 2025. Von der Leyen pitches '€800bn' defence package ahead of EU leaders' summit. In *Euronews*, 2025. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/cljv>>.
- TOMÁŠEK, R. 2022. O hybridných hrozbách a hybridnej vojne. In *Národná a medzinárodná bezpečnosť 2022 – zborník príspevkov z 13. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2022, s. 319-328. ISBN 978-80-8040-631-8.
- WALSH, N. P. 2025. After three years of war in Ukraine, Europe's security guarantees face the abyss. In *CNN*, 2025. Dostupné na internete: <<https://lnk.sk/vcz8>>.

Ing. Marika HÚLEKOVÁ

Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši

Email: marika.hulekova@aos.sk

<https://doi.org/10.17846/CIVITAS.2025.01.01.17-27>

O európskej strategickej autonómii v kontexte bezpečnostnej a obrannej politiky Európskej únie

On European strategic autonomy in the context of the European Union's security and defence policy

Radoslav Ivančík

Abstrakt: Článok sa venuje problematike európskej strategickej autonómie v kontexte bezpečnostnej a obrannej politiky Európskej únie. Skúma historický vývoj tohto konceptu, počnúc deklaráciou zo Saint-Malo z roku 1998, až po jeho postupné zakotvenie v strategických dokumentoch EÚ. Osobitná pozornosť je venovaná dopadu viacerých významných udalostí, ako sú napríklad konflikt na Balkáne, občianske vojny v Líbyi a Sýrii, ruská nelegálna anexia Krymu, Brexit, migračná kríza, americký "pivot" do ázijsko-tichomorskej oblasti, zmeny v transatlantických vzťahoch po nástupe Donalda Trumpa do úradu amerického prezidenta či ruská agresívna vojna voči Ukrajine, na formovanie koncepcie európskej strategickej autonómie. Autor v rámci interdisciplinárneho vedeckého výskumu analyzuje, ako Únia reagovala na tieto i ďalšie bezpečnostné hrozby a výzvy najmä prostredníctvom posilňovania Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky a prijímania viacerých strategických dokumentov a iniciatív ako sú Strategický kompas pre bezpečnosť a obranu, Stála štruktúrovaná spolupráca, Európsky obranný fond alebo Európsky mierový nástroj. Autor zároveň poukazuje na pretrvávajúce názorové rozdiely medzi členskými štátmi pri ďalšom rozvíjaní európskej strategickej autonómie. V závere konštatuje, že napriek doterajšiemu pokroku pri budovaní obranných spôsobilostí a kapacít, EÚ naďalej zostáva závislá od USA a jej schopnosť konať nezávisle ako suverénny aktér je v bezpečnostnej a obrannej oblasti stále obmedzená.

Kľúčové slová: Európska únia, strategická autonómia, bezpečnostná a obranná politika.

Abstract: The article deals with the issue of European strategic autonomy in the context of the European Union's security and defence policy. It examines the historical development of this concept, starting with the Saint-Malo Declaration of 1998, to its gradual incorporation into EU strategic documents. Particular attention is paid to the impact of several significant events, such as the conflict in the Balkans, the civil wars in Libya and Syria, the Russian illegal annexation of Crimea, Brexit, the migration crisis, the American "pivot" to the Asia-Pacific region, changes in transatlantic relations after Donald Trump took office as US President, and Russia's aggressive war against Ukraine on the formation of the concept of European strategic autonomy. The author, within the framework of interdisciplinary scientific research, analyses how the Union has responded to these and other security threats and challenges, in particular through the strengthening of the Common Security and Defence Policy and the adoption of several strategic documents and initiatives such as the Strategic Compass for Security and Defence, Permanent Structured Cooperation, the European Defence Fund or the European Peace Facility. The author also points out the persistent differences of opinion between the Member States in the further development of European strategic autonomy. In conclusion, he states that despite the progress made so far in building defence capabilities and capacities, the EU remains dependent on the USA and its ability to act independently as a sovereign actor in the security and defence area is still limited.

Keywords: European Union, strategic autonomy, security and defence policy.

ÚVOD

Zrod prvých myšlienok o európskej strategickej autonómii, bezprostredne spojených s víziou pôsobenia Európskej únie (ďalej len „EÚ“ alebo „Únia“) ako nezávislého, suverénneho a relevantného aktéra v oblasti medzinárodnej bezpečnosti, sa viaže so stretnutím francúzskeho prezidenta Jacquesa Chiraca a britského premiéra Tonyho Blaira v Saint-Malo v roku 1998. Jeho výsledkom bola deklarácia, ktorá zdôraznila potrebu EÚ disponovať vlastnými vojenskými spôsobilosťami a kapacitami na nezávislé riešenie medzinárodných kríz (Romero, 2023). Stretnutie a deklarácia pripravili pôdu pre vznik Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky, neskôr – po prijatí Lisabonskej zmluvy – premenovanej na Spoločnú bezpečnostnú a obrannú politiku (ďalej len „SBOP“) (Brhlíková, 2013a, 2014). Hoci pojem európska strategická autonómia nebol až do roku 2013 formálne zakotvený v žiadnych oficiálnych politických dokumentoch EÚ, významným spôsobom ovplyvnil uvažovanie a konanie viacerých vtedajších európskych predstaviteľov s rozhodovacou právomocou (Ivančík, 2024).

Koncept európskej strategickej autonómie si postupne získaval väčšiu pozornosť a jeho vnímanie sa ešte viac zvýšilo po prijatí Globálnej stratégie pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku EÚ (A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy – ďalej len „EUGS“) z roku 2016 (ESVČ, 2016). O samotnej stratégii, ako aj o jej potenciálnych dôsledkoch sa intenzívne diskutovalo nielen v európskych politických a bezpečnostných, ale aj v ekonomických, priemyselných a v ďalších kruhoch. Stelesňovala totiž spoločné uvedomenie si toho, že Únia bude musieť vo vlastnom záujme – v reakcii na zhoršovanie globálneho i regionálneho bezpečnostného prostredia a zvyšujúcu sa vonkajšiu a vnútornú nestabilitu – myslieť a konať strategickejšie a autonómnejšie (Ivančík, 2022).

Uvedené veľmi úzko súviselo aj s kontinuálne postupujúcim trendom spochybňovania globálnej úlohy EÚ, ktorý sa stal pre členské štáty EÚ ešte hmatateľnejším s nárastom populizmu v celej Európe, negatívnymi dôsledkami viacerých krvavých teroristických útokov v členských štátoch Únie, nelegálnou ruskou anexiou Krymu, migračnou krízou v rokoch 2015 a 2016, výsledkami referenda v Spojenom kráľovstve o vystúpení z EÚ a nástupom Trumpovej administratívy v Spojených štátoch amerických (ďalej len „USA“) v roku 2017 (Ivančík, 2022).

Európska strategická autonómia sa tak postupne stala jedným z najvýznamnejších referenčných bodov pri diskusiách o schopnostiach EÚ ako globálneho aktéra po roku 2016, pričom mnohí vtedajší predstavitelia z viacerých členských štátov Únie ju využívali na definovanie zastrešujúceho cieľa v podobe užšej spolupráce v oblasti bezpečnosti a obrany (Helwig, 2022). Kým politicky a odborne orientované diskusie venujú vývoju v tejto oblasti, zvlášť po roku 2016, pomerne značnú pozornosť a poskytli viaceré námety na zamyslenie,¹ akademický diskurz, priamo sa zaoberajúci európskou strategickou autonómiou, je zatiaľ stále pomerne obmedzený (Helwig – Sinkkonen, 2022).

¹ Bližšie pozri napríklad viaceré správy a analýzy think tankov o európskej strategickej autonómii v oblasti bezpečnosti a obrany (Biscop, 2016; Biscop, 2019; Fiott, 2018; Fiott a kol., 2021; Lippert a kol., 2019; Sabatino, 2020).

Aj preto je – v rámci realizovaného interdisciplinárneho teoretického vedeckého výskumu – primárnym cieľom autora štúdie prehĺbenie akademickú diskusie o aktuálnych výzvach a príležitostiach, ktorým musia čeliť členské štáty Únie v súvislosti s vývojom a formovaním európskej strategickej autonómie v kontexte bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ. Autor pritom vychádza jednak z doterajších vlastných výskumov a jednak z výskumov a prác renomovaných domácich a zahraničných autorov.

1 FRAGMENTÁCIA MEDZINÁRODNÉHO PORIADKU V OBLASTI BEZPEČNOSTI A OBRANY

Jedným z určujúcich trendov v predchádzajúcich rokoch bolo spoločné chápanie vrcholných predstaviteľov členských štátov Únie toho, že medzinárodný poriadok sa stal menej usporiadaným a konsenzuálnym, ako sa očakávalo, a že EÚ bude musieť na túto skutočnosť reagovať zintenzívnením svojho úsilia v oblasti bezpečnosti a obrany. Uvedené zároveň viedlo k uvedomeniu si skutočnosti, že niektoré prvky medzinárodného poriadku v oblasti bezpečnosti a obrany už nemožno považovať za samozrejmosť.

Po prvé, zmena priorit v bezpečnostnej a obrannej politike USA súvisiaca s ich „pivotom“ do ázijsko-tichomorskej oblasti (Blackwill – Fontaine, 2024) viedla k posunu vo vnímaní otázok súvisiacich so zaistením bezpečnosti a obrany členských štátov Únie, čo podnietilo užšiu spoluprácu v tejto oblasti. K tomuto myšlienkovému posunu došlo spočiatku na pozadí násilného konfliktu na Balkáne a na neschopnosti EÚ reagovať na vojny v Bosne a Hercegovine a v Kosove (Shepherd, 2009) a neskôr na znížení vojenskej prítomnosti USA v Európe z viac ako 280 000 rozmiestnených vojakov v roku 1992 na 86 000 v roku 2007 (Dyson – Konstadinides, 2013, s. 142) a 62 000 v roku 2016 (Stokes, 2017). Ďalším kameňom do mozaiky bola inaugurácia Donalda Trumpa za prezidenta USA v roku 2017, ktorá uvrhla vzťahy medzi EÚ a USA do bezprecedentnej neistoty (Hamilton, 2017). Bolo jasné, že členské štáty Únie sa už nemôžu spoliehať na bezpečnostné záruky zo strany USA tak ako predtým, čo podnietilo úvahy o možnosti transformácie transatlantického vzťahu, ktorý by bol viac transakčný (Besch, 2016; Riddervold – Newsome, 2018; Aggestam – Hyde-Price, 2019).

Po druhé, EÚ čelila od začiatku 21. storočia zvýšenej neistote a nestabilite vo svojich východných a južných susedstvách, na čo nebola dostatočne pripravená. Ruský vojenský vpád do Gruzínska v roku 2008 naznačil, že postsovietsky priestor sa môže stať veľmi turbulentným (Light, 2010). Arabské povstania, ktoré sa začali v decembri 2010, boli ďalším strategickým prekvapením, na ktoré sa EÚ snažila reagovať (Ikani, 2022). Medzi ďalšie krízy, ktoré nasledovali po roku 2010, patrili najmä krvavé občianske vojny v Líbyi a Sýrii, expanzia Islamského štátu (ďalej len „ISIS“) v Sýrii a Iraku od roku 2013 a konflikt medzi Ruskom a Ukrajinou, ktorý vyvrcholil ruskou anexiou Krymu v roku 2014 (Meyer – Michaels, 2022).

Pri snahe vysporiadať sa s týmito krízami EÚ navyše čelila účinkom spomínaného pivotu USA do Ázie a Tichomorja. Členské štáty lobovali, aby prinútili Washington reagovať na eskaláciu situácie v Líbyi v roku 2011, po ktorej nasledoval neochotný americký

príspevok k vojenskej intervencii pod vedením NATO (Haesebrouck, 2017). Krátko nato musela EÚ reagovať na zhoršenie bezpečnostnej situácie v Mali s eskaláciou násilného konfliktu od decembra 2012 (Plank – Bergmann, 2021). Vzostup aktivít násilných neštátnych aktérov, ako ISIS a niektorých polovojenských organizácií, vrátane Wagnerovcov, ešte väčšmi zvýšil tlak na EÚ a jej partnerov. Prevzatie Afganistanu Talibanom v roku 2021 a totálne zbabrané stiahnutie sa spojencov z krajiny boli ďalšou pripomienkou toho, ako môže medzinárodné spoločenstvo zlyhať ako poskytovateľ bezpečnosti (Fischer – Stazel, 2021). A napokon, ruská invázia na Ukrajinu vo februári 2022 veľmi jasne ukázala, aká zraniteľná je EÚ, jej členské štáty a jej východné susedstvo (Fiott, 2023).

Po tretie, EÚ čelila negatívnym dôsledkom migračnej krízy v rokoch 2015 a 2016. V záujme jej riešenia a s cieľom znížiť počet nelegálnych migrantov smerujúcich do EÚ dosiahla dohodu s Tureckom, v rámci ktorej prijala niektoré ústupky voči Ankare, ako bolo napríklad zrušenie vízových obmedzení pre tureckých občanov a vyplatenie 6 miliárd eur na pomoc Turecku pre komunity sýrskych migrantov (Arribas, 2016).

Po štvrté, vrásky na čele mnohých politikov vyvolával rastúci euroskepticizmus, nárast populizmu a systémové spochybňovanie bezpečnostnej a obrannej spolupráce v rámci EÚ (Maurer – Wright, 2021). Tieto trendy boli poháňané endogénnymi výzvami (napr. negatívnymi dopadmi globálnej hospodárskej a finančnej krízy a úverovej a dlhovej krízy v eurozóne; nedostatočnou sociálno-ekonomickou politikou; zmenami v systémoch spoločenských hodnôt; rastúcim problémom legitimacy EÚ atď.), exogénnymi výzvami (napr. rýchlosťou zmeny globalizácie; nelegálnou masovou migráciou atď.) a väčšou pozornosťou venovanou vnútornej bezpečnosti vo svetle už spomínaných viacerých krvavých teroristických útokov v Paríži, Nice, Madride, Barcelone, Berlíne, Hamburgu, Bruseli, Londýne, Manchestri a v ďalších európskych mestách. Navyše, výsledky referenda v Spojenom kráľovstve o vystúpení z EÚ v roku 2016 postavili EÚ pred ďalšie zložité problémy (Martill & Sus, 2019).

Po piate, pokračujúci postupný úpadok americkej hegemonie viedol ku geopolitickým rekonfiguráciám (Minqui, 2022), v dôsledku ktorých bolo stále náročnejšie identifikovať zdroje a trajektórie vznikajúcich konfliktov a kríz a reagovať na ne (Brhlíková, 2013b; Kazanský, 2013, 2015). Stupňujúca sa konfrontácia medzi USA a Čínou a rastúca asertivita ruskej zahraničnej politiky predstavujú len dva z viacerých príkladov posunov v dynamike globálnej moci, ktoré viedli k fragmentácii liberálneho medzinárodného poriadku a k novým výzvam pre EÚ. Tie viedli Úniu k tomu, aby prehodnotila viaceré svoje politiky (Casarini, 2020; Olsen, 2022).

Po šieste, ďalšie bezpečnostné výzvy, vrátane netradičných, sa za posledné desaťročie zintenzívnili a spochybnili aktivitu a úlohu EÚ vo sfére medzinárodnej bezpečnosti a obrany. Príkladmi sú šírenie zbraní hromadného ničenia, dezinformačné kampane, kybernetické útoky, hybridné hrozby, cezhraničný organizovaný zločin, bezpečnosť dodávok energií, klimatické zmeny, pandémie Covid-19 a pod.

2 ROZVOJ EÚ AKO BEZPEČNOSTNÉHO AKTÉRA PRED ROKOM 2016

Táto kapitola sa zaoberá prioritami EÚ v oblasti bezpečnosti a obrany pred rokom 2016, teda pred prijatím EUGS, pričom sa zameriava na vývoj SBOP, ako aj na napätie v centre tejto politiky, ktoré naďalej nepriaznivo ovplyvňuje úroveň dosiahnutých vojenských spôsobilostí a kapacít EÚ ako relevantného bezpečnostného aktéra.

2.1 Rozvoj bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ

Popri tlakoch vyplývajúcich zo zhoršujúcej sa bezpečnostnej situácie v susedstvách EÚ bolo spoločné porozumenie medzi Jacquesom Chiracom a Tonym Blairom na samite v Saint-Malo v roku 1998 kľúčové pre rozvoj bezpečnosti a obrany EÚ a najmä pre spustenie SBOP. Obaja lídri sa zhodli na tom, že EÚ „*musí mať spôsobilosti a kapacity na autonómnu akciu, podporovanú dôveryhodnými vojenskými silami, prostriedky na rozhodnutie o ich použití a byť pripravená tak urobiť, aby mohla reagovať na medzinárodné krízy*“ (CVCE, 1998, bod 2). Uvedené znamenalo výrazný myšlienkový posun, keďže počas väčšej časti 90. rokov minulého storočia bola autonómna bezpečnostná úloha pre EÚ „*prakticky nemysliteľná*“ (Howorth, 2017, s. 343). SBOP ako projekt sa rozbehol, keď sa lídri EÚ zhodli na tom, že Únia sa bude musieť naučiť myslieť a konať autonómne v bezpečnostných záležitostiach – vzhľadom na skúsenosti z balkánskych vojen, zmeny priorit USA a výzvy spočívajúce v tom, že bude musieť dospieť ako relevantný poskytovateľ bezpečnosti pre svoje susedstvo (Biscop, 2013).

Pokrok v SBOP sprevádzali nové ciele v oblasti rozvoja vojenských a civilných spôsobilostí a kapacít, ktoré mali podporiť úlohu EÚ ako bezpečnostného aktéra (Ivančík, 2020). Patril k nim Hlavný cieľ z Helsínk z roku 1999, ktorý predpokladal možnosť nasadenia až 60 000 vojakov a ďalších kľúčových spôsobilostí v priebehu 60 dní a ich udržanie v mieste nasadenia po dobu jedného roka (Ivančík, 2021a). K reálnemu nasadeniu však nikdy nedošlo. Neskôr, od roku 2004, Únia zamerala svoje úsilie na bojové skupiny EÚ (EU Battlegroups – ďalej len “EUBGs”) s cieľom posilniť svoju schopnosť konať rýchlo a efektívne a účinne reagovať na krízové situácie vo svete. Táto iniciatíva mala zabezpečiť, aby EÚ disponovala vysoko pripravenými a flexibilnými vojenskými jednotkami, schopnými nasadenia do 10 dní od schválenia operácie. EUBGs, zložené z vojakov z rôznych členských štátov Únie, boli primárne predurčené na plnenie operačných úloh v rámci mierových operácií, humanitárnych misií, stabilizačných operácií a operácií na riešenie konfliktov v rámci SBOP (Ivančík, 2010). A hoci sa tieto skupiny stali jedným z nástrojov rozvoja vojenských schopností EÚ, členské štáty nikdy nesúhlasili s ich bojovým nasadením (Reykers, 2017).

Na lepšiu a hlavne efektívnejšiu koordináciu rozvoja vojenských spôsobilostí a kapacít bola v roku 2004 vytvorená Európska obranná agentúra (European Defence Agency) a v roku 2007 Spôsobilosť civilného plánovania a vedenia (Civilian Planning and Conduct Capability), ktorej úlohou je manažovať všetky civilné operácie a misie vedené pod hlavičkou EÚ. Podobný pokrok nebolo možné v tom čase zrealizovať v oblasti vojenského operačného plánovania a vedenia, pretože Spojené kráľovstvo vetovalo všetky iniciatívy na

zriadenie operačného veliteľstva EÚ (Howorth, 2017). Postupom času boli prijaté ďalšie iniciatívy pre rozvoj európskych obranných schopností (Rada EÚ, 2008a), kde ústrednými témami boli združovanie, špecializácia a zdieľanie národných spôsobilostí (EDA, 2013). Napríklad Lisabonská zmluva z roku 2007 zaviedla možnosť vytvorenia Stálej štruktúrovanej spolupráce (Permanent Structured Cooperation) s cieľom „*postupovať intenzívnejšie v rozvoji obranných spôsobilostí pomocou rozvoja národných príspevkov a prípadnej účasti v mnohonárodných silách, v hlavných európskych programoch vyzbrojovania a na činnosti v oblasti rozvoja obranných spôsobilostí, výskumu, obstarávania a vyzbrojovania*“ (Lisabonská zmluva, 2007, čl. 1). Žiadna z týchto iniciatív však v tom čase nepriblížila EÚ k splneniu jej vojensko-politických ambícií v oblasti medzinárodného krízového manažmentu, a tým aj k posilneniu jej bezpečnostnej a obrannej politiky (Ivančík, 2021a).

Európska bezpečnostná stratégia (European Security Strategy) z roku 2003 poskytla celkové strategické usmernenia pre globálnu činnosť EÚ veľmi vágnym spôsobom, vrátane záväzku k multilateralizmu (Rada EÚ, 2003). V roku 2008 bola (nevýrazne) aktualizovaná. Stálo v nej, že aby EÚ mohla naplno využiť svoj potenciál, musí byť „*schopnejšia, koherentnejšia a aktívnejšia*“ (Rada EÚ, 2008b, s. 2). Vzhľadom na pomalý pokrok v oblasti rozvoja vojenských spôsobilostí a kapacít, opakujúce sa problémy s operáciami krízového manažmentu vedenými v rámci SBOP a spoločné uvedomenie si toho, že EÚ nie je pripravená čeliť geopolitickým výzvam vo svojom prostredí, sa v decembri 2013 konal osobitný samit Európskej rady s názvom „*Na obrane záleží*“. Bolo to prvýkrát od nadobudnutia platnosti Lisabonskej zmluvy, kedy sa Európska rada stretla s cieľom diskutovať o obrane. Výsledky tohto samitu vydláždili cestu pre EUGS prijatú v roku 2016.

2.2 Inštitúcie a politické vedenie na podporu bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ

Vznik SBOP podnietil vytvorenie nových inštitúcií zameraných na poskytovanie usmernení a dohľad nad tvorbou a implementáciou únijnej bezpečnostnej a obrannej politiky. Patril sem Politický a bezpečnostný výbor EÚ (Political and Security Committee), Vojenský štáb EÚ (European Union Military Staff) a Vojenský výbor EÚ (European Union Military Committee). Okrem toho Amsterdamská zmluva z roku 1999 zaviedla ústrednú pozíciu vysokého predstaviteľa pre spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku (ďalej len „Vysoký predstaviteľ“), ktorého titul a právomoci boli Lisabonskou zmluvou rozšírené o ďalšiu úlohu podpredsedu Európskej komisie a predsedu Rady pre zahraničné veci. Od decembra 2010 pomáha Vysokému predstaviteľovi novo zriadená Európska služba pre vonkajšiu činnosť (ďalej len „ESVČ“) (European External Action Service).

Samotný spôsob manažovania SBOP možno opísať ako „nadsúdržbovo-medzivládny“, vychádzajúci z realisticko-konstruktivistického rámca (Michaels, 2022). Zatiaľ čo nadsúdržbové inštitúcie majú socializačný efekt na bruselských byrokratov a národných politikov, členské štáty EÚ sú hnacím motorom SBOP a bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ vo všeobecnosti a rekonštituujú štátne záujmy a moc na nadsúdržbovej úrovni (Mérand a kol., 2021). Opatrenia SBOP sa zvyčajne uskutočňujú ako výsledok spoločných noriem, diskurzov a praktík na úrovni EÚ, ako aj preferencií, obmedzení alebo dokonca ľahostajnosti na vnútroštátnej úrovni. SBOP ako taká síce „*môže zaviesť členské štáty neočakávanými*

smermi“ (Howorth, 2017, s. 346), avšak tvorcovia národných politík môžu SBOP do značnej miery formovať.

Zatiaľ čo vznik SBOP a jej sfunkčnenie sa zhmotnili do reality najmä vďaka anglo-francúzskemu vedeniu s podporou vtedajšieho Vysokého predstaviteľa Javieru Solanu, v nasledujúcich rokoch trpela nedostatkom v podobe neexistencie silného politického vodcu – väčšinou kvôli tomu, že Spojené kráľovstvo sa po roku 2003 oveľa menej zaujímalo o bezpečnostnú a obrannú politiku EÚ – až kým sa Vysoká predstaviteľka Federica Mogherini nevyplnila toto vákuum (Sus, 2021). Hoci vedenie pochádzajúce z inštitúcií EÚ bolo do istej miery účinné a prinieslo určité výsledky, nezodpovedalo silnému vedeniu členských štátov, a preto sa postupne opatrenia prijímané v rámci SBOP časom stali menej ambicióznymi (Sus, 2019).

2.3 Realizácia bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ prostredníctvom vojenských a civilných operácií a misií

Z viacerých dôvodov (napr. neexistencia operačného veliteľstva, nedostatok skúseností atď.) sa ukázalo, že pre členské štáty EÚ je pomerne náročné určiť, ako by mala SBOP – ako významný prejav únijnej bezpečnostnej a obrannej politiky – fungovať. Aj preto prišlo v roku 2002 k dohode medzi EÚ a NATO, známej ako Berlin Plus (Waugh, 2003). Tá bola otestovaná hneď pri prvej vojenskej operácii v bývalej juhoslovanskej zväzovej republike Macedónsko v roku 2003. Dohoda, že EÚ bude mať prístup k plánovaniu, aktívam a spôsobilostiam NATO, sa však ukázala ako neuskutočniteľná (Howorth, 2017, s. 349). Nato prišiel francúzsky prezident Chirac, podporovaný vysokým predstaviteľom Solanom, s iniciatívou pre prvú autonómnu vojenskú operáciu EÚ Artemis v Demokratickej republike Kongo (tiež spustenú v roku 2003), s cieľom dosiahnuť emancipáciu od NATO. Artemis zostala doteraz najsilnejšou a najrýchlejšou vojenskou operáciou EÚ a v tom čase sa považovala za skutočné dospievanie EÚ ako medzinárodného krízového manažéra. Očakávaná po operácii Artemis boli vysoké, ale zostali nenaplnené.

Následne, EÚ viedla v rámci medzinárodného krízového manažmentu v rokoch 2003 až 2015 celkovo 36 vojenských a civilných operácií a misií, z ktorých väčšina bola ohraničená z hľadiska rozsahu, dĺžky, sily, počtov nasadeného personálu, tolerancie rizika a oblasti operácie, čo prirodzene prinieslo len obmedzené výsledky. Problematické bolo nielen personálne zabezpečenie (predovšetkým) civilných operácií, ale aj vytváranie síl a logistické zabezpečenie operácií (Ivančík, 2021b). Geografický dôraz sa kládol na Afriku, po nej nasledoval Balkán a východné susedstvo. Ďalšie jednorazové misie sa viedli v Palestíne, Afganistane, Iraku a Indonézii (Jurčák – Ivančík, 2023).

V dôsledku únavy z vedených operácií a misií a aktívneho zapojenia členských štátov EÚ do veľkých operácií medzinárodných koalícií v Afganistane a Iraku sa do roku 2012 spustilo menej operácií a misií, keď EÚ presunula svoju pozornosť na zhoršujúcu sa bezpečnostnú situáciu v Saheli. Z uvedeného dôvodu nedokázala prostredníctvom SBOP účinne a promptne reagovať na bezpečnostné hrozby vo svojom susedstve, napríklad na rusko-gruzínsku vojnu v roku 2008, občianske vojny v Líbyi a Sýrii, ktoré vypukli v roku

2011 alebo na nelegálnu anexiu Krymu Ruskou federáciou v roku 2014. EÚ spustila len obmedzené civilné misie v Gruzínsku v roku 2008 a na Ukrajine v roku 2014, avšak rozsah úloh týchto misií bol značne limitovaný (Blockmans, 2017).

EÚ okrem toho nespustila žiadne operácie SBOP na účely kolektívnej obrany. Tie zostali v kompetencii NATO (Howorth, 2017, s. 353) a silných členských štátov konajúcich samostatne alebo s partnermi s podobným zmysľaním, ako to bolo vidieť v prípade vojenského zásahu v Líbyi (Sus, 2023a). Obrannej dimenzii SBOP sa v rokoch 1999 až 2015 venovala len veľmi malá pozornosť. Zamýšľaný komplexný prístup EÚ k vonkajším krízam a konfliktom s cieľom kombinovať rôzne nástroje, vrátane vojenských a civilných, tak zostal do značnej miery iba diskurzívnym konštruktom (Európsky parlament, 2014). Aj preto sa EÚ, napriek pomerne vysokému počtu vedených operácií a misií, neetablovala ako globálny a suverénny krízový manažér.

3 EURÓPSKA STRATEGICKÁ AUTONÓMIA V KONTEXTE VÝVOJ BEZPEČNOSTNEJ A OBRANNEJ POLITIKY EÚ PO ROKU 2016

Geopolitické výzvy a čoraz roztrieštenejší liberálny medzinárodný poriadok prinútili Úniu a jej členov riešiť vyššie uvedené nedostatky svojej bezpečnostnej a obrannej politiky. Odpovede EÚ vznikli ako dva vzájomne prepojené procesy, ktoré možno považovať za zložky európskej strategickej autonómie, pričom majú svoju samostatnú dynamiku. Prvým je proces strategického zosúladenia, druhým je postupné zavádzanie európskej strategickej autonómie prostredníctvom posilňovania obranných spôsobilostí a kapacít EÚ. Tieto procesy, ktoré stále prebiehajú, sa síce začali ešte pred rokom 2016, ale po prijatí EUGS získali podstatne väčšiu trakciu. Z uvedeného dôvodu je vhodné pozrieť sa bližšie na projekty, ktoré sa stali prijateľné pre členské štáty napriek existujúcim národným rozdielom, a na úlohu kľúčových aktérov EÚ v tejto oblasti.

3.1 Strategické prispôsobovanie politik v oblasti bezpečnosti a obrany EÚ

Proces strategických úvah sa začal v decembri 2013, keď Európska rada zamerala svoju pozornosť na otázky bezpečnosti (Európska rada, 2013). Odvtedy národní lídri opakovane vyzývali na pokrok v oblasti bezpečnosti a obrany EÚ (Európska rada, 2015). Tento cieľ podporili aj inštitúcie Európsku strategickú autonómiu presadzovali ako schopnosť „prevziať zodpovednosť za vlastnú bezpečnosť a za medzinárodný mier a stabilitu a rozhodovať sa a konať bez závislosti na schopnostiach tretích strán“ (Európska komisia, 2013). Tieto úvahy sprevádzali výzvy na prepracovanie Európskej bezpečnostnej stratégie z roku 2003 v dôsledku zmeneného geopolitického kontextu (Biscop, 2013). Federica Mogherini, ktorá nastúpila do úradu Vysokej predstaviteľky koncom roka 2014, presadzovala vypracovanie novej stratégie a jej úsilie vyvrcholilo v júni 2016, keď bola prijatá EUGS (EEAS, 2016).

Prijatie viacerých dôležitých dokumentov zaoberajúcich sa rôznymi aspektmi zaistenia bezpečnosti a obrany EÚ naznačuje, že proces strategického prispôsobovania existujúcich stratégií a politik aktuálnemu vývoju v globálnom a regionálnom bezpečnostnom

prostredí podporovala prevažná väčšina členských štátov (Sus, 2023b), ktoré sa zaviazali implementovať ustanovenia EUGS v súlade s Implementačným plánom pre bezpečnosť a obranu (Rada EÚ, 2016). Odvtedy proces strategického prispôsobovania nabral na intenzite prijatím ďalších strategických dokumentov o rôznych aspektoch bezpečnosti a obrany EÚ, ako sú napríklad Úvaha o budúcnosti európskej obrany z roku 2017 (Európska komisia, 2017), Stratégia kybernetickej bezpečnosti EÚ (Európska komisia, 2020), Stratégia pre spoluprácu v Indo-Pacifiku (Európska komisia, 2021) alebo Globálna brána (Európska komisia, 2023a).

V marci 2022, bezprostredne po zahájení ruskej agresie na Ukrajine, lídri členských štátov prijali najambicióznejšiu a najaktívnejšiu bezpečnostnú stratégiu, akú kedy EÚ mala: Strategický kompas pre bezpečnosť a obranu (Strategic Compass for Security and Defence) (ESVČ, 2022). Práce na Strategickom kompase prebiehali od roku 2021, ale vojna na Ukrajine urýchlila jeho prípravu a zvýšila ambície členských štátov, pokiaľ ide o ich obranné schopnosti. Nasledovali ďalšie sektorové stratégie vrátane stratégie EÚ pre vonkajšie zapojenie energetiky do roku 2022, vesmírnej stratégie EÚ pre bezpečnosť a obranu do roku 2023 a aktualizovanej stratégie EÚ pre námornú bezpečnosť. Zo strategického hľadiska EÚ tiež posilnila svoju spoluprácu s NATO, čo sa prejavilo tromi deklaráciami podpísanými v rokoch 2016, 2018 a 2023 najvyššími predstaviteľmi Únie a Aliancie (NATO, 2016, 2018, 2023)

Neoddeliteľnou súčasťou vtedajšieho diania boli diskusie o koncepcii európskej strategickej autonómie. Od roku 2016 sa koncepcia pravidelne objavovala v záveroch Rady EÚ, vo vyššie uvedených újijných stratégiách a taktiež v odborných diskusiách. Prehodnotenie strategického prostredia viedlo EÚ v tejto súvislosti k prehodnoteniu pojmu odolnosť. Zatiaľ čo pragmatickejšia reinterpretácia odolnosti v oblasti bezpečnosti a obrany EÚ sa považovala za pokus o ochranu liberálneho medzinárodného poriadku (Juncos et al., 2023), zvýšená pozornosť venovaná európskej strategickej autonómii má menej normatívny rozmer založený na pravidlách. Zahŕňa dojem, že fragmentácia liberálneho medzinárodného poriadku môže byť nezvratná a nemožno ju zachrániť. Preto je dôležité, že koncepcia európskej strategickej autonómie sa neobmedzuje len na bezpečnosť a obranu (Rio, 2024).

Pandémia koronavírusu spôsobujúceho ochorenie Covid-19 totiž veľmi jasne odhalila závislosti dodávateľského reťazca EÚ od iných, zväčša neliberálnych aktérov, čím sa výrazne posilnil ekonomický rozmer európskej strategickej autonómie (Borrell, 2020) a rozsah koncepcie sa formálne rozšíril na všetky oblasti politiky EÚ. Zároveň sa pojem „strategická autonómia“ používal menej a nahrádzal sa podobnými pojmami, ako napríklad „otvorená strategická autonómia“, „strategická suverenita“, „schopnosť konať“ a „odolnosť“ (Damen, 2022, s. 1). Kakofónia používania týchto rôznych pojmov však spôsobila, že pojem „strategická autonómia“ sa stal ešte nejasnejším (Koenig, 2020) a pozornosť sa presúvala preč od pôvodnej koncepcie strategickej autonómie v oblasti bezpečnosti a obrany. Ruská vojna na Ukrajine však diskusiu na túto tému vrátila.

3.2 Posilnenie obranných spôsobilostí a kapacít EÚ

Proces strategického zosúladenia poskytol potrebné pozadie na posilnenie obranných spôsobilostí a kapacít Únie. Vytvorila sa dynamika, ktorá postupne narastala od roku 2013, keď Európska rada zdôraznila potrebu „európskej obrannej technologickej a priemyselnej základne“, ktorá môže „posilniť jej strategickú autonómiu a schopnosť konať s partnermi“ (Európska rada, 2013). Od roku 2016 sa dosiahol významný progres v budovaní európskych obranných spôsobilostí a kapacít, a to aj vďaka integrovanému prístupu zameranému na koordinované prepojenie viacerých rôznych nástrojov v rámci EUGS a implementačného plánu pre bezpečnosť a obranu. Vytvorilo sa niekoľko nových politických nástrojov, čím sa bezpečnostná a obranná politika EÚ stala najrýchlejšie rastúcou oblasťou v rámci európskej spolupráce (Moser – Blockmans, 2022).

Konkrétne, predovšetkým štyri nasledujúce kľúčové nástroje významne prispeli k posilneniu obranných spôsobilostí EÚ: (a) Európsky obranný fond (European Defence Fund – EDF), zameraný na oživenie európskeho obranného priemyslu (EDA, 2025), (b) Stálu štruktúrovanú spoluprácu (Permanent Structured Cooperation – PESCO), ktorá umožňuje ochotným členským štátom spoločne plánovať, rozvíjať a investovať do spoločných projektov rozvoja vojenských spôsobilostí a zvyšovať pripravenosť svojich ozbrojených síl (ESVČ, 2022a), (c) Spôsobilosť vedenia a plánovania vojenských operácií (Military Planning and Conduct Capability – MPCC) vytvorenú s cieľom umožniť EÚ reagovať rýchlejšie, účinnejšie a efektívnejšie ako poskytovateľ bezpečnosti mimo svojich hraníc (ESVČ, 2022b) a (d) Európsky mierový nástroj (European Peace Facility – ďalej len „EPF“), čo je mimorozpočtový finančný nástroj EÚ zameraný na zlepšenie schopnosti Únie predchádzať konfliktom, budovať a zachovávať mier a posilňovať medzinárodnú bezpečnosť a stabilitu, poskytovať vojenskú pomoc partnerským krajinám a financovať nasadenie únijných vojenských operácií a misií mimo územia EÚ v rámci SBOP (Európska rada, 2024).

Tento vnútorný vývoj v EÚ v oblasti bezpečnosti a obrany nadobudol ďalší význam po tom, čo Rusko vojensky napadlo Ukrajinu. Šok z ruskej agresie podnietil členské štáty Únie k tomu, aby podporili ambiciózne ustanovenia Strategického kompasu, ako je napríklad vytvorenie (a) Spôsobilosti rýchleho nasadenia (Rapid Deployment Capacity – RDC), ktorá by mala EÚ umožniť rýchlo nasadiť modulárne vojenské jednotky v sile až 5 000 vojakov, vrátane pozemných, vzdušných a námorných komponentov, ako aj strategických prostriedkov (ESVČ, 2023) a (b) Hybrid Toolbox, ktorý predstavuje súbor opatrení a nástrojov zameraných na boj proti hybridným hrozbám – teda voči vonkajšiemu zasahovaniu zo zahraničia, manipuláciám, dezinformáciám, kybernetickým útokom či ekonomickému nátlaku, ktoré zostávajú pod prahom tradičnej vojenskej agresie (Laoen, 2022).

Navyše, vo svetle vojny, členské štáty Únie prijali bezprecedentné rozhodnutie použiť EPF na financovanie dodávok smrtiacich zbraní pre Ukrajinu, čím porušili doterajšie tabu EÚ – nedodávať zbrane do vojnových zón (Bartoloni, 2022). Od 24. februára 2022 tak EPF slúži najmä ako finančný nástroj na refundáciu výdavkov členských štátov za vojenskú podporu, ktorú poskytujú Ukrajine. Okrem toho sa členské štáty s využitím EPF rozhodli spoločne zaobstarat' muníciu a rakety pre Ukrajinu (Európska rada, 2023). Na doplnenie možno uviesť, že Európska komisia, v ďalšej explicitnej reakcii na návrat konfliktu vysokej intenzity na

európsky kontinent, presadila pokrok v obstarávaní pre spoločnú obranu prostredníctvom zákona o posilnení európskeho obranného priemyslu prostredníctvom zákona o spoločnom obstarávaní (European defence industry reinforcement through common procurement act – EDIRPA) (Európsky parlament, 2023).

3.3 Perspektívy európskej strategickej autonómie

Proces posilňovania obranných spôsobilostí a kapacít EÚ síce naďalej pokračuje, ale zatiaľ stále neexistuje jednoznačná zhoda medzi vládami členských štátov v tom, aký by mal byť dlhodobý cieľ pri budovaní týchto zvýšených spôsobilostí a kapacít a či by európska strategická autonómia mala byť odpoveďou EÚ na súčasný značne fragmentovaný liberálny medzinárodný poriadok. V tejto súvislosti je potrebné poukázať na skutočnosť, že v kontexte formovania bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ sú najdôležitejšie dve skupiny národných vlád: (a) atlantisti a (b) europeisti. Uvedené skupiny sa líšia vo svojej „*definícii strategickej autonómie EÚ a v tom, či sa to rovná zabezpečeniu sa proti vyhliadke na stiahnutie USA z Európy, nevyhnutnému posilneniu západnej aliancie alebo dokonca emancipácii zo závislosti na nestálych Spojených štátoch*“ (Tonra, 2021, s. 11). Nacionalisti ako potenciálna tretia skupina, ktorí vnímajú svoj národný štát ako individuálneho účastníka riešenia medzinárodných záležitostí, sa zdajú byť v otázkach bezpečnosti a obrany EÚ neexistujúci, keďže všetky vlády členských štátov EÚ si uvedomujú svoju neschopnosť jednostranne sa brániť aktuálnym geopolitickým bezpečnostným hrozbám (Mauro – Fernandez-Cras, 2020).

Francúzsko je jasným vodcom tábora europeistov. Francúzsky prezident Emmanuel Macron pravidelne vyzýva na podporu európskej strategickej autonómie a nalieha na členské štáty, aby sa snažili znížiť závislosť Únie od tretích krajín vrátane USA, pokiaľ ide o zaistenie jej bezpečnosti a obrany (MD, 2023). Francúzske vízie európskej strategickej autonómie ako odpovede na čoraz roztrieštenejší liberálny medzinárodný poriadok ovplyvňujú viaceré faktory. Medzi vonkajšie patrí najmä gaullistický odkaz, podľa ktorého Francúzsko nepodlieha vplyvu žiadnej krajiny, najmä nie USA (Ben-Ami, 2023).

Nedôvera voči Washingtonu sa do istej miery prejavila už počas prvého prezidentovania Donalda Trampa, čo spochybnilo záväzok USA k transatlantickým vzťahom. Paríž sa v obave z toho, čo bude nasledovať ďalej po opätovnom víťazstve Trampa vo voľbách v roku 2024 a jeho nástupe do prezidentského úradu v januári 2025, domnieva, že európska strategická autonómia by mala byť konečným cieľom bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ. Pokiaľ ide o relevantné vnútorné faktory, významnú úlohu zohráva vysoko rozvinutý francúzsky obranný priemysel, vďaka čomu je Francúzsko nielen menej závislé od amerického vojenského zbraňového vybavenia ako ostatné krajiny EÚ (France24, 2024), ale naviac by mu prospela aj integrácia európskeho obranného priemyslu.

Taliansko poskytuje príklad ďalšej európskej vlády členského štátu Únie, ktorá si síce cení svoj vzťah s USA, ale zároveň presadzuje „transatlanticky udržateľné“ chápanie európskej strategickej autonómie (Cristiani, 2021). Talianska vláda zatiaľ vždy vzhľadom na relatívnu silu talianskeho obranného priemyslu podporovala rozvoj SBOP a európsku strategickú autonómiu ako potenciálny spôsob ďalšieho rozvoja svojich priemyselných

kapacít prostredníctvom rôznych nástrojov spoločného obstarávania EÚ. Od migračnej krízy v rokoch 2015 a 2016 si Taliansko taktiež naplno uvedomuje, že dosiahnutie európskej strategickej autonómie môže Taliansku pomôcť riešiť bezpečnostné problémy a výzvy v Stredozemnom mori (Grigoriadis, 2021).

Väčšinu predstaviteľov atlantického tábora tvoria vlády krajín ležiacich na východnom krídle NATO na čele s Poľskom. Vzhľadom na historickú skúsenosť byť obeťou nepriateľskej spolupráce medzi dvoma susedmi (Nemeckom a Ruskom) a geografickú blízkosť Poľska k Rusku zostávajú Spojené štáty (a Aliancia) kľúčovým spojencom Poľska a ďalších východo- európskych a stredoeurópskych krajín. To stavia Poľsko a tieto krajiny proti francúzskej vízii európskej strategickej autonómie, ktorá sa točí okolo nezávislosti od USA. Poľské vlády napriek tomu podporujú rozvoj obranných spôsobilostí a kapacít EÚ, ale iba vtedy, ak sa tak stane komplementárnym spôsobom k NATO, pretože to je vnímané ako hlavný garant zaistenia kolektívnej obrany (Barigazzi, 2023).

ZÁVER

Na základe vyššie v texte uvedených informácií možno konštatovať, že ruská agresívna vojna voči Ukrajine potvrdila stále existujúcu vysokú závislosť Únie od USA, čím opätovne vyvolala v Bruseli a v členských štátoch EÚ živú diskusiu o európskej strategickej autonómii. Táto závislosť na jednej strane poskytuje silný argument europeistom na nutnosť zvýšenia investícií do budovania obranných spôsobilostí a kapacít EÚ, a to najmä vo svetle neistoty vyplývajúcej z výsledkov amerických prezidentských volieb. Zatiaľ čo Francúzsko uznáva výhody NATO v oblasti obrany teritória EÚ najmä z krátkodobého hľadiska, stále považuje európsku strategickú autonómiu za legitímny strednodobý a dlhodobý cieľ bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ. Na druhej strane, vojna na Ukrajine veľmi jasne ukázala, ako ďaleko je Únia od uvedenia európskej strategickej autonómie do reálnej praxe, napriek vyššie uvedenému pokroku v rozvoji svojich obranných spôsobilostí a kapacít. Táto skutočnosť tak v konečnom dôsledku ešte viac potvrdila presvedčenie atlantistov, že európska strategická autonómia v žiadnom prípade nesmie znamenať odpútanie sa od USA, pretože by to zásadným spôsobom podkopalo zaistenie bezpečnosti na európskom kontinente.

V kontexte uvedeného je potrebné na záver zdôrazniť tri oblasti zistení. Po prvé, ukazuje sa, že formovanie európskej strategickej autonómie sa najlepšie vysvetľuje z realisticko-konstruktivistického hľadiska. Kým z realistického uhla pohľadu je európska strategická autonómia poháňaná dynamikou vývoja globálnej moci a bezpečnostno-obrannými úvahami jednotlivých členských štátov EÚ, tak konstruktivistická perspektíva ju vidí ako koncepciu formovanú vyvíjajúcimi sa normami a postupmi a meniacim sa presvedčením o schopnosti Európy ako bezpečnostného a obranného aktéra v súčasnom fragmentovanom liberálnom medzinárodnom poriadku. Tieto dve perspektívy spoločne vysvetľujú proces, ktorý stojí za snahou o strategickú autonómiu na centrálnej európskej úrovni a na úrovni členských štátoch Únie.

Po druhé, je zrejmé, že pomalý pokrok smerom k autonómnemu mysleniu a konaniu EÚ v oblasti bezpečnosti a obrany možno pripísať rozdielom v politickom presvedčení,

chápaní, vnímaní a cieľoch atlantistov a europeistov. A po tretie sa jasne ukazuje, že napriek stále prevládajúcim určitým národným rozdielom sa dosiahol významný pokrok v ideových aj materiálno-technických aspektoch bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ. Tento pokrok bol poháňaný rôznymi endogénnymi faktormi, ako je Brexit, ktorý odstránil britský odpor voči hlbšej integrácii bezpečnosti a obrany EÚ, alebo dôležitá úloha lídrov niektorých členských štátov EÚ, ktorí sa ujali vedenia a presadzovali zmenu. K progresu v rozvoji obranných spôsobilostí a kapacít EÚ prispeli aj exogénne faktory, ako je zhoršenie vývoja v globálnom i regionálnom bezpečnostnom prostredí a zhoršenie bezpečnostnej situácie v bližšom i vzdialenejšom okolí EÚ. V tomto prípade, predovšetkým vojenské napadnutie Ukrajiny Ruskom, zvýšilo tlak na oživenie európskej strategickej autonómie. Aj preto sa dá očakávať, že diskusia o spôsoboch uvedenia tejto koncepcie do praxe bude pokračovať a bude intenzívnejšia ako dosiaľ.

POUŽITÁ LITERATÚRA A ZDROJE:

- AGGESTAM, L. – HYDE-PRICE, A. 2019. Double trouble: Trump, transatlantic relations and European strategic autonomy. In *Journal of Common Market Studies*, 2019, roč. 57, č. 1, s. 114-127. ISSN 1468-5965. Dostupné na: <<https://sdu.sk/LQNcv>>.
- BARIGAZZI, J. 2023. France and Poland spar as EU plan to buy Ukraine ammo idles in legal limbo. In *Politico*, 2023. Dostupné na: <<https://sdu.sk/jTBJ>>.
- BARTOLONI, M. E. 2022. First-Ever EU Funding of Lethal Weapons: 'Another Taboo Has (Lawfully) Fallen'. In *European Papers*, 2022, roč. 7, č. 1, s. 379-383. ISSN 2499-8249. Dostupné na: <<https://sdu.sk/SKN>>.
- BESCH, S. 2016. EU defence, Brexit and Trump: The good, the bad and the ugly. In *Centre for European Reform*, 2016. Dostupné na: <<https://sdu.sk/fDL>>.
- BISCOP, S. 2013. Peace without money, war without Americans: Challenges for European strategy. In *International Affairs*, 2013, roč. 89, č. 5, s. 1125-1142. ISSN 0020-5850. Dostupné na: <<https://sdu.sk/shK>>.
- BISCOP, S. 2016. All or nothing? European and British strategic autonomy after the Brexit. In *Egmont – Royal Institute for International Relations*, 2016. Dostupné na: <<https://sdu.sk/AIaV>>.
- BISCOP, S. 2019. Fighting for Europe. European strategic autonomy and the use of force. In *Egmont – Royal Institute for International Relations*, 2019. Dostupné na: <<https://sdu.sk/1RK>>.
- BLACKWILL, R. D. – FONTAINE, R. 2024. The U.S. Pivot to Asia and American Grand Strategy. In *Center for International Relations and Sustainable Development*, 2024. Dostupné na: <<https://sdu.sk/11E2F>>.
- BLOCKMANS, S. 2017. *The Obsolescence of the European Neighbourhood Policy*. Brussels : Centre for European Policy Studies, 2017. 167 s. ISBN 978-1-78660-645-7.

- BORRELL, J. 2020. Embracing Europe's power. In *Project Syndicate*, 2020. Dostupné na: <<https://sdu.sk/vlZ>>.
- BRHLÍKOVÁ, R. 2013a. *Politiky Európskej únie po Lisabone*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013. 326 s. ISBN 978-80-558-0478-1.
- BRHLÍKOVÁ, L. 2013b. EÚ a konflikty v jej susedstve. In *Bezpečnostné fórum 2013 : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, 2013, s. 124-132. ISBN 978-80-557-0496-8.
- BRHLÍKOVÁ, R. 2014. *Bezpečnosť a Európska únia*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2014. 208 s. ISBN 978-80-558-0717-1.
- CASARINI, N. 2020. Rising to the challenge: Europe's security policy in East Asia amid US-China rivalry. In *International Spectator*, 2020, roč. 55, č. 1, s. 78-92. ISSN 1751-9721. Dostupné na: <<https://sdu.sk/iVz>>.
- CRISTIANI, D. 2021. Italy positions itself as the driver of "transatlantically sustain-able" European strategic autonomy. In *GMF – German Marshall Fund*, 2021. Dostupné na: <<https://sdu.sk/7cnd>>.
- CVCE. 1998. Joint Declaration on European Defence. Joint Declaration issued at the British-French Summit (Saint-Malo, 4 December 1998). In *Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History*, 1998. Dostupné na: <<https://sdu.sk/CgvMI>>.
- DAMEN, M. 2022. EU strategic autonomy 2013–2023. From concept to capacity. In *European Parliament Research Service*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/4FtH>>.
- EDA. 2013. EDA's Pooling & Sharing. In *European Defence Agency*, 2013. Dostupné na: <<https://sdu.sk/o0I6>>.
- EDA. 2025. European Defence Fund (EDF). In *European Defence Agency*, 2025. Dostupné na: <<https://sdu.sk/6oh1>>.
- ESVČ. 2016. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. In *European External Action Service*, 2016. Dostupné na: <<https://sdu.sk/oZW>>.
- ESVČ. 2022a. Permanent Structured Cooperation (PESCO). In *European External Action Service*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/c8dOb>>.
- ESVČ. 2022b. The Military Planning and Conduct Capability (MPCC). In *European External Action Service*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/QN2v>>.
- ESVČ. 2022. Strategic Compass for Security and Defence. In *European External Action Service*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/k7E>>.
- ESVČ. 2023. EU Rapid Deployment Capacity (RDC). In *European External Action Service*, 2023. Dostupné na: <<https://sdu.sk/O0pM>>.
- EÚ. 2007. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. In *Official Journal of the European Union*, 2007. Dostupné na: <<https://sdu.sk/e1Xa>>.

- Európska komisia. 2013. Towards a more competitive and efficient defence and security sector. In *European Commission*, 2013. Dostupné na: <<https://sdu.sk/AVvib>>.
- Európska komisia. 2017. Reflection paper on the future of European defence. In *European Commission*, 2017. Dostupné na: <<https://sdu.sk/OYL>>.
- Európska komisia. 2020. The Cybersecurity Strategy. In *European Commission*, 2017. Dostupné na: <<https://sdu.sk/UI40e>>.
- Európska komisia. 2021. EU Strategy for Cooperation in the Indo-Pacific. In *European Commission*, 2021. Dostupné na: <<https://sdu.sk/E0B>>.
- Európska komisia. 2022. Strategy for EU external energy engagement. In *European Commission*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/ZHG73>>.
- Európska komisia. 2023a. The Global Gateway. In *European Commission*, 2023. Dostupné na: <<https://sdu.sk/4opn>>.
- Európska komisia. 2023b. EU Space Strategy for Security and Defence. In *European Commission*, 2023. Dostupné na: <<https://sdu.sk/QyrMA>>.
- Európska rada. 2013. Conclusions of the European Council (19/20 December 2013). In *European Council*, 2013. Dostupné na: <<https://sdu.sk/H2fth>>.
- Európska rada. 2015. European Council meeting (15/10/2015) – Conclusions. In *European Council*, 2015. Dostupné na: <<https://sdu.sk/tOGR>>.
- Európska rada. 2023. EU joint procurement of ammunition and missiles for Ukraine: Council agrees €1 billion support under the European Peace Facility. In *European Council*, 2023. Dostupné na: <<https://sdu.sk/0DRs>>.
- Európska rada. 2024. European Peace Facility (EPF). In *European Council*, 2024. Dostupné na: <<https://sdu.sk/vYUM>>.
- Európsky parlament. 2014. EU comprehensive approach and coherence of EU external action. In *European Parliament*, 2014. Dostupné na: <<https://sdu.sk/WPOGY>>.
- Európsky parlament. 2023. European defence industry reinforcement through common procurement act (EDIRPA). In *European Parliament*, 2023. Dostupné na: <<https://sdu.sk/GXKb>>.
- FIOTT, D. – POITIERS, N. – PUGLERIN, J. – ALCARO, R. 2021. Achieving strategic sovereignty for the European Union. In *European Parliament Think Thank*, 2021. Dostupné na: <<https://sdu.sk/CpS>>.
- FIOTT, D. 2018. Strategic autonomy: Towards ‘Euro-pean sovereignty’ in defence? In *European Union Institute for Security Studies*, 2018. Dostupné na: <<https://sdu.sk/u31>>.
- FIOTT, D. 2023. In every crisis an opportunity? European Union integration in defence and the War on Ukraine. In *Journal of European Integration*, 2023, roč. 45, č. 3, s. 447-462. ISSN 1477-2280. Dostupné na: <<https://sdu.sk/p6hB>>.

- FISCHER, S. - STANZEL, A. 2021. Afghanistan: The West fails - A win for China and Russia? The views from Beijing and Moscow. In *Stiftung Wissenschaft und Politik Comment*, 2021. Dostupné na: <<https://sdu.sk/eT4>>.
- France24. 2024. EU relies too much on the US and other military suppliers abroad, report says. In *France24*, 2024. Dostupné na: <<https://sdu.sk/4YcrZ>>.
- GRIGORIADIS, I. N. 2021. The European Union in the Eastern Mediterranean in 2020: Whither strategic autonomy. In *Journal of Common Market Studies*, 2021, roč. 61, č. 4, s. 1-11. ISSN 1468-5965. Dostupné na: <<https://sdu.sk/gj0K>>.
- HAESEBROUCK, T. 2017. NATO burden sharing in Libya: A fuzzy set qualitative comparative analysis. In *Journal of Conflict Resolution*, 2017, roč. 61, č. 10, s. 2235-2261. ISSN 0022-0027. Dostupné na: <<https://sdu.sk/L9sR>>.
- HAMILTON, D. S. 2017. Trump's Jacksonian foreign policy and its implications for European security. In *Center for Transatlantic Relations*, 2017. Dostupné na: <<https://sdu.sk/mnT5K>>.
- HELWIG, N. – SINKKONEN, V. 2022. Strategic autonomy and the EU as a global actor: The evolution, debate and theory of a contested term. In *European Foreign Affairs Review*, 2022, roč. 27, špec. číslo, s. 1-20. ISSN 1336-9202. Dostupné na: <<https://sdu.sk/DSz>>.
- HELWIG, N. 2022. The ambiguity of the EU's global role: A social explanation of the term 'strategic autonomy'. In *European Foreign Affairs Review*, 2022, roč. 27, s. 21-38. ISSN 1384-6299. Dostupné na: <<https://sdu.sk/y63>>.
- HOWORTH, J. 2017. The European Union's security and defence policy: the quest for purpose. In Hill, C. – Smith, M. – Vanhoonacker, S. (Eds.): *International relations and the European Union*, s. 341-364. Oxford : Oxford University Press, 2017. 570 s. ISBN 978-0-19-873732-2.
- IKANI, N. 2022. Surprise, Revisited: An EU performance evaluation of the Arab uprisings. In *Estimative intelligence in European foreign policymaking*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/W4C>>.
- IVANČÍK, R. 2010. Bojové skupiny – vojenský nástroj krízového manažmentu Európskej únie. In *Krízový manažment*, 2010, roč. 9, č. 2, s. 53-57. ISSN 1336-9202. Dostupné na: <<https://sdu.sk/CS9>>.
- IVANČÍK, R. 2020. Zvyšovanie úrovne bezpečnosti a obrany Európskej únie cestou rozvoja vojenských spôsobilostí a kapacít. In *Medzinárodné vzťahy*, 2020, roč. 18, č. 3, s. 276-291. ISSN 1336-1562. Dostupné na: <<https://sdu.sk/UDHYJ>>.
- IVANČÍK, R. 2021a. Bezpečnosť a obrana Európskej únie z pohľadu naplňania politicko-vojenských ambícií. In *Medzinárodné vzťahy*, 2021, roč. 19, č. 2, s. 119-137. ISSN 1336-1562. Dostupné na: <<https://sdu.sk/vlIT>>.
- IVANČÍK, R. 2021b. Aktuálny pohľad na operácie a misie krízového manažmentu Európskej únie. In *Bezpečné Slovensko a Európska únia : zborník príspevkov z medzinárodnej*

- vedeckej konferencie*. Košice : Vysoká škola bezpečnostného manažérstva, 2021. s. 154-165. ISBN 978-80-8185-041-7.
- IVANČÍK, R. 2022. O strategickej autonómii a budúcnosti Európskej únie v Severoatlantickej aliancii. In *Vojenské reflexie*, 2022, roč. 17, č. 1, s. 43-60. ISSN 1336-9202. Dostupné na: <<https://sdu.sk/tEKI>>.
- IVANČÍK, R. 2024. O strategickej autonómii Európskej únie v kontexte vojny na Ukrajine. In *Vojenské reflexie*, 2024, roč. 19, č. 1, s. 8-23. ISSN 1336-9202. Dostupné na: <<https://sdu.sk/9qUq>>.
- JUNCOS, A. E. – JOSEPH, J. M. – BARGUÉS, P. 2023. Rescuing the Liberal inter-national order: Crisis, resilience and EU security policy. In *International Affairs*, 2023, roč. 99, č. 6, s. 2281–2299. ISSN 1468-2346. Dostupné na: <<https://sdu.sk/ZTq6I>>.
- JURČÁK, V. – IVANČÍK, R. 2023. *Bezpečnostná a obranná politika Európskej únie*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2023. 290 s. ISBN 978-80-8040-661-5.
- KAZANSKÝ, R. 2013. *Súčasný problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia*. Banská Bystrica : Belianum – Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2013. 215 s. ISBN 978-80-557-0573-6.
- KAZANSKÝ, R. 2015. *The Theory of Conflict*. Banská Bystrica : Belianum – Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2015. 208 s. ISBN 978-80-557-0970-3.
- KOENIG, N. 2020. Time to go beyond the meta-debate on EU strategic autonomy in defence introduction: A long-standing and broadening debate. In *Hertie School Jacques Delors Centre*, 2020. Dostupné na: <<https://sdu.sk/chwc8>>.
- LASOEN, K. 2022. Realising the EU Hybrid Toolbox: opportunities and pitfalls. In *Clingendael – the Netherlands Institute of International Relations*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/DR7Lp>>.
- LIGHT, M. 2010. The Russo-Georgian War of 2008: A conflict announced in advance? In *Europe-Asia Studies*, 2010, roč. 62, č. 9, s. 1579-1582. ISSN 1465-3427. Dostupné na: <<https://sdu.sk/6Ez1>>.
- LIPPERT, B. – ONDARZA, N. – PERTHES, V. 2019. European strategic autonomy: Actors, issues, conflicts of interests. In *Stiftung Wissenschaft und Politik-SWP-Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit*, 2019. Dostupné na: <<https://sdu.sk/bs4>>.
- MARTILL, B. - SUS, M. 2019. Great expectations: The Brexit moment in EU security and defence and the return of the capabilities – expectations gap. In *Europe and the world: A law review*, 2019. Dostupné na: <<https://sdu.sk/yGDq>>.
- MAURO, F. – FERNANDEZ-CRAS, P. 2020. ‘Is the European Union really unable to defend itself? In *French Institute for International and Strategic Affairs*, 2020. Dostupné na: <<https://sdu.sk/4oz2K>>.

- MD. 2023. Macron: “Europe must resist pressure to become America’s followers”. In *Modern Diplomacy*, 2023. Dostupné na: <<https://sdu.sk/qgNmg>>.
- MÉRAND, F. – HOFMANN, S. C. – IRONDELLE, B. 2021. Governance and state power: A network analysis of European security. In *Journal of Common Market Studies*, 2021, roč. 49, č. 1, s. 121-147. ISSN 1468-5965. Dostupné na: <<https://sdu.sk/CPKsP>>.
- MEYER, C. - MICHAELS, E. 2022. Surprise, Revisited: An EU performance evaluation of the Arab uprisings. In *Estimative intelligence in European foreign policymaking*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/DxM>>.
- MICHAELS, E. 2022. Renewing realist constructivism: Does it have potential as a theory of foreign policy? In *Teoria Polityki*, 2022, roč. 6, čl. č. 6. ISSN 2544-0845. Dostupné na: <<https://sdu.sk/CLp>>.
- MINQUI, L. 2022. The Collapse of American Hegemony and the Challenges of the 21st Century. In *Luxemburg – Gessellschaftsanalyse und Linke Praxis*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/zQiaV>>.
- MOSER, C. – BLOCKMANS, S. 2022. The extent of the European Parliament’s competence in common security and defence policy. In *European Parliament*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/7deN>>.
- MURDZA, K. 2024. Formovanie európskej bezpečnostnej identity – aktuálne problémy a výzvy. In *Dvadsať rokov členstva Slovenskej republiky v Európskej únii – zborník z vedeckej konferencie z medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 2024, s. 329-339. ISBN 978-80-8293-034-7.
- NATO. 2016. Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization. In *North Atlantic Treaty Organisation*, 2016. Dostupné na: <<https://sdu.sk/AHFRI>>.
- NATO. 2018. Joint Declaration on EU-NATO Cooperation by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization. In *North Atlantic Treaty Organisation*, 2018. Dostupné na: <<https://sdu.sk/psHwV>>.
- NATO. 2023. Joint Declaration on EU-NATO Cooperation by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization. In *North Atlantic Treaty Organisation*, 2023. Dostupné na: <<https://sdu.sk/eMWLM>>.
- OLSEN, G. R. 2022. Transatlantic cooperation in flux: Europe’s small and cautious steps towards “strategic autonomy.” In *Defence Studies*, 2022, roč. 22, č. 4, s. 609-623. ISSN 1743-9698. Dostupné na: <<https://sdu.sk/gOP>>.
- PLANK, F. – BERGMANN, J. 2021. The European Union as a security actor in the Sahel: Policy entrapment in EU foreign policy. In *European Review of International Studies*, 2021, roč. 8, č. 3, s. 382-412. ISSN 2196-7415. Dostupné na: <<https://sdu.sk/uc1C>>.

- Rada EÚ. 2003. European Security Strategy. In *Council of the European Union*, 2008. Dostupné na: <<https://sdu.sk/7cMEc>>.
- Rada EÚ. 2008a. Declaration on strengthening capabilities. In *Council of the European Union*, 2008. Dostupné na: <<https://sdu.sk/7cMEc>>.
- Rada EÚ. 2008b. Declaration on strengthening capabilities. In *Council of the European Union*, 2008. Dostupné na: <<https://sdu.sk/7cMEc>>.
- Rada EÚ. 2016. Implementation Plan on Security and Defence. In *Council of the European Union*, 2016. Dostupné na: <<https://sdu.sk/t9tc>>.
- Rada EÚ. 2023. Maritime security: Council approves revised EU strategy and action plan. In *Council of the European Union*, 2022. Dostupné na: <<https://sdu.sk/QOL7>>.
- REYKERS, Y. 2017. EU Battlegroups: High costs, no benefits. In *Contemporary Security Policy*, 2017, roč. 38, č. 3, s. 457-470. ISSN 1743-8764. Dostupné na: <<https://sdu.sk/IBFF>>.
- RIDDERVOLD, M. – NEWSOME, A. 2018. Transatlantic relations in times of uncertainty: Crises and EU-US relations. In *Journal of European Integration*, 2018, roč. 40, č. 5, s. 505-521. ISSN 1477-2280. Dostupné na: <<https://sdu.sk/xVPiE>>.
- RIO, S. 2024. European Strategic Autonomy: How Realism Best Explains Why It Remains a Failure. In *E-International Relations*, 2024. Dostupné na: <<https://sdu.sk/MjXa>>.
- ROMERO, J. A. 2023. 25 years of the "Saint Malo Declaration", cornerstone of the Common Security and Defence Policy. In *Instituto Español de Estudios Estratégicos*, 2023. Dostupné na: <<https://sdu.sk/7s2D>>.
- SABATINO, E. 2020. The quest for European strategic autonomy – A collective reflection. In *Instituto Affari Internazionali*, 2020. Dostupné na: <<https://sdu.sk/Qim>>.
- SHEPHERD, A. J. K. 2009. 'A milestone in the history of the EU': Kosovo and the EU's international role. In *International Affairs*, 2009, roč. 85, č. 3, s. 513-530. ISSN 0020-5850. Dostupné na: <<https://sdu.sk/WCgUm>>.
- STOKES, B. 2017. NATO's image improves on both sides of Atlantic. In *Pew Research Center's Global Attitudes Project*, 2017. Dostupné na: <<https://sdu.sk/g1r5o>>.
- SUS, M. 2019. Institutional innovation of EU's foreign and security policy: Big leap for EU's strategic actorness or much ADO about nothing? In *International Politics*, 2019, roč. 56, č. 3, s. 411-425. ISSN 1384-5748. Dostupné na: <<https://sdu.sk/OGQ21>>.
- SUS, M. 2021. Supranational entrepreneurs: The high representative and the EU global strategy. In *International Affairs*, 2021, roč. 97, č. 3, s. 823-840. ISSN 0020-5850. Dostupné na: <<https://sdu.sk/Ist2e>>.
- SUS, M. 2023a. How does delegation structure shape agent discretion in EU foreign policy? Evidence from the Normandy format and the contact group on Libya. In *Contemporary Security Policy*, 2023, roč. 44, č. 1, s. 67-96. ISSN 1743-8764. Dostupné na: <<https://sdu.sk/H4G0>>.

- SUS, M. 2023b. Exploring the dynamics of policy change in EU security and defence: Policy entrepreneurs behind the strategic compass. In *West European Politics*, oč. 47, č. 4, s. 942-966. ISSN 1743-9655. Dostupné na: <<https://sdu.sk/5MJc>>.
- TONRA, B. 2021. 'Defence and security in the trade and cooperation agreement: The missing piece'. In *Brexit Institute Working Paper Series*, 2021. Dostupné na: <<https://sdu.sk/xDIn>>.
- WAUGH, T. 2003. Berlin Plus agreement. In *European Parliament*, 2003. Dostupné na: <<https://sdu.sk/czxw0>>.

doc. Ing. Radoslav IVANČÍK, PhD. et PhD., MBA, MSc.

Katedra filozofie a politológie FF UKF v Nitre

e-mail: rivancik@ukf.sk

<https://doi.org/10.17846/CIVITAS.2025.01.01.28-47>

Nová spiritualita v sociologickom naratíve New Spirituality in the Sociological Narrative

Janusz Mariański

Abstract: *At the end of the 20th century, in addition to secularization and globalization, another term that appears very often in academic research discourse is the new spirituality. A spiritual revolution is being proclaimed. It consists of the transition from religion to spirituality and means a specific sacralization of modernity or postmodernity. In the article, the author discusses selected concepts of the new spirituality in the research of Western sociologists (Hubert Knoblauch, Robert Wuthnow, Roberto Cipriani) and Polish sociologists (Małgorzata Hyla, Maria Libiszowska-Żółtkowska, Halina Mielicka-Pawłowska, Maria Sroczyńska, Stanisław A. Wariacki). The selectively discussed different concepts of the new spirituality indicate their enormous diversity, which cannot be reduced to one common denominator. The author, however, attempts to extract several binding contents and characteristic features from various approaches to the new spirituality and proposes his definition of the new spirituality.*

Keywords: *sociology of spirituality, new spirituality, religiosity, secularization, sociological narrative.*

Streszczenie: *Przy końcu XX wieku obok sekularyzacji i globalizacji jeszcze innym terminem, którzy pojawia się nad wyraz często w dyskursie naukowym jest nowa duchowość. Proklamuje się rewolucję duchową, która polega na przejściu od religii do duchowości i oznacza swoistą sakralizację nowoczesności czy ponowoczesności. W artykule autor omawia wybrane koncepcje nowej duchowości w badaniach socjologów zachodnich (Hubert Knoblauch, Robert Wuthnow, Roberto Cipriani) i polskich (Małgorzata Hyla, Maria Libiszowska-Żółtkowska, Halina Mielicka-Pawłowska, Maria Sroczyńska, Stanisław A. Wariacki). Omówione wybiórczo różne koncepcje nowej duchowości wskazują na ich ogromną różnorodność, nie dającą się sprowadzić do jednego wspólnego mianownika. Autor próbuje jednak z różnych ujęć nowej duchowości wydobyć kilka wiążących treści i cech charakterystycznych oraz proponuje własną definicję nowej duchowości.*

Słowa kluczowe: *socjologia duchowości, nowa duchowość, religijność, sekularyzacja, narracja socjologiczna.*

Abstrakt: *Na konci 20. storočia sa popri sekularizácii a globalizácii s mimoriadnou frekvenciou vo vedeckej diskusii objavuje aj termín nová spiritualita. Hlása sa duchovná revolúcia, ktorá spočíva v prechode od náboženstva k spiritualite a znamená akúsi sakralizáciu modernity alebo postmodernity. V tomto článku autor rozoberá vybrané koncepty novej spirituality vo výskume západných sociológov (Hubert Knoblauch, Robert Wuthnow, Roberto Cipriani) a poľských sociológov (Małgorzata Hyla,*

Maria Libiszowska-Żółtkowska, Halina Mielicka-Pawłowska, Maria Sroczyńska, Stanisław A. Wariacki). Rôzne diskutované koncepty novej spirituality selektívne demonštrujú ich obrovskú rozmanitosť, ktorú nemožno zredukovať na jedného spoločného menovateľa. Autor sa však pokúša z rôznych prístupov k novej spiritualite vyťažiť niekoľko závažných významov a charakteristík a navrhuje vlastnú definíciu novej spirituality.

KLúčové slová: *sociológia spirituality, nová spiritualita, religiozita, sekularizácia, sociologický naratív.*

NEW SPIRITUALITY IN THE SOCIOLOGICAL NARRATIVE

Toward the end of the 20th century, apart from secularization and globalization, there was another term that often appeared in narrative discourse, spirituality. Our times proclaim a spiritual revolution, meaning that we are moving from religion to spirituality. This is a unique way to make modernity or post-modernity sacred. Philip Sheldrake, a researcher on the history of spirituality, claims that spirituality is a word that defines our new era. Many other authors also write about a “return to spirituality,” characteristic of our times at the turn of the century. Sociology of religion now speaks of the appearance of a new subdiscipline called the sociology of spirituality. The British sociologist of religion, Kieran Flanagan, emphasizes that “spirituality, as an analytical category, has unexpectedly overtaken the soul of sociology” (Mariański, Wargacki 2011, 127-149).

Contrary to secularization theories, under the conditions of radical secularization processes in Western Europe, there now appears unexpected and up to now unseen striving for spirituality, also sometimes called the new spirituality. A strong desire to lead a spiritual life is an important aspect of contemporary civilizational changes in Europe and worldwide. In the past, if spirituality was associated with religion, or even simply treated as one of its aspects, then today it is understood as a phenomenon appearing beyond official church structures. It can even be an alternative to religion or a kind of resistance towards traditional religion. In sociological interpretations, the new spirituality emerged in connection with the critique of secularization theories and research studies of new cultural trends concerning the progress of individualization and autonomy of individuals, especially in the face of institutionalized authorities.

The thesis that religions remain but only change their shapes is becoming more and more common in contemporary sociology. The return of religion as proclaimed by some sociologists comes in different forms and is manifested in various areas of life. Religion mostly means being interested in religious topics (e.g., on television, the Internet, advertising, music, in politics) rather than living a certain lifestyle for the satisfaction of existential and transcendent needs, and most certainly this does not include church religiosity. Religious pluralism, increasingly met and experienced, favors the formation of new religious (spiritual) identities, a kind of "crossroads" of various religious ideas and worldviews.

The development of new forms of religiosity and spirituality leads to the blurring of the boundaries between what is religious and non-religious. The fluidity and blurring of these boundaries encourage others to seek certainty in fundamentalist movements, offering real or alleged religious security (new formatting of religiosity). We are increasingly often talking about processes of desecularization even in reference to Western Europe. Alongside the church religiosity that is still dominant in many countries, often selective, inconsistent and fragmented, various forms of extra-church religiosity and a new syncretic spirituality are emerging.

This emerging tendency towards spirituality has many dimensions and shapes, and appears with varying degrees of strength in particular societies. The developing socio-cultural pluralism and structural individualism, combined with questioning and even completely rejecting traditional authorities and norms fosters this. It certainly deserves careful research studies, also from a sociological point of view. Spirituality has become a common feature of modern European societies. For this reason, the study of spirituality is gaining importance in the contemporary sociology of religion, both on the theoretical and empirical levels.

Sometimes, proponents of secularization theories consider the new spirituality to be a kind of fashion, a by-product of the crisis of modernity: People escaping into spirituality are responding to alienation, banality, a one-dimensional lifestyle, the feeling that society is causing an “illness,” and finally “mental homelessness” leading to depression. Their longing for stability is supposed to be a response to difficulties in their orientation, and so they radically and voluntarily modify Luther’s attitude: “Here I stand but I can always do otherwise!” In other words, it is a life devoid of depth and living the crisis of the contemporary world (Zulehner 2006, 59-60).

They treat the new spirituality as a transitional phenomenon that will disappear when they overcome the various crises caused by modernity (which will melt like snow in the spring). According to critics of the new spirituality, it is becoming a kind of commodity on the market. The market model of religiosity is associated with the pluralization of religious offers for individuals and social groups and assumes the possibility of choosing from among these offers. As a commodity on the worldview market, spirituality "is deformed, diluted, penetrates the secular sphere and merges with it, to finally be sucked into the secularized world and disappear forever. What we welcome as the return of religiosity may, in fact, turn out to be a process of secularizing the last religious symbols” (Zulehner 2006, 61).

Religiosity and spirituality are being relegated to the rank of a saleable commodity; according to critics, it has a kind of “transitional status.” Due to its imprecision, the word “spirituality” appears in a variety of contexts (e.g., the spirituality of sports, spirituality of the body, spirituality of sexuality, spirituality of business, spirituality in social work, life spirituality, spirituality in popular culture, spirituality of the mountains, cyberspirituality, and even spirituality without God). Critics of the new spirituality speak of its negative aspects, of the so-called dark side of spirituality or an undefined spiritualism. This is far from an objective-critical attitude that assesses the various manifestations of the new spirituality.

Contemporary religious reality is full of real paradoxes and even contradictions. On the one hand, indifference, secularization of culture and atheism associated with modern

rationalism are spreading, yet, on the other hand, there is an increase in religious interests and activities stemming from irrational premises. Esoteric ideas and practices are gaining importance, and various groups of an esoteric nature are emerging. Secret teachings and "salvation" practices with a magical background, including wisdom from ancient times, are gaining relevance (the so-called supersensuality religion). There is even talk of saying goodbye to the secularized world, of re-enchanting the world, of a renaissance of the spiritual and mystical, of resacralization and religious renewal.

1. NEW SPIRITUALITY IN WESTERN SOCIOLOGICAL RESEARCH

New spirituality is not one of the most frequently undertaken research topics by sociologists of religion. Many researchers of spirituality do not bother to define the phenomenon or even consciously avoid it, and many do not even associate spirituality with religion, but with Transcendence in a broad sense. Theoretically, the links between religiosity and spirituality can be presented as follows: a) religiosity and spirituality are identical; b) spirituality is a component of religiosity; c) religiosity is a component of spirituality; d) religiosity and spirituality are different from each other, but they partially overlap; e) religiosity and spirituality are completely different from each other (Knoblauch 2007, 61-77). Spirituality is experiencing a period of boom and is pushing phenomena such as religion and piety out of people's social life, clearly going beyond the framework of traditional religions, and even religion in general.

This new spirituality is connected with a certain kind of personal experience (experiencing, getting to know), sometimes extraordinary things, as something experienced directly, without the Church's mediation (not "second-hand"). It is not situated within the Churches, but is present primarily in the extra-Church sphere and takes on new external forms (it is not invisible), different from traditional religions. In them, the line between what is sacred and what is secular is blurred; what is transcendent and what is immanent is also blurred.

Various manifestations of spirituality can be observed both in the "small worlds" of individual people (e.g., a traumatic experience related to death), and in large gatherings called *events* (e.g., major music concerts, sports competitions, meetings with the Pope), or tragic events (e.g., earthquakes and other disasters). Engagement in major religious events and celebrations does not always, or perhaps even generally, lead to establishing contacts with one's church or religious community. They provide young people with opportunities to express spiritual feelings, experience a community, and sometimes determine daily life changes.

Hubert Knoblauch uses the term "spirituality" (*Spiritualität*), which he contrasts with the official model of religion: a) spirituality remains distant from institutionalized religious dogmas and large religious organizations (a kind of anti-institutionalism); b) it is a direct, personal experience, not a "second-hand" faith, in which the individual is the subject of transcendence (autonomy, individualism); c) the experience of transcendence is not shared only by experts and virtuosos, but is available to everyone (a kind of generalization of

charisma); d) spirituality does not replace traditional religions, but is shaped alongside them and to some extent complements them. It is, to some extent, a subjectivization of religion, and for many it means an alternative concept in relation to religion (Knoblauch 2005, 123-131).

New forms of spirituality of a spontaneous nature originate not from institutions, but from some degree of faith and the search for meaning in one's existence. They can also be inspired from above by various new cultural and ideological trends. They are characterized by a limited reference to Transcendence, or even its absence, and often bear the signs of syncretism based on psychological, therapeutic, magical or paranormal trends. They are associated with new religious movements, popular culture, pop music, and even with the new culture of dying and death or even Marian apparitions.

New forms of religiosity and spirituality in the contemporary world mean that great transformation processes are taking place in contemporary religiosity, which can be interpreted both from the perspective of deinstitutionalization (moving away from church religiosity), the autonomization of the religious subject, or finally it can be a form of desecularization. Traditional sociology of religion must change both the conceptual apparatus and the methodology of research for these new cultural (ideological) trends in the contemporary world if it wants to diagnose, interpret and explain them. The ongoing processes of religious transformation open up not only new research fields for the new sociology of religion, but also the opportunity to redefine the relationship between religion and society. Spirituality is becoming a common feature of postmodern societies, and perhaps even a specific socio-cultural megatrend.

Esoteric culture, which has been spreading since the 1970s and is associated with, among others, the New Age ideology, is considered by some religious scholars and sociologists to be a new form of spirituality defined as a *manifestation and cause of universal transformation*. The most important aspect of this movement is abolishing the division into spheres such as religion, science, art and then introducing a renewed life unity characteristic of tribal and folk cultures. New Age shifts the *sacred* from transcendence to immanence. The guiding idea, which becomes the axis of the new world, is to reintroduce magical elements to the sphere of everyday life and at the same time preserve what distinguishes modern people from primitive people.

New Age supporters are interested in personal spiritual searching, thus experiencing different states of consciousness in the kingdom of the "supernatural and miraculous." New Age gives a completely different meaning to religious experiences and needs than before. Holisticness and unity, transformation of consciousness and its expansion, and the existence of another reality that goes beyond everyday life - these are the central slogans of this ideology. New Age is currently transforming into the so-called popular spirituality, which is part of popular culture.

American sociologist Robert Wuthnow distinguishes two forms of spirituality: spirituality of dwelling and spirituality of seeking. *The spirituality of dwelling* is associated with the family home, customs, and God, who is worshipped in houses of prayer, churches, synagogues, and mosques. This spirituality functions in specific spaces of human life.

According to Wuthnow, spirituality continues to develop within institutional and community contexts. It may, but does not have to be sanctioned by church authorities. People presenting this type of religiosity often describe themselves as religious. Many of them continue to think about faith in terms of religious participation, even if church institutions are unable to demand complete loyalty from their members (absolutism and prescriptiveness decrease). Without common religious practices and outside the church community, it is difficult to maintain a personal religious identity.

Spirituality of seeking is a form of spirituality in which individuals negotiate their personal relationship with the *sacred* (self-expression, creativity). Faith is not an element of inheritance from generation to generation, but a personal achievement. An individual must work out their personal path to salvation based on their experiences. Individuals who are seeking this path talk about making their own decisions, since they feel entitled to express their personal views on the *sacred*. This type of relationship with the *sacred* can be defined in opposition to religion, with its organizational structure of religious beliefs and practices. Many modern people reject organized religion in favor of individual spirituality. Spirituality existing outside the religious dimension is defined as *secular* (non-religious) spirituality. Individuals free themselves from church authority, and now the basis of their faith becomes personal experience (faith tested by an individual). In the *spirituality of seeking*, the boundaries between the *sacred* and the *profane* are blurred.

Wuthnow does not advocate an alternative for religiosity or spirituality, and the latter option can also draw and adopt elements from religious traditions, although to a limited extent and in a different way than people who present the spirituality of dwelling. A person seeking spiritual development can accept many different offers, including those prepared by religious institutions. Everything is allowed to a certain extent. People who distance themselves from organized religions do not have to convert to secularism, they can adopt forms of eclectic spirituality, guaranteeing an authentic path to their "self" and the *sacred*. Spirituality can be expressed in different ways. We are not sure whether the vitality of organized religions will increase with the growing interest in spirituality. The view that a person can be spiritual without being religious is gaining popularity, which by no means has to mean that most people will become spiritual and non-religious (Wuthnow 2003, 306-320).

In this context, the thesis of diffuse religiosity (*religione diffusa*) by the Italian sociologist Roberto Cipriani is worth recalling. According to him, religious beliefs and axio-normative choices shaped by faith are diffused in social life, beliefs and moral behavior, including in the lives of those who have departed from religion or remain far from it as an institutionalized reality (so-called *diffuse religiosity*). The dispersion of religion manifests itself in many types and forms of religion and spirituality. Especially in postmodern societies, religion has the ability to disperse and locate itself in various and different historical and geographical contexts. Diffuse religiosity is characterized by ambivalence, which is clearly visible in the logic of thought and action in the young generation, which both contests and confirms the durability and importance of the religious dimension of one's personal and social life. Various turbulences within religion do not eliminate the durability of ethical

religious memory, which is revealed in some segments of social life, sometimes even in politics (Cipriani, Prüfer 2021, 637-642).

In the contemporary world, the ways to practice one's faith are changing, and diffuse religiosity is often very distant from institutionalized forms of religion. Diffuse religiosity shows certain characteristics of the new spirituality. The theory of the dispersion of one's religion tries to explain the migration of religion or the *sacred* into secular spheres of life, from which - as it seemed - they had long ago emigrated. Some researchers sometimes extend the concept of religiosity so far that they even talk about atheistic spirituality and religious atheism.

2. NEW SPIRITUALITY IN POLISH SOCIOLOGICAL RESEARCH

In the context of the concepts of the new spirituality presented so far, we recall some definitions presented by Polish sociologists. The new spirituality, sometimes called postmodern religiosity or spirituality, is a specific social and cultural phenomenon in postmodern societies characterized by globalization, ethnic, social, cultural and religious pluralism.

Postmodernism is associated with fragmentation and experimentation, as well as with innovations. Numerous innovative experiments are observed every day not only in art, politics and literature, but also in the sphere of spirituality, which is fluid by its nature, just as contemporary culture is fluid in various ways and is animated and transformed by spirituality. Contemporary spirituality is an experience seeking the fullness of life - life in peace and justice, finding harmony in one's body, mind and soul. It is a life that touches the edge of the spirit in the midst of everyday struggles in a world that is increasingly globally connected, yet painfully torn apart. This voice and expression of the soul seeking the fullness of life are precisely individual and group spiritual searches (Wargacki 2009, 313).

The new spirituality can be contrasted with religiosity, and even treated as its negation. It is characterized by a lack of respect for the church type of belief, meaning withdrawing from the community, and focusing only on the individual dimension. Meditation is assigned a great role in one's attitude towards the *sacred*. In various types of spiritualistic practices, a fuller, but only individual understanding of the surrounding reality is sought. The new spirituality is an incomplete image of religiosity, because the communal aspect is not taken into account here, and there is also no reference to its social role as a place to publically present one's beliefs (Zaręba, Choczyński 2015, 102).

Maria Libiszowska-Żółtkowska uses the term individual spirituality, which is a broader concept than religiosity. It means having an orientation towards non-human powers, towards the *sacred*, but without confessional mediation (a setting). This concerns the gradual process of moving away from the pattern of church (institutional) religiosity towards individual choices concerning one's faith or religious practices. Abandoning traditional forms of manifesting one's faith and church rituals is not tantamount to moving away from the *sacred*. Modern people do not so much move away from God, but rather seek him "on their own," referring to many inspirations available to them ("God – yes, Church – no").

Spirituality understood in this way is a manifestation of selective religiosity or extra-church religiosity. In sociological studies conducted among Warsaw students, spirituality understood in this way was manifested in the attitudes of students who had moved away from the Church, but God was still somehow important in their lives (Libiszowska-Żółtkowska 2010, 169).

From an anthropological point of view, the concept of spirituality points to man's creative possibilities, and above all the use of one's intellect as an attribute of abstract thinking, while the narrow understanding limits the role of spirituality to symbolizing, or giving meaning to what is experienced internally, although it is not experienced empirically as the existing world of material forms. In the concept of spirituality narrowly understood, it is extremely important for an individual to imagine the existence of a world other than the one experienced empirically, interpreted idealistically and giving meaning to everyday strivings to realize one's assumed life goal (Mielicka-Pawłowska 2013, 23).

According to Halina Mielicka-Pawłowska, spirituality in postmodern societies manifests itself on the experiential, ideological, ritual, intellectual and consequential dimensions. As part of a belief system, it adopts the forms of extra-church, extra-institutional, individualized, privatized, syncretic, and entropically normative religiosity. It is an everyday experience of transcendence, located within the consciousness of one's existence. The concept of spirituality, in its broadest sense, is semantically related to the world of the experiences of an individual who makes the depth of feelings the overriding value of their life path. In this way, spirituality is semantically associated with humanism and the right of every person to have personal beliefs, something immanently connected with their humanity (Mielicka-Pawłowska 2012, 125).

In a broad sense, spirituality encompasses a person's "creative competences," the ability to give meaning to empirically experienced reality, and this is associated in various ways with the *sacred*. Therefore, religiosity and spirituality can be similar, but also significantly different due to the content that people attribute to what is sacred and sanctified (Mielicka-Pawłowska 2010, 55). Spirituality is associated with experiencing everyday life; it is a form of religiosity, but different from the traditional kind of identification with the Church. In the bibliographic materials collected in 2009 as part of the "My Life – My Sacrum" competition, Maria Sroczyńska distinguished several types of spirituality in the lives of young Poles:

a) *Transferred spirituality* focuses on the institutional model of the Catholic religion (faith in a personal God, faith in Divine Providence). A person adopts this type of spirituality from their parents or other authorities. There are no internal crises in these people's lives, because they do not see any contradictions in the identity they have adopted. Many of them discover traces of Divine intervention in their lives, and this sustains the meaning of everyday existence. All this supports the importance of believers, who develop their religiosity in a social environment, including frequent contact with the clergy.

b) *Diffusive ("wandering") spirituality* has certain "patchwork" features. These individuals are somewhat disoriented, because their worldview formed in childhood does not correspond to their current existential needs. These people lack the acceptance of internal obligations

towards the *sacred*, their life is oriented towards temporary and immediate goals, and their actions are connected with satisfying every desire they feel.

c) *Moratorium spirituality*. Individuals with moratorium spirituality suspend, as it were, final decisions regarding the purpose and meaning of life. They seek worldview-related, existential answers on both the rational and emotional planes, perceive many alternatives in life, and engage in various activities (such as love, relationships with friends, and social work). The interpretation of the *sacred* in their consciousness has broader functional references.

d) *Developed spirituality*. People with developed spirituality are characterized by subjective autonomy, consistency in the area of accepted obligations, and undertaking decisions that allow them to determine the meaning of life. For them, everyday life is a space of individual creations, creativity, actions for the benefit of other people, and all kinds of transgressiveness. Their experience of the *sacred* can be understood in the immanent or transcendent dimension, and it can take the form of a personal God, Spirit, Energy or Self-Conscience (Sroczyńska 2012, 209-233).

Many researchers associate the expansion of modern forms of spirituality with the development of consumer society, which favors the commercialization of spirituality. The place of the transcendent God becomes concern for maintaining the awareness of the "I," meaning the development of one's person. According to Małgorzata Hyla, the following features of modern, highly developed societies favor postmodern spirituality: a) Focusing on autonomy and individualism, and these guarantee the ability to choose beliefs that correspond to an individual's values (this places an emphasis on the importance of independence and subjective experience); b) Access to immediate gratification, without the need to wait for an improvement in mood, meaning quick personal satisfaction thanks to states of relaxation by participating in practices that provide satisfaction; c) Not making demands or requirements, the constant possibility to change one's beliefs, the ability to choose attractive practices, and rejecting unattractive elements; d) The ability to distinguishing oneself from others through access to secret knowledge (namely, occult practices); e) Building short-term relationships based on the situation (no lasting obligations make to a group of fellow believers); f) Directly building up one's "self," "self-salvation," or "self-spirituality"; g) Co-occurrence of spirituality with fashions and trends such as an ecological lifestyle, yoga, Chinese medicine; and h) Apparent retreat from materialism, justifying one's consumerism by pointing to goods of a spiritual nature (Hyla 2013, 210-211).

The incomplete review of various sociological concepts of spirituality to date shows that the new spirituality is decidedly pluralistic. It includes not only esoteric searches (from astrology to occultism), but also specific content from Asian and pre-Christian religions. The worldview of people seeking new forms of spirituality is largely syncretic, without permanent obligations and norms. People primarily want to receive help in specific - most often difficult - life situations, to expand their awareness, go beyond their tedious and meaningless everyday lifestyles. Many people today are trying to find an important meaning in their lives through new forms of spirituality. There are various meditation centers and offers of miraculous healings, workshops on personal and spiritual development, films on the subject of spirituality, and relaxation and meditation music.

Stanisław A. Wargacki speaks of *liquid spirituality*, which goes far beyond the religious context. Following American sociologists of religion, he describes it as individualistic. Liquid spirituality is perceived as something that can be experienced rather than known, is easily accessible and non-hierarchical, treats nature with respect and stands in opposition to institutionalized religions. He also calls it postmodern spirituality, because it appears in the context of postmodern culture. Liquid spirituality is spirituality par excellence, because, like contemporary culture, it tends towards cultural eclecticism and syncretism, drawing beliefs, myths and symbols from various traditions. At the same time, it remains marked by epistemological individualism, according to which individuals emphasize their right to interpret teaching, thus adapting it to their personal spiritual path (Wargacki 2010, 104). In a broad sense, spirituality is understood as:

The beliefs, attitudes and actions of a person in which their aspirations for transgression are realized in various ways understood as exceeding one's earthly condition and current life situation. This process takes place in the name of values perceived by some people as positive and good [...]. These can include religious, ethical, aesthetic or other values that are not related to the sphere of religion. We believe that the most important thing is the degree of an individual's involvement in these values, including their faith and actions implemented within this framework that influence the shape and quality of everyday life. Other non-religious and extra-religious worldview systems fulfill similar functions to those fulfilled so far by traditional religions. They provide meaning, explain the world, and sometimes also fulfill the needs of belonging, community and acceptance (Skowronek, Pasek 2013, 8).

Spirituality understood in this way can be considered as man's permanent, universal feature, and it can be achieved in various ways, including in a non-religious (extra-religious) way. These tendencies have intensified in our modern times. Non-religious spirituality is often referred to as the *new spirituality*.

The concept of spirituality is broader here than the concept of religiosity. Human spirituality can be realized in various ways and includes human aspirations to develop and change their current state (situation or consciousness) on the individual and social dimensions. These human aspirations exist within religion and outside of it. Thus, a person can realize their spiritual life both within religion and outside of it, without elements of the *sacred*, in an effort to transcend themselves and give their efforts value.

The colorful (multicultural) language of the new spirituality tries in various ways to show the “courage of being” (P. Tillich) of an individual who does not want to be satisfied with what is present. Their search for the new is characterized by a multitude of realizations and areas of work while maintaining several common principles – the important role of consciousness as the main area or field in which the new game for salvation is played. Further, there is a close connection between faith in the development of consciousness and various practices of the body and corporeality. Other features of the new spirituality are already variant: orientalizing, psychologization of discourse, impersonal ideas of the *sacred* (if the *sacred* appears at all) or a new attitude towards nature (Pasek 2013, 217-218).

3. NEW SPIRITUALITY – A SYNTHESIS

The various concepts of spirituality and the new spirituality discussed selectively indicate their enormous diversity. Yet, they cannot be reduced to one common denominator, and they certainly do not exhaust the explanations of this phenomenon. The term "new spirituality" contains many imprecise meanings, with a predominance of positive connotations and assessments. It is generally impossible to formulate an unambiguous definition, or even to provide an exact scope of the meaning of the term "spirituality." Nevertheless, it seems to be a manifestation of a broader trend, or even a socio-cultural megatrend, becoming a permanent element of the postmodern world. It cannot be treated as a deviation from the "norm," or something subject to disqualification from a religious or moral point of view.

Several leading contents, characteristic features and manifestations can be extracted from the various approaches to the new spirituality cited above. This is not easy, because the new spirituality is expressed in different forms and contents, and for almost every researcher it means something different. Spirituality encompasses very diverse content: self-acceptance, searching for the meaning of life, the ability to sacrifice oneself for people and values, the intense experience of beauty, recognizing the sacredness of nature, bonding with people, nature and the cosmos, meditation experiences, psycho-variable energy, a bond with the divine, etc. However, we can try to formulate several characteristic features of the new spirituality, repeated in many definitions of this phenomenon.

a) The new spirituality, which is becoming a kind of socio-cultural megatrend, has its sources in various religious and spiritual traditions, both in the Western esoteric tradition and oriental spirituality, including spirituality referring to pre-Christian religions, as well as certain elements of Christian spirituality. Its sources should be sought both in the youth counterculture of the late 20th century, in the New Age movement and many other sources, including certain features of postmodern culture and postmodern societies.

b) An important feature of what we call the new spirituality is its orientation towards what we are living through, experiencing, and sensing. While institutionalized religions (Churches) have organized and monopolized religious charisma, the new spirituality's dissemination is currently noticeable. It is not reserved for experts or virtuosos of religiosity, but is available to wide social circles. The experience of transcendence manifests itself both in extreme acts (sudden conversion, speaking in tongues, prophecies, healings, etc.) and in ordinary experiences, constructed in the most diverse configurations and combinations. It is quite often far and away from the stabilized Churches, their doctrines and traditions. In our cultural circle, the new spirituality appears as if standing next to religion in the semantic and structural sense. New forms of spiritual experiences are carriers of resacralization and respiritualization, and through their subjectivist orientation, they correspond well with the individualistic tendencies of postmodernity. For many modern people, spirituality is important in one's everyday life, but they do not feel the need to belong to formal religious groups. Alternative forms of spirituality are highly individualized.

c) Spirituality and the *new spirituality* are associated with processes of individualization, and due to their subjectivity, they very often stand in opposition (keeping a

distance) to institutionalized religions, because they are characterized by rigid structures and organization, dogmas and rigorous norms, including institutionalized rituals (structural patriarchy). The emphasis on the dimension of subjectivity is an important feature distinguishing the new spirituality from religiosity, even if it does not exclude certain forms of community in the new spirituality. Subjectivization means emphasizing the ideas of development and self-development, personal and internal improvement. "Spirituality is a form of extra-institutional religiosity, oriented towards seeking contact with the sacred, regardless of how it is imagined. The individualized concept of faith leads to the privatization of the *sacred*" (Mielicka-Pawłowska 2013, 378-379).

d) Even if spirituality cannot be defined without some reference to transcendence, its specific forms do not have to be expressed either theistically or religiously. Many forms of new spirituality can be defined as post-religious spirituality, or even as spirituality without God. Here we can already speak of the ultimate secularization of religious consciousness. Yet, the new spirituality is sometimes opposed to what is religious. Spirituality is not dogmatized, institutionalized, normative, or associated with church institutions; it is an attitude of choice in which individual experience takes on the status of the ultimate authority. Therefore, it is inclusive, not exclusive.

e) The new spirituality is most often defined in opposition to religion, and sometimes even to the *sacred*. It is usually associated with some form of "small transcendence," transcending the biological human condition, searching for values that bring meaning to life, psychological well-being, and a positive lifestyle. The lack of references to religion does not mean the lack of reference to any transcendence, and it can be an element of every person's life, regardless of whether they are religious or non-religious, or even in the life of an atheist. "Salvation" is not expected from Christian Churches, or even more broadly - from religion, because it has become only a matter of the individual and their actions. The transcendent or divine sources of spirituality and meaning and ethical responsibility are taken over by the subject himself, which means an expansion of the consciousness of modern man's "I." Many people are inclined to believe that they can save themselves and even save others. They do not define themselves as "religious" but "spiritual," sometimes as "esoteric," "metaphysical," "philosophical," or even "cultural."

f) The *new spirituality* cannot be identified exclusively with new religious movements or New Age, since it has become a specific trend or megatrend in the contemporary world. It is extremely variable and individualized, in which subjective experiences and personal sensations as well as spiritual searches are appreciated. Questioning the sacred vs. profane opposition causes the *sacred* to move to those areas of human life where it was now absent. The new spirituality is realized in new religious movements and New Age. It cannot always be sterilely separated from any connections with religious traditions, but it is most often treated as the opposite of religion or its specific surrogate.

g) The new spirituality is associated with values that mean spiritual development, internal improvement, the ethical or aesthetic dimension of the human "self," giving a sense of happiness and fulfillment in life. What is important is what constitutes an individual's good, which is associated with the search for meaning and interpretation of life. Openness to

values means enriching human life. Values – at least indirectly – determine what we strive for and how we should act. The new spirituality indicates real proposals for a new lifestyle and knowledge (a new consciousness), leading to earthly happiness and psychological well-being. The imperative of authenticity, self-expression and perfectionism is realized here to some extent.

h) Religious faith is transformed into faith in one's "self," into subjectivity. Presently, there is a shift from the community to the individual, with an orientation towards immanent values and goals. Spirituality is more connected with an individual's inner world, and religiosity has more external references. Group or community membership is not necessary for contact with the broadly understood *sacred*. Even if the connections between the new spirituality and religious faith are almost invisible, it sometimes seems that some of its forms still have "the spirit of dead religious beliefs" (Max Weber's expression).

i) The *new spirituality* is often associated with searching for and giving meaning to both everyday human experiences and one's entire existence. Sometimes called non-religious spirituality, it refers to topics devoid of a religious dimension, but it serves the individual as a tool for transcending, or making sense of everyday life. The meaning of life is the work and almost the exclusive matter of the individual and what they do with their life.

We are far from a satisfactory definition of what this new spirituality really is. Many definitions of this phenomenon give the impression of working versions. Some social scientists do not bother to define the subject of their scientific research at all, and sometimes even consciously avoid it. Many do not associate the new spirituality with religion, or at most with various forms of transcendence. Janusz Mariański and Stanisław A. Wargacki – as a result of their considerations on new spirituality as a socio-cultural megatrend – propose the following definition:

The new spirituality is one of the megatrends of the early 21st century. It is an experience of the sacred, sometimes nameless, understood in terms of something personal, intimate, something that refers to the power inherent in man. This spirituality emphasizes the role of experiences and spiritual exercises, sees the human body as filled with internal, spiritual meaning and as a manifestation of the creative power of the Spirit; it treats nature with respect and promotes healthy nutrition; it attaches great importance to interpersonal bonds based on fidelity and love and to ethics expressed in respect for moral values recognized by it; it is sensitive to art, and it also emphasizes gender equality. The new spirituality is holistic, democratic, easily accessible and non-hierarchical; it is placed in opposition to institutionalized religion, meaning that it is extra-ecclesiastical” (Marianski, Wargacki 2011, 138).

From the very beginning, the issue of the *new spirituality* has stirred much controversy and discussion in sociological circles, both in terms of the very concept of the new spirituality and its research methodology. The increasingly visible “spirituality market” cannot be ignored in sociological research. However, it must be critically noted that the concept of the new spirituality encompasses an overly diverse content. It is a kind of “bag” or

“container” into which almost everything that is not associated with religious tradition is thrown. Spirituality devoid of specific institutional forms is not easy for sociological research, because it is as fleeting as sea waves. Nevertheless, an individual and their spiritual experiences should be at the center of sociologists' interests.

Bibliography

CIPRIANI, R., PRÜFER, P. (2021): *Socjologia religii. Ujęcie systematyczno-historyczne*, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT”.

HYLA, M. (2013): *Duchowość ponowoczesna jako produkt konsumpcyjny*. In: *Pozareligijne wymiary duchowości*, red. Z. Pasek, K. Skowronek, R. Tyrała. Kraków: Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, s. 205-212.

KNOBLAUCH, H. (2005): *Einleitung. Soziologie der Spiritualität*. In: „Zeitschrift für Religionswissenschaft”, č 2, s. 123-131.

KNOBLAUCH, H. (2007): *Religiöse Märkte und die populäre Religion*. In: *Woran glauben? Religion zwischen Kulturkampf und Sinnsuche*, hrsg. von G. Nollmann, H. Stasser. Essen: Klartext Verlag, s. 61-77.

LIBISZOWSKA-ŻÓŁTKOWSKA, M. (2010): *Od religijności rodzinnej do duchowości indywidualnej – z biografii studentów*. In: *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, S. Grotowska. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS, s. 167-183.

MARIAŃSKI, J., WARGACKI, S. (2011): *Nowa duchowość jako megatrend społeczny i kulturowy*. In: „Przegląd Religioznawczy”, č 4, s. 127-149.

MIELICKA, H. (2010): *Religijny wymiar duchowości*. In: *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, S. Grotowska. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS, s. 45-55.

MIELICKA-PAWŁOWSKA, H. (2013): *Duchowe wymiary codzienności*. In: *Pozareligijne wymiary duchowości*, red. Z. Pasek, K. Skowronek, R. Tyrała. Kraków: Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, s. 19-42.

MIELICKA-PAWŁOWSKA, H. (2012): *Duchowość zrytualizowana*, In: *Kościół i wspólnoty chrześcijańskie w przestrzeni społecznej w Polsce i na świecie. Dziedzictwo tradycji i współczesne wyzwania*, red. E. Stachowska. Warszawa: Polskie Towarzystwo Socjologiczne, s. 125-138.

MIELICKA-PAWŁOWSKA, H. (2013): *Religijność zorientowana ekologicznie*. In: *Religijne wymiary życia społecznego*, red. H. Mielicka-Pawłowska. Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, s. 376-394.

PASEK, Z. (2013): *Nowa duchowość. Konteksty kulturowe*. Kraków: Wydawnictwo Aureus.

- SKOWRONEK, K., PASEK, Z. (2013): *Wstęp. Czy istnieje duchowość bez sacrum? Kilka słów o duchowości niereligijnej*. In: *Pozareligijne wymiary duchowości*, red. Z. Pasek, K. Skowronek, R. Tyrała. Kraków: Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, s. 7-16.
- SROCZYŃSKA, M. (2012): *Młodzieżowe „świętości” w oczach socjologa – wiara religijna*. In: *Duchowość religijna jako droga wewnętrznego doskonalenia współczesnego człowieka zachodniego chrześcijaństwa. Konteksty antropologiczne i socjologiczne*, red. J. Baniak. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 209-233.
- WARGACKI, S. A. (2009): *Duchowość jako współczesny fenomen społeczny i kulturowy*. In: *Wprowadzenie do socjologii kultury*, red. M. Filipiak. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 294-313.
- WARGACKI, S. A. (2010): *Płynna duchowość w kontekście ponowoczesnej kultury*. In: *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, S. Grotowska. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS, s. 94-104.
- WUTHNOW, R. (2003): *Spirituality*. In: *The Blackwell Companion to Sociology of Religion*, ed. by R. K. Fenn. Malden: Blackwell Publishers, s. 306-320.
- ZARĘBA, S. H., CHOCZYŃSKI, M. (2014): *Socjoreligijny wizerunek odbiorców kultury*. In: *Cooltura instant. Europejska Noc Muzeów w Warszawie 2014 r.*, red. S. H. Zaręba, R. Wiśniewski. Warszawa: KONTRAST, s. 95-126.
- ZULEHNER, P. M. (2006): *Przyszłość Kościoła, przeszłość duchowości*. In: „Więź”, č. 12, s. 59-60.

Dr.h.c. prof. dr hab. Janusz Mariański
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
e-mail: janusz.marianski@kul.pl

<https://doi.org/10.17846/CIVITAS.2025.01.01.48-62>

Predvojnové politické strany, periodiká a pohľad Antona Štefánka na vtedajšie novinárstvo

Pre-war political parties, periodicals, and Anton Štefánek's view on contemporary journalism

Prof. PhDr. Svetozár Krno, CSc., KFP FF UKF v Nitre

Abstrakt: Autor vo svojej štúdii sa zaoberá kľúčovými ideovo-hodnotovými smerovaniami, ktoré zasiahli predvojnové Slovensko a na ktorých vyrástli prvé slovenské politické strany. Všíma si, ako to sa odrazilo na pestrej palete vtedajších novín a časopisov, ktoré rozlišuje podľa viacerých kritérií. Tvár vtedajšej tlače dokresľuje na výstižných postrechoch Antona Štefánka.

Kľúčové slová: katolicizmus, protestantizmus, racionalizmus, konzervativizmus, tradicionalizmus, modernizmus, ľudovosť, žurnalistika

Abstract: In his study, the author deals with the key ideological and value orientations that permeated pre-war Slovakia and on which the first Slovak political parties grew. He notes how this was reflected in the diverse range of newspapers and magazines of the time, which he distinguishes according to several criteria. He draws the face of the press of the time using the concise observations of Anton Štefánek.

Keywords: catholicism, protestantism, rationalism, conservatism, traditionalism, modernism, popularism, journalism

Hodnotové štiepenie na Slovensku do prvej svetovej vojny

Zaostalé a silné feudálne vzťahy a uhorská národnostná politika spôsobili v porovnaní so susednými krajinami a štátmi oneskorené vznikanie slovenských politických strán. Profilovali sa podľa postoja k otázkam, ktoré ani po storočí, pri súčasnom štiepení stranického systému nie sú bezvýznamnými. Prvý spoločensko-politický rozpor mal konfesionálnu podobu. Príslušnosť k cirkvi mala nielen náboženský, ale aj hodnotovo-politický rozmer. Katolicizmus sa viac opieral o nadracionalizmus, danosť a objektivizmus hodnôt, hierarchicko-autoritatívne štruktúry, význam vodcovskej osobnosti, paternalizmus a kolektivismus. Jeho politickí predstavitelia sa priblížili bližšie k mysleniu bežného voliča. Uzatvárali sa voči iným etnikám v Uhorsku.

Politickí činitelia vychovaní v protestantskom prostredí kládli väčší dôraz na racionalizmus, subjektivismus hodnôt a laicko-decentralizované štruktúry. Zdôrazňovali individualizmus. Venovali rovnakú dôležitosť národnostnej otázke. Zastávali proslovanské postoje, ale k slovanskej myšlienke sa prepracovali viac pod vplyvom myslenia v Čechách a Nemecku, ktoré im sprostredkovali vzťah k ostatnej Európe. Odmietali izolacionizmus.

Druhý rozpor mal geokultúrnu podobu. Pripomínal dialóg ruských tzv. slavianofilov a tzv. zapadníkov. Slovenskí tradicionalisti národnej a proslovanskej orientácie súperili s modernistami, ktorí zdôrazňovali občiansky princíp. V tomto prípade nemožno klásť automatickú analógiu s konfesionálnou diferenciáciou. K izolacionizmu inklinovali katolíci

zakladajúci Ľudovú stranu aj Vajanského krídlo prevažne evanjelickej Slovenskej národnej strany.

Treťou diskutovanou otázkou bol vzťah k trhovému hospodárstvu a k jeho liberálnej podobe. V tejto súvislosti kriticky vystupovali stúpenci tradicionalizmu, národného princípu, ale aj socialisti. Na druhej strane nie každý slovanofil odmietal modernizmus a trh. Slávna generácia turčianskych olejkárov, ktorí sa z podomových obchodníkov vypracovali na majiteľov úspešnej medzinárodnej siete obchodných domov – z Turca cez Varšavu (napríklad Dom Országovcov), Kyjev, Moskvu, Ďaleký Východ až po Latinskú Ameriku, boli príkladom spájania slovanskej myšlienky s ekonomickým liberalizmom. Z ich radov vyšli aj zakladatelia Tatrabanky, ktorá zohrávala významnú úlohu pri začiatkoch formovania slovenských politických strán.

Pri spore tradicionalizmus – modernizmus sa na Slovensku ťažko ujímal politický liberalizmus. Tento jav mal svoje objektívne aj špecifické subjektívne príčiny. Uhorsko citelne politicky zaostávalo za vývojom na západe, na severe a v ostatnej časti strednej Európy, jeho mocenské mechanizmy tlmili rozvoj porobených krajín a ich otváranie sa svetu. Moderné európske trendy sledovali iba predstavitelia najvyššie vzdelaných vrstiev a začínajúci podnikatelia. Okrem toho liberalizmus u Slovákov vzbudzoval negatívnu politickú symboliku, lebo uhorské strany, hlásiace sa k nemu, zaujímali nacionalistické pozície.

Výnimku tvorili predstavitelia slovenskej Novej školy, ako napr. staviteľ a podnikateľ Ján Nepomuk Bobula (1844–1903) a Jozef Krajčí, ktorým sa podarilo v rokoch 1867–1875 presadiť troch poslancov. Spočiatku sa hlásili k Memorandu slovenského národa z roku 1861, ktoré požadovalo uznanie Slovákov za osobitný národ, osobitného postavenia Slovenska v Uhorsku, slovenčinu za jazyk, používaný na úradoch, školách a v cirkvi. Z pôvodnej myšlienky federácie Uhorska postupne ustupovali, až sa zliali s maďarskou Deákovou stranou (Deák Párt). Samotný Bobula pretrhal väzby s národným pohybom na Slovensku. Venoval sa podnikateľským aktivitám a komunálnej politike v Budapešti. Na sklonku života, čo vyznieva veľmi symbolicky, on, ako projektant prvej budovy Matice slovenskej, pracoval ako hlavný inšpektor výstavby budovy uhorského parlamentu.

Na konzervatívnom Slovensku sa roky rozpor práca – kapitál nepocit'oval ako zásadný politický problém. Socialisti, ktorý na tomto rozpore vyrástli, dosiahli v predvojnových pomeroch v porovnaní so západnou časťou Európy, ale aj s rakúskou časťou monarchie bezvýznamné postavenie. Príčiny nemožno hľadať iba v historickej zaostalosti Uhorska a v malej koncentrácii robotníkov. Politicky aktívna menšina považovala za väčší problém otázky prežitia národa. Navyše rast ľavice, slovenskej aj maďarskej, brzdili represálie vlády. Anarchizmus Slovensko na rozdiel od Čiech celkom obišiel.

Kreovanie prvých slovenských politických strán

Najstarší slovenský politický subjekt, **Slovenská národná strana**, bol zaregistrovaný 6. júna 1861 a prvý raz verejne predstavený na konferencii 6. júna 1867 predstaviteľmi Starej školy, ktorí sa opierali o Memorandum z roku 1861. V jej lone dozrievali politici, ktorí sa počas prvej čs. republiky stali významnými osobnosťami viacerých strán hradnej päťky.

V uhorskom období zaujímala konzervatívne, tradicionalistické, národné a rusofílske postoje. Hlásila sa k česko-slovenskej vzájomnosti. Požadovala občianske slobody, politické

a kultúrne právo nielen pre Slovákov, ale aj ostatné menšiny v Uhorsku. Konferencia, uskutočnená v roku 1893 vo Viedni, dala inštitucionálny základ pre rozširovanie myšlienky národných autonómií pre Slovákov, Srbov a Rumunov. SNS udržovala blízke vzťahy s predstaviteľmi emancipačných úsilí etnických minorít, najmä s Rumunskou národnou stranou, založenou 1. 11. 1890.

Teoreticky ju najviac ovplyvňoval Svetozár Hurban Vajanský (1847–1916), ktorý si reálne uvedomoval dlhotrvajúci proces zhoršovania postavenia nemaďarských národov v Uhorsku a to najmä po rakúsko-uhorskom vyrovaní. Správne postrehol, že zaostávanie za európskymi trendmi sa zväčšovalo. Pokým sa v Rakúsku postupne otvárali dvere k súťaživému straníckemu systému a tým aj ku kreovaniu základných európskych ideovo-politických smerov, v druhej časti dualistickej monarchie bol opačný trend. Vajanský hľadal vnútorné sily, ktoré by sa pokúsili stav zmeniť. Spočiatku veril v zemianstvo, potom v začínajúcich podnikateľov. Ani jedných však napokon nepovažoval za dostatočne silných. V zúfalej situácii, keď podľa jeho presvedčenia išlo o prežitie národa, videl jednoznačne oporný bod v Rusku. Vo svojej predstave zašiel ďalej ako Ľudovít Štúr, ktorý stiahnutý do súkromia v Modre, žijúci pod policajným dozorom, v ovzduší sklamaní a spasívneho obrodzovacieho procesu, dokončil svoju poslednú prácu *Slovanstvo a svet budúcnosti*.²

Spor jednej podoby vtedajšieho slovenského konzervativizmu a liberalizmu sa premietal aj vo vášnivých diskusiách S. H. Vajanského s Tomášom G. Masarykom. Jeho kľúčová, povedaná Rokkanovými slovami, cleavage (štiepna línia) závisela od postoja k vtedajšiemu Rusku a ku konzervativizmu. Vajanský si politicky rozumel napr. s Juliusom Grégrom a Karlom Kramárom, ktorý v máji 1914 vypracoval tzv. Ústavu slovanskej ríše, spolkový štát spojených slovanských monarchií.

Fundamentalistická viera vo veľkú mocnosť komplikovala mu vidieť protirečenia v jej vnútornej aj zahraničnej politike. On, vynikajúci znalec ruskej literatúry, neprijal kritické postrehy A. S. Puškina, L. N. Tolstého, N. V. Gogoľa, A. S. Gribojedova, I. S. Turgeneva a M. Gorkého. Sám objektívne hodnotil formu aj umelecký obsah ich diel, ale upadal do schematizmu pri posudzovaní ideovej orientácie autorov, ruských aj českých. Silne vymodelovaný konzervovaný svetonázor sa v ňom bil s literárnou profesionalitou. Jeho schematizmus neprechádzal celou osobnosťou. Hoci ostro odsudzoval (a treba povedať že pri jeho fundamentálnom tradicionalizme, podozrievavosti voči novému a cudziemu, najmä západnému), s vekom rastúcej netolerancie a povahovej výbušnosti, omnoho silnejšej ako u jeho otca Jozefa Miloslava Hurbana, spoločné a politické postoje autorov (napríklad aj v prípade J. Vrchlického), súčasne uznával ich umelecké kvality. A nezatracoval ich ako ľudí.

Národniarom chýbali pragmatickí každodenní politickí lídri. Ako celok nevedeli v posledných rokoch uhorskej éry reagovať pružne na nové situácie a upadali do pasivity. Od roku 1884 bojkotovali voľby. Táto taktika prehĺbila rozpory medzi starým protestantským vedením v Martine a katolíckym členstvom nižšieho veku, ktoré požadovalo aktivitu. Prvým predsedom sa stal SNS Viliam Paulíny-Tóth (1826–1877). Po jeho smrti stranu viedol advokát Pavol Mudroň (1885–1914).

² bližšie o ideovo-politických postojoch S. H. Vajanského pozri: Gbúrová, Marcela: *Dotyky s politikou*. Trenčín: Q-EX, a.s. 2002, s. 94–111. a Krno, Svetozár: *Tomáš Garrigue Masaryk a Svetozár Hurban Vajanský*. In: Dolista, J. – Pána, L. – Skořepa, L. (ed.): *Tomáš Garrigue Masaryk – dílo a odkaz pro naši dobu*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií 2006, s. 114–119.

Katolíci v SNS si postupne vytvárali vlastnú platformu, v roku 1896 spolupracovali s maďarskou KNP: Katolíckou ľudovou stranou, s ktorou sa pre nedostatočné pochopenie etnických menšín zakrátko sa s ňou, rozišli. V decembri 1905 nespokojní katolíci založili volebnú **Slovenskú ľudovú stranu**.

SLS bola spočiatku nadkonfesionálna, v jej radoch sa aktivizovali aj protestanti (Milan Hodža). Programovo sa veľmi nelíšila od SNS. Neskôr sa profilovala ako reprezentant katolíckej väčšiny slovenského obyvateľstva. Odmietla koncepciu pasívneho odporu a postupne obsadzovala priestor SNS. V prvom období pôsobila formálne ako jej súčasť, 29. júla 1913 sa v Žiline definitívne osamostatnila. Jej lídrom sa stal Andrej Hlinka (1864–1938), ktorý do povedomia verejnosti, nielen u nás, vošiel po černovskej masakre v roku 1907. SLS kandidovala vo voľbách v roku 1906 spolu so SNS pod názvom Slovenská strana a získala sedem poslancov.

V SNS vznikali aj zárodky liberálneho prúdu, ktorý nadväzoval na tradície spolku Detvan usmerňovaným čestným predsedom T. G. Masarykom. Úzky osobný kontakt s mladými Slovákami, študujúcimi a pôsobiacimi v Prahe, neskôr aj s tvorcami a prispievateľmi časopisu Hlas, ktorého pokračovateľom boli Prúdy, prispel k tomu, že sa mnohí aktívni „detvanci“ odklňali od martinského tradicionalizmu. Za Masarykom išli v mnohých otázkach aj také odlišné osobnosti, ako boli Vavro Šrobár³ (pozri napr. aj úvodník v prvom čísle Hlasu) na jednej strane a Andrej Hlinka na strane druhej. Pôvodný ideový spor sa posilnil aj generačným rozmerom.

S. H. Vajanský v úvodníku reagoval v Národných novinách v marci 1892 veľmi impulzívne. Kritizoval Masaryka za to, že vraj zväzda mládež na cestu oportunistu. Podľa neho: *„Lstivé sipenie hadov-zvoditeľov, ktorí sa blížia veľmi radi k mládeži a ohurujú jej nevykryštalizovaný mozog šumom nových fráz a školských termínov, pochlebujúc jej: aj tí sa tam už vyžili, ty si na rade... U nás, medzi národom nehotovým, nedosiahnuvším ani jedného svojho ideálu, bola by nemoc oportunizmus rovná predčasnej smrti...“*⁴ Kritika mladej generácie na adresu martinských ideológov pokračovala aj počas väznenia. Vajanský, častý hosť uhorských väznic, to považoval za danej situácii za nekorektný a osobný útok. Ako napísal: *„... osol kopal do spútaného leva.“*

Medzi liberálne orientovanými členmi SNS sa postupne presadzoval najviac Milan Hodža. Tento novinár a politik v nej staval spolu s ďalšími aktivistami na rozdiel od českých agrárnikov profesne veľmi vzdialenými poľnohospodárstvu, základy, čo je slovenské špecifikum, **agrárnej strany**.

Pokus o dlhotrvajúcejšie zoskupenie proliberálnych politikov má na území Slovenska aj staršiu históriu. Prvou protiváhou SNS sa stala 23. októbra 1872 **Strana vyrovnania**, ktorá združovala stúpencov Novej školy, vedených Jánom Mallým-Dusarovom (1829–1902) a Jánom Nepomukom Bobulom (1844–1903). Nová škola je spätá so vznikom obdenníka Slovenské noviny (2. 1. 1868–23. 1. 1875), ktoré mali štyristo predplatiteľov. SV sa hlásila k Memorandu z roku 1861, ale odmietala územnú autonómiu. Dožadovala sa dorozumenia medzi uhorskými národmi, usilovala sa dostať Slovákov do štátnych funkcií. Spočiatku hľadala spojencov v maďarskej ľavici, potom, po neúspechu, na pravici. V jej činnosti sa prvý raz v našej histórii objavili prvky liberalizmu. V podstate zaujímala provládnu politiku.

³ pozri DUBNIČKA, Ivan: *T. G. Masaryk a Vavro Šrobár*. In: Dolista, J. – Pána, L. – Skořepa, L. (ed.): *Tomáš Garrigue Masaryk – dílo a odkaz pro naši dobu*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií 2006, s. 62–68.

⁴ Vajanský, Svetozár Hurban: *Novým!*. In: *Národné noviny*, č. 33, 1892, 13.3.1892, s. 1.

Zanikla pohltená maďarskými liberálmi, s ktorými spolupracovala. Tí sa negatívne stavali k otázkam etnickej identity a procesom emancipácie nemaďarských národov v Uhorsku. Po zániku strany jej mnohí členovia vstupovali do SNS.

Slovenská sociálnodemokratická strana vznikla 11.–12. 6. 1905, pätnásť rokov po založení Sociálnodemokratickej strany Uhorska, ktorá nepochopila národný pohyb na Slovensku. Hlavným iniciátorom zakladajúceho zjazdu bol Emanuel Lehotský (1876–1930). Súbežne so SSDS založili v Košiciach v apríli Hornouhorskú sociálnodemokratickú stranu ako protiakciu. Nasledujúci rok došlo k opätovnému organizačnému zjednoteniu sociálnych demokratov v Uhorsku.

Slovenská žurnalistika v predvojnovom období

Počet výtlačkov aj titulov slovenských periodík v predvojnovom Uhorsku výrazne vzrástol. Na prelome 19. a 20. storočia mal čitateľ k dispozícii 117 periodík písaných v slovenčine (z toho stovka proslovenských, deväť úradných a osem prouhorských)⁵. Prvú skupinu spájala myšlienka rozširovania a prehlbovania etnickej a jazykovej identity Slovákov, všeslovenská vzájomnosť a potreba hospodárskeho a vzdelanostného rozvoja krajiny. Autori sa líšili v ideovo-hodnotových otázkach s v spôsobe napĺňania uvedených zámerov.

Dochádzalo tu k jazykovej asymetrii, ktorá odrážala národnostnú politiku vtedajšej monarchie. Naproti uvedeným číslam na celom území „horného“ Uhorska vychádzalo v tom čase 525 novín a časopisov v maďarskom a nemeckom jazyku⁶, ktoré sa šírili aj v regiónoch župách s výraznou prevahou slovensky hovoriacich obyvateľov, napr. župy: Šariš (58,3 % slovenského obyvateľstva), Liptov (89,9 %), Orava (75 %) a Kysuce v rámci Trenčianskej župy (91,7 %).⁷

V predvojnovom období môžeme periodiká rozdeliť podľa viacerých kritérií. Tak rozlišujeme politickú, hospodársku, odbornú, náboženskú, zábavnú, regionálnu tlač a tlač zameranú na konkrétnu sociálnu, vekovú alebo rodovú skupinu. Ďalšími kritériami boli periodicita, počet výtlačkov, hospodárske zázemie, záujem priamej a nepriamej cenzúry o redakciu a časová dĺžka, počas ktorej sa udržali periodiká pri živote. Politické periodiká sa prednostne líšili vzťahom k mocenskému centru, opozičné navyše aj ideologickou orientáciou. Časť primárne nepolitickej tlače sa líšila inklináciou k existujúcim politickým smerom.

Slovenská národná strana vydávala niekoľko tlačovín. Kľúčovým orgánom boli **Národné Noviny**, ktoré nadviazali 13. marca 1870 na **Pešťbudínske vedomosti**, ktoré vychádzali v Budapešti počas „memorandového obdobia“ a krátko po rakúsko-uhorskom vyrovnaní od 19. 3. 1861 do 5. 3. 1870 dvakrát týždenne. PV redigoval predstaviteľ štúrovskej generácie Ján Francisci (1822–1905) a od roku Mikuláš Štefan Ferienčík (1825–1881). Práve druhý z menovaných stál pri zrode NN, ktoré vychádzali už v Martine, spočiatku ako obdenník

⁵ JUNEK, Marek: *Slovenský denník v letech 1910–1915. Drobný príspevek k dejinám slovenskej žurnalistiky*. In: Pekník, Miroslav (ed.): Milan Hodža. *Politik a žurnalista*. Bratislava: Veda. SAV 2008, s. 90.

⁶ RUTTKAY, Fraňo: *Slovenský život a žurnalistka*. Martin: Osveta 1987, s. 62 s.

⁷ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. : Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. / [...] szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai HivatalKiadás adataiBudapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-társulat, 1912, citované podľa: <https://kt.lib.pte.hu/cgi-bin/kt.cgi?konyvtar/kt06042201/index.html>.

(najprv trikrát do týždňa, potom štyrikrát a od roku 1898 päťkrát do týždňa). Náklad málokedy presiahol okolo tisíc výtlačkov.

Po Ferienčíkovi sa vo vedení redakcie vystriedali osobnosti literárno-novinárskeho sveta ako Viliam Paulíny-Tóth, Ambro Pietor (1843–1904), Andrej Černiansky (1841–1923), Andrej Červenák (1844–1913), Svetozár Hurban Vajanský a po svetovej vojne Jozef Škultéty (1853–1948).

NN dosahovali vysokú štylistickú úroveň. Mali bohaté príspevky z literárneho sveta. Prežívali podobné problémy, ktoré mala samotná SNS. Rezignovali na aktívnejší politický boj. Nevedeli však osloviť širšie čitateľské spektrum. Postupne sa dostávali do istej izolácie od vývojových trendov.

Národný hlásnik vychádzal od roku 1868. Spočiatku ho tlačili v Budapešti švabachom, od roku 1870 v Martine štandardným písmom. V roku 1879 sa stal dvojtyždenníkom, v roku 1911 týždenníkom. Zanikol na začiatku prvej svetovej vojny. Väčšinu času viedol časopis Ambro Pietor, po jeho smrti v roku 1906 prebral zodpovednosť jeho syn Miloš. NS sa orientoval na ľudové vrstvy. Šíril osvetu v konzervatívnom duchu a mravoučné myšlienky. Prinášal ľahšie stráviteľné literárne útvary so sentimentálnym nádychom. Podporoval vznik hospodárskych a ľudovýchovných spolkov.

Líniu SNS držal aj humoristický **Černokňažník**, ktorý nadviazal na rovnako znejúci časopis redigovaný Viliamom Paulínom-Tóthom od 1. 3. 1861 do 27. 11. 1864 a na konzervatívny Rarášek (roky 1870–1975), ktorý kritizoval politiku Budapešti aj proliberálnej Novej školy. Obnovený časopis vychádzal od roku 1876 do roku 1910. Najprv ho redigoval Andrej Černiansky, bývalý hlavný redaktor Raráška, a od roku 1879 Juraj Čajda (1844–1913). Černokňažník bol často obohacovaný karikatúrami. Tematicky sa zameriaval najmä na politickú satiru. Kritizoval národnostnú politiku uhorských úradov, ale aj slovenských hlasistov a im blízkych českých realistov.

V blízkosti SNS pôsobil od 4. augusta 1869 celonárodný spolok žien **Živena**. Za predsedníckym stolcom sa vystriedali Anna Pinková (1835–1921) a od roku 1894 prozaička Elena Maróthy-Šoltéssová (1855–1939). Vo funkcii tajomníkov vystupovali muži – zakladateľ spolku Ambor Pietor, kazateľ Jozef Nedobry (1841–1921) a Svetozár Hurban Vajanský. Spolok vydal dve čísla rovnomenného almanachu (1872 a 1875) pod redakciou A. Pietra a od roku 1909, keď konkurenčná Denisa prerušila činnosť, aj rovnomenný mesačník. Redakciu Živeny viedla Elena Maróthy-Šoltéssová a spisovateľ a fotograf Pavel Socháň (1862–1941). Časopis prinášal publicistické príspevky a ukážky z literárnej diel Boženy Slančíkovej-Timravy (1867–1951), Ľudmily Podjavorinskej (1872–1951) a samotnej šéfredaktorky, ale aj od spisovateľov. Pomáhal vzdelávať, vychovávať a šíriť estetické cítenie aj napr. vo výtvarnom umení.

K ďalším časopisom blízkym ku konzervatívne-martinskému centru SNS patrili druhý raz obnovené **Slovenské pohľady** (vo vedení sa vystriedali Svetozár Hurban-Vajanský a Jozef Škultéty) od roku 1886 ako mesačník s podnázvom *Illustrovaný časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku*, Rodina a škola (1900–1904), Hospodárske noviny a iné.

Katolícke noviny pre obecný ľud vychádzali v Pešti. Raz týždenne od 7. 11. 1849 až 1856. Hlavný redaktor Šimon Klempa (1811–1903). neovládal dobre jazyk. Stál na oficiálnych uhorských pozíciách. Kritizoval slovenské národné obrozenie. K zmene kvality došlo, keď redakciu prevzal v roku 1852 kňaz a dramatik Ján Palárik (1822 – 1870), ktorého vystriedal o tri roky spisovateľ a jazykovedec, zakladateľ Spolku svätého Vojtecha a

spoluzakladateľ Matice slovenskej Ondrej Radlinský (1817–1879). Časopis zanikol po páde Bachovho absolutizmu.

Slovenskí katolíci obnovili 7. júla 1870 **Katolícke noviny** s podtitulom *orgán Spolku sv. Adalberta (Vojtecha)*, ktoré vychádzali najprv mesačne, potom dvojtýždenne a od roku 1904 týždenne. Tvár časopisu formoval štvrtstoročie vydavateľ a redaktor Martin Kollár (1853–1919), poslanec uhorského snemu, správca Spolku svätého Vojtecha, ktorý súčasne redigoval kalendár Pútnik svätovojeťský almanach Záhradka. Na konci roku 1904 prebral vedenie František Jehlička (1879–1939).

KN na začiatku 20. storočia reprezentovali Slovenskú ľudovú stranu. O dva roky prišiel zákaz používať pôvodný názov. Tak nastalo premenovanie na **Ľudové noviny** s podtitulom *pokračovanie Katolíckych novín*. Redakcia, ktorú viedol básnik Anton Bielek (1857 – 1911), musela rýchlo vyškrtnúť aj tento podtitul. V tomto období presadzovala pronárodné, proslovenské tímy. Neostávala uväznená v čisto katolíckom prostredí. Kritizovala cirkevnú hierarchiu a dávala priestor aj nekatolíkom. Týždenník viedol v Skalici lekár Pavel Blaho (1867–1927). Dosahoval okolo 12 000 výtlačkov.

Od 15.8.1910 vychádzal časopis v Bratislave každý piatok pod názvom **Slovenské ľudové noviny**, od 2. decembra 1912 ako oficiálny orgán Slovenskej ľudovej strany.

Vo vedení redakcie sa vystriedali právnik Augustín Ráth (1873–1842), Karol Štefánek, kňaz Florián Tománek (1877–1948) a poslanec a bankár František Skyčák (1870–1853). S redakciou spolupracovali aj Andrej Hlinka (1864–1938), Ferdinand Juriga (1870–1850), budúci biskup Ján Vojtaššák (1877–1965) a Jozef Novák (1879–1917).

Tretiu skupinu názorovej tlače predstavoval modernisticko-proliberálny prúd. Prvenstvo získal v tomto smere **Hlas**, ktorý vychádzal desaťkrát ročne v Skalici od roku 1898 do roku 1904. Viacerí hlasisti prežili svoj novinársky krst v časopise **Slovenské listy**, ktorý vydával v rokoch 1897 až 1900 Karol Salva (1849–1913). Zvukový nosič v archíve Českého rozhlasu v Prahe uchoval asi desaťminútovú reláciu z 25.2.1937, v ktorej Vavro Šrobár (1867–1950) opisuje 4. august 1897 v Bystricike pri Martine, keď sa štyria študenti – Dušan Makovický (1866–1921), Augustín Ráth, Fedor Houdek (1877–1953) a on prosili profesora T. G. Masaryka o rady pri zakladaní časopisu.⁸

Hlas redigovali Pavel Blaho (1867–1927) a rovesník, nestor slovenskej politiky Vavro Šrobár. Obaja nabádali k zakladaniu potravinových družstiev, hospodárskych spolkov a vzájomných pomocníc. Častými prispievateľmi boli aj Milan Hodža, Fedor Houdek a Ondrej Kalina (obč. m. Ján Smetanay, 1867–1953). Hlas podporovali aj katolícki kňazi, ktorí, keď medzi spomínanou vedúcou dvojicou narastalo napätie, sa stiahli. Anton Štefánek (1877–1964) publikoval tu na pokračovanie štúdiu *Novoveká filozofia a Slováci*, v ktorej obraňoval modernizmus pred tomizmom.⁹

Podľa Petra Klobuckého: „*Hlasisti totiž v svojich dielach ako prví na Slovensku študovali a popularizovali sociologických klasikov ako Comt, Spencer, Durkheim, Marx, Gumplowicz, Wundt, Tard či LeBon. Treba však povedať, že používanie týchto autorov sa v hlasistických textoch často obmedzovalo len na ilustrovanie daného problému. Inde sa však hlasisti snažili*

⁸ VRÁBEL, Ferdinand: *Neznáme svedectvo Vavra Šrobára o vzniku časopisu Hlas*. In: Záhorie, roč. 19, č. 5, 2010, s. 9.

⁹ ŠTEFÁNEK, Anton: *Novoveká filozofia a Slováci*. In: Hlas, roč. 5, č. 5–12, 1903, s. 141–155, 198–217, 241–251, 275–280, 305–310 a 340–358.

*eklekticky preberať i jednotlivé koncepty uvedených autorov. Je zrejmé, že diela uvedených sociologických autorov hlasistom sprostredkoval najmä T. G. Masaryk.*¹⁰

Hlasisti zastávali pozície jednotného československého národa.

V roku 1905 došlo k neúspešnému pokusu o obnovu časopisu v Budapešti. A. Štefánek, ktorý stál pri tomto úsilí, sa neskôr rozhodol vytvoriť **Slovenský obzor – Mesačná revue**. Prvé číslo SO-MR vyšlo 1. 1. 1907. Okrem bežnej publicistiky, politických a hospodárskych komentárov propagoval aj umeleckú literatúru uverejňoval. Hlavný redaktor svoje zámery naznačil jasne v úvodníku *Naše snahy*¹¹. Podľa neho, vývoj slovenského národa sa dostal na taký stupeň, že treba prestať žiť utiahnuto a pasívne bedákať, ale sa otvárať a rozvíjať v demokratickej práci. Napísal aj na pokračovanie niekoľko významných štúdií.¹²

Napokon sa našiel pokračovateľ Hlasu. V roku 1910 až 1914 vychádzali **Prúdy** s podtitulom *Revue mladého Slovenska*. Prúdisti sa výraznejšie orientovali na mladšiu a vzdelanejšiu generáciu. Kritizovali klerikalizmus a rozširovali myšlienky liberalizmu. Opustili tradičné hegelianske poňatie národa, ktoré si osvojila štúrovská romantická generácia, a prijali masarykovský realizmus. Podobne ako hlasisti nepresadzovali elitárstvo, ale zdôrazňoval aj potrebu drobnej práce medzi širšími vrstvami.

Dennica s podtitulom *Ženský list pre poučenie a zábavu* vychádzala v rokoch 1898 až 1908 a 1910 až 1914. Mesačník vydávaný u K. Salvu redigovala spočiatku spisovateľka Terézia Vansová (1857–1942). K striedaniu vo vedení došlo v roku 1907. Básnik a literárny kritik František Votruba (1880–1957) zmenil jeho počiatočnú orientáciu na ľudové vrstvy. Všimol si viac inteligenciu. Časopis mal blízko k hlasistom. Presadzoval modernizáciu krajiny, kritizoval konzervativizmus a poskytol priestor aj sociálnym témam.

Budapešť sa stala jedným z centier slovenskej žurnalistiky. Nový trend zaviedol Milan Hodža (1878–1944). Orientáciou na široké ľudové vrstvy sa jeho periodiká stali alternatívou voči martinským Národným novinám a Slovenským pohľadom orientovaným prevažne na vzdelané vrstvy slovenskej spoločnosti. Tak v roku 1900 vznikol **Slovenský denník** naplnený ľudovým, poučným a zábavným textom. Redaktorom, administrátorom a expedientom sa stal Milan Hodža, ktorý v krátkom čase dokázal zvýšiť jeho náklad na 4 000 výtlačkov. Noviny priniesli aj volebný program Slovenskej národnej strany. Boli obľúbené medzi pospolitým slovenským ľudom, hlavne pre svoje bohaté spravodajstvo. Predstavovali tzv. grajciarový denník. Nasledujúci rok, keď prišli finančné problémy a povolávací rozkaz pre hlavného redaktora, noviny zanikli.

Hodža sa po absolvovaní základnej vojenskej služby zamestnal v ružomberských Ľudových novinách. Krátko nato sa vrátil do uhorskej metropoly a 4. júla 1903 začal vydávať za českej finančnej pomoci lacný ľudový časopis **Slovenský týždenník** (1903–1919). Časopis si udržal živý ľudový jazyk zo SD a kvalitné spravodajstvo. Podporoval hospodárske, nacionálne a politické požiadavky liberálnej buržoázie. Vystupoval proti

¹⁰ KLOBUCKÝ, Peter: *Hlasistická sociológia národa*. In: Sociológia. Roč. 38, č. 4, 2006, s. 27–52.

¹¹ ŠTEFÁNEK, Anton: *Naše snahy*. In: Slovenský obzor, roč. 1, č. 1, 1907, s. 1.

¹² Napr.: ŠTEFÁNEK, Anton: *Vývoj politických ideí v 19. storočí: Historicko-politická štúdia, Kolektívna psychológia v službe národa*. In: Slovenský obzor, roč. 1., č. 3–6, 1907, v ktorej vystreľoval príčiny maďarónstva v potrebe „imitovania pánov“ (s. 213) a *Židovská otázka v Uhorsku* (pod pseudonymom Levársky, In: Slovenský obzor, roč. 1-2, č. 9-12, 1907 a 1-2, 1908), v ktorej tvrdil, že na Slovensku sa nenachádza rasový a náboženský antisemitizmus, ale „*nanajvyš politický a hospodársky...*“ (s. 626)

vysokiej šľachte a kléru. Kritizoval vládnu uhorskú politiku aj konzervatívne postupy martinského centra Slovenskej národnej strany. Oslovoval aj bohatších slovenských roľníkov.

V redakcii sa stretli osobnosti ako Anton Štefánek, František Votruba a Bohdan Pavlu. ST napriek mnohým tlačovým pravotám dosiahol rekordný náklad v slovenskej žurnalistike – 14 000 výtlačkov.

Úspech ST povzbudil Hodžu k ďalšiemu kroku. A tak oživil 27. februára 1910 ako hlavný redaktor ľudové noviny so starým, tradičným názvom **Slovenský denník**. Zodpovedným redaktorom sa stal Anton Štefánek. V redakcii pôsobili aj ďalší tvorcovia ST Dušan Porubský a František Votruba. Hodža sa v programovom úvodníku prvého čísla naznačil, že sa bude zasaďovať o slovenský jazyk, myšlienky slobody, všeobecné volebné právo a industrializáciu krajiny.

SD si udržiaval pestrú žánrovú paletu. Nechýbali v ňom úvodník, politický komentár, besednica a bohaté spravodajstvo. Venoval sa domácej a zahraničnej politike, hospodárstvu, literatúre, umeniu a vede. často polemizoval s martinskými Národnými novinami. Vychádzal na štyroch stranách formátu veľkého fólia. Predával sa za štyri haliere. Hoci dosahoval vysoký náklad, trápili ho ekonomické starosti. Bol dotovaný Československou jednotou. Sprísnená cenzúra, zvýšený tlak počas prvej svetovej vojny proti slovenským národovcom a finančné ťažkosti spôsobili jeho zánik v roku 1915.

Prvý slovenský ľavicový časopis vznikol mimo územia Slovenska aj Európy. V Jersey City v New Yorku sa tlačil pre vysťahovalcov v roku 1892 časopis Robotník.

Centrum robotníckej tlače sa stala potom Budapešť, v ktorej od 1. mája 1897 vychádzal mesačník **Nová Doba** s podtitulom orgán slovenského robotníctva. O dva týždne sa objavil na verejnosti druhý mesačník **Zora** s tým, že táto dvojica mala vychádzať koordinovane. Povolenie na mesačnú periodicitu sa vtedy získavalo ľahšie ako na dvojtýždenníky. Druhý z dvojice vyšiel iba raz – 15. mája. Vedenie Sociálnodemokratickej strany Uhorska nepodarilo obom titulom ani grajciar. Vydavateľom bol český kotlár František Tupý (1862–1946). V redakcii pôsobil prievdzský rezbár Gustáv Švéni (1870–1918), liptovský murár Matej Šuňavec (1873–1949) a puškár z Budatína Štefan Martinček.

V prvom úvodníku ND pod názvom *Čo chceme* vytýčila redakcia svoj obsahový zámer, ktorý sa prelínal s minimálnymi požiadavkami uhorských sociálnych demokratov. Robotníci požadovali rovnaké práva bez rozdielu pohlavia a národnosť, slobodu tlače, zhromažďovania a spolčovania sa, verejnosť súdov, osemhodinový pracovný deň, sociálne poistenie, bezplatné školy v materinskej reči, zrušenie stáleho vojska, ozbrojenie, zrušenie nepriamych daní a zavedenie jedinej progresívnej dane.

ND zanikla 31. septembra 1898.

K oživeniu došlo až v nasledujúcom storočí. V októbri 1904 vznikol v Bratislave mesačník **Slovenské robotnícke noviny**, podporované finančne a politicky českými sociálnymi demokratmi. Súbežne s ním vychádzal mesačník **Napred** s posunom o dva týždne. Dvojica tvorila vlastne jeden dvojtýždenník. Ich pokračovaním sa stal 1. mája 1909 týždenník pod názvom **Robotnícke noviny** s podtitulom Slovenský orgán Sociálnodemokratickej strany Uhorska. Tieto redakcie viedol osuský rodák Emanuel Lehocký (1876–1930), po vzniku Československa prvý predseda Slovenskej sociálnodemokratickej strany.

Piatu politicky názorovú skupinu tvorili periodiká podporované oficiálnou mocou. Koncepciu vytvorenia jednotného jednorečového uhorského (teda maďarského) národa presadzovala najmä štvorica periodík. V Budapešti vychádzali dve takéto periodiká. **Slovenské noviny** (1886–1918) predstavovali denník, ku ktorému vydavateľ pridal v roku 1896 prílohu *Opravdivý kresťan*.

Každú v nedeľu vyšiel z tlačiarne týždenník **Vlast' a svet** (1885–1918) s podtitulom *Poučno-zábavný a hospodársky časopis*. Články písané v peknej slovenčine boli bez autorského podpisu.

V Banskej Bystrici sídlila v rokoch 1904–1918 redakcia časopisu **Krajan**, ktorá obnovila tradíciu prouhorského periodika *Svornosť*, čo vychádzalo v tomto meste v rokoch 1873–1883.

V Prešove vychádzala v šarišskom nárečí písaná **Naša zástava** (1907–1918). Jej dušou bol Viktor Dvorcsak (21. 4. 1878–8. 8. 1943), bývalý prešovský archivár, poslanec uhorského snemu prezývaný Szöke Költö (Plavovlasý básnik), ktorý vytvoril koncepciu tzv. slovjackého národa.¹³

Spomeňme ešte niektoré významnejšie nepolitické periodiká. Jozef Miloslav Hurban (1817–1888) v úvodníku prvého čísla *Slovenských pohľadov* pod názvom *Veda a Slovenskje pohľadi*, ktoré vyšlo na Veľkú noc 1846, napísal: „Už dávno vznikla myšlienka vydávania časopisu, v ktorom by sa slovenské videnie a vedenie rozvíjalo a po svetových duchoch obzeralo, majúť raz byť ako brána, ktorou by prúdilo videnie na svet.“¹⁴ V príspevku spomína nielen spoločenskovedné (filozofiu, jazykovedu, etnografiu a históriu), ale aj prírodovedecké disciplíny. Jeho zámer, aby sa SP stali aj prvým slovenských propagátorom vedy sa nepodaril. Tejto ambícii sa úspešne zhostil neskôr **Letopis Matice slovenskej**, ktorý vychádzal najprv ročne, potom polročne od roku 1864 do zrušenia Matice slovenskej v roku 1875.

Na tradície LMS nadviazali polročienka **Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti**, ktorí v rokoch 1896–1897 redigoval Andrej Sokolík (1849–1912) a naň nadväzujúci **Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti**, ktorý viedol v rokoch 1898–1909 Jozef Škultéty a v rokoch 1909–1914 Václav Vraný. Ich vydavateľom sa stala Muzeálna slovenská spoločnosť založená v roku 1893 v *Martine* a aktivizovaná po dvoch rokoch na čele s prvým predsedom katolíckym kňazom, prírodovedcom, etnografom a historikom Andrejom Kmeťom (1841–1908). Spoločnosť nebola elitárska. Jej periodiká rozširovali kultúrne povedomie, poznatky o prírodu, národnú vedu a dejiny Slovenska medzi širšie vrstvy obyvateľstva.

¹³ Viktor Dvorcsak sa hneď po vznik Československa sa pokúšal o irendentu už v roku 1918. Argumentoval pri tom osobitosťou Vo svojom ohlase *Východným Slovjakom* písal: „co žadame: autonomiu v kulturalnich, školskich, a administračních, političnich a pravotnich záležitoščoch... A to len v špopenosci zos Uhrami možeme došahnuć. Sňima už 1000 roki v jedno žijeme a čo nas oňi utlačovali, a dali znivočic našu reč, naš jazik? Kdo bi to hutorel, že hej, ten bi nepravdu hutorel a ciganom bi hul...“¹³ Dňa 11.12.1918 vyhlásil v Košiciach tzv. Východoslovenskú republiku. Sám sa stal jej „prezidentom“. Dvorcsak obnovil 3. 9. 1939 časopis *Naša zástava* (1 600 exemplárov). V Košiciach založil 17. 1. 1941 kultúrny spolok Ojčizna Slovjacka (*Slovják Közművelődési Szövetség*) s 300 až 500 členmi, usilujúci sa o prebudenie samostatného „slovjackého národa“. Na území redukovaného Slovenska rozširoval ilegálne agitačné letáky. Dňa 1.10.1941 založil kolaborantskú Našu gazdovskú stranu, ktorá sa neporresadila.

¹⁴ WINKLER, Tomáš: *Jozef Miloslav Hurban: Život zvoniaci činom. Život a dielo v dokumentoch*. Martin: Osveta 1987, s. 84.

V **Budapešti vychádzal od 5. 12.** 1908 do roku 1914 ilustrovaný dva razy za mesiac detský časopis **Zornička** s podtitulom „Novinky pre naše dietky“. Redigoval ho Ľudovít **Izák** (Strýčko Miloš, 1862–1927). Na stránkach prinášal aj ukážky z tvorby svetových s popredných slovenských spisovateľov.

Viliam Pauliny (1877–1945), bankár, neskôr poslanec Národného zhromaždenia a povereník druhej povstaleckej SNR začal vydávať v roku 1909 najstarší **slovenský** odborný bankový a peňažnícky časopis **Slovenský peňažník**, ktorý aj do roku 1914 redigoval.

Pohľad Antona Štefáneka na žurnalistiku predvojnového obdobia

Žurnalistika od vzniku do súčasnosti zápasí s problémom ako spojiť obsahovú odbornosť (rozumieť tomu, o čom redaktor píše) s komunikačnou profesionalitou (písať tak, aby textu rozumel aj laik) Novinári tak vytvárajú most nielen medzi každodennosťou, ale aj medzi vecnými, odbornými problémami a odborníkmi a potrebou prevažne laických čitateľov byť náležite informovaní. Boli a sú odjakživa predmetom kritiky, že to prvé, niekedy aj to druhé nezvládajú. Anton Štefánek patril k výnimkám. Nevypracoval sa iba na publicistu, ktorý za času na čas prispieval do rozličných periodík, ale aj na redaktora, ktorý zakladal a udržiaval ich pri živote. A popri tom si získal renomé uznávaného spoločenského vedca a dosiahol titul univerzitného profesora. Ako sociológ aj pri žurnalistických textoch prenikal do hĺbky spoločnosti. O to viac sú podnetné jeho myšlienky, ktoré venoval diagnóze predvojnového slovenského novinárstva¹⁵.

Veľa energie zasvätil spolkom *Tatran* a *Národ*. Po presťahovaní sa z Viedne do Budapešti sa podieľal na založení mesačníka *Slovenský obzor*. Prispieval aj do skalických *Ľudových novín*, budapeštianskeho *Slovenského denníka*, brnenských *Lidových novín* a pražských *Národných listov* často pod pseudonymom *Levársky*. Angažoval sa v hnutí okolo časopisu *Hlas*.

Na redaktorov sa vtedy kládli vysoké nároky. Vyžadovalo sa minimálne stredoškolské vzdelanie, bezchybný pravopis, štylistická pružnosť, samostatné uvažovanie, produkcia hlbších vlastných myšlienok, korektné reprodukovanie názorov iných, férová polemika, znalosť cudzích jazykov (Štefánek uvádza najmä ruštinu, nemčinu, francúzštinu, prípadne angličtinu a aspoň pasívnu znalosť maďarčiny).

Malo by ísť o čiastočného polyhistora. Podľa neho, nestačí sa vyznať v umeniach (najmä literatúry), v spoločenských vedách, histórii, literárnej vede, filozofii, politológii, sociológii, trochu aj teológii, ale aj v zemepise a iných prírodných vedách, ústavnom práve, bežnom zákonodarstve a ekonómii. Redaktor nemá čitateľa zabávať, mal by vystupovať aj ako jeho učiteľ.

V málo početných redakciách nemohlo dôjsť k tematickej špecializácii. Neustály boj s časom produkuje povrchnosť. Je jasné, že jedincov, ktorí by vyhovovali spomínaným nárokom, sa dalo narátať možno iba na prstoch jednej ruky. Rozpor medzi požiadavkami a realitou bol, a žiaľ aj v súčasnosti je priepastný.¹⁶ Toto všetko sa pripočítalo na nízkom

¹⁵ Pozri: ŠTEFÁNEK, Anton: *Osudy slovenského časopisectva pred prvou svetovou*. In: *Otázky novinárstva. Sborník prác z dejín a teórie 1958*. Martin: Matica slovenská pre Novinársky študijný ústav v Bratislave 1959.

¹⁶ Kultúrny publicista, dlhoročný rozhlasový redaktor, viacnásobný mimoriadne náročného žánra (fíčer) po pôsobení dvoch desaťročí na Ministerstve kultúry SR, bohúňovským štýlom napísal: „*Väčšinou na informačnom odbore, či odbore pre styk s verejnosťou, či ako sa to pracovisko presne menovalo, pôsobili ľudia bez*

sociálnom statuse novinárskej profesie. Vzdelaná verejnosť považovala redaktorov za perohryzov, nedoukov, za ľudí, ktorí sa rozhodli pre toto zamestnanie, lebo sa inde nevedeli uplatniť.

Medzi píšucimi ľuďmi v periodikách spomínanej doby sa zaviedlo, čo pri istej hyperbole môžeme nazvať umiernené kastovníctvo. Štúrovská aj časť postštúrovskej generácie naplňovali v mnohom neraz utopické predstavy o dobrých novinároch. Dosiahli často vysoké a kvalitné vzdelanie. Išlo väčšinou o spisovateľov, básnikov, v mnohých prípadoch nadpriemernej i špičkovej kvality, znalcov jazykov a spoločenských vied, v prípade prvého profesionálneho novinára a jedného z najplodnejších, ak nie o najplodnejšieho novinára v slovenskej histórii Daniela G. Licharda (1812–1882)¹⁷ aj prírodných vied. Časť literárnych vzdelancov sa na ostatných podstatne menej talentovaných redaktorov dávala trochu zvrchu.

Štefánek sa nevyhol kritike ani Svetozára Hurbana Vajanského. Martinský „baťko“ nie vždy sa obsahovo pripravil na svoje zásadné články. Pri zamietaných polemikách uvedený nedostatok kompenzoval brilantnou štylistikou. Niekedy však upadol do frázovitosti.

Novinári trpeli chorobou, ktorá zasiahla aj súčasné médiá. Nepoužívali jednotný meter. K oponentom pristupovali veľmi kriticky a svojim „odpúšťali hriechy“.

Na spoločenskom postavení a autorite redaktorov sa podpísali aj ekonomické faktory. Väčšina redakcií sa trápila nielen s cenzúrou, ale aj vysokými kauciami a so zadlženosťou. Mnohé zásahy moci v podobe pokút mali likvidačné následky. Keď novinára poslali súdy do väzenia, vzhľadom a nízky personálny stav redakcie prišli nepredstaviteľné problémy boja o existenciu. Zrazu nemal kto časopisy a noviny redigovať.

Za hospodárske ťažkosti si zodpovední redaktori mohli aj sami. Štefánek spomína rozšafné hospodárenie Milana Hodžu, ktorý čosi odkukal od uhorských šľachticov, ale aj Pavla Blahu. Mzdy redaktorov aj preto neboli lákavé.

Záver

Anton Štefánek bol výraznou osobnosťou. Spájal v sebe danosti, ktoré sa v treťom tisícročí zdajú nezlučiteľné. Bol špičkovým vedcom, sociológom a súčasne kvalitným žurnalistom, organizátorom novinárstva a jeho glosátorom. Žiaľ jeho kritické myšlienky nezostarli. Súčasne sociologické sondy ukazujú, že prestíž novinárskej profesii u obyvateľov, nedosahuje lichotivú úroveň.

akejkoľvek novinárskej a kultúrnej praxe, bez kvalifikovanej a kvalitnej publikačnej činnosti. Neviem, či elévkam na tomto odbore by za ich správy o činnosti ministerstva na seminároch na katedre žurnalistiky mimoriadne tolerantný docent Jano Sand, za našich čias odborný asistent, vôbec dal zápočet.“ (Bábik, Ján: Takmer každý vie, kto bol Balzac... Smutno-úsmevné spomienky na moje pôsobenie na ministerstve kultúry citované podľa https://www.noveslovo.sk/c/Takmer_kazdy_vie_kto_bol_Balzac_1

¹⁷ O vzťahu D. Licharda k vede pozri: Tibenský, J.: *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku II*. Bratislava: Obzor 1988, s. 881–888.

Literatúra:

JACZ, Ľudovít a kol.: *Malá encyklopédia žurnalistiky*. Bratislava: Obzor 1982, 576 s.

JUNEK, Marek: *Slovenský denník v letech 1910–1915. Drobný příspěvek k dějinám slovenské žurnalistiky*. In: Pekník, Miroslav (ed.): *Milan Hodža. Politik a žurnalista*. Bratislava: Veda. SAV 2008, s. 90–104.

KRNO, Svetozár: *Politické strany štátov strednej Európy*. Nitra: UKF 2013, 620 s.

KRNO, Svetozár: *Tomáš Garrigue Masaryk a Svetozár Hurban Vajanský*. In: Dolista, J. – Pána, L. – Skořepa, L. (ed.): *Tomáš Garrigue Masaryk – dílo a odkaz pro naši dobu*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií 2006, s. 114–119.

RUTTKAY, Fraňo: *Dejiny slovenského novinárstva do roku 1918*. Bratislava: Veda. SAV 1999, 229 s.

RUTTKAY, Fraňo: *Slovenské novinárstvo do konca prvej svetovej vojny*. In: Ruttkay, Fraňo: *Slovenský život a žurnalistka*. Martin: Osveta 1987, s. 62–79.

SERAFÍNOVÁ, Danuša: *Anton Štefánek – novinár, publicista*. In: TURČAN, Ľudovít – KLOBUCKÝ, Robert (eds.): *Anton Štefánek vedec, politik, novinár*. Bratislava: Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied 2011, s. 244–255.

ŠTEFÁNEK, Anton: *Osudy slovenského časopisectva pred prvou svetovou*. In: *Otázky novinárstva. Sborník prác z dejín a teórie 1958*. Martin: Matica slovenská pre Novinársky študijný ústav v Bratislave 1959.

TURČAN, Ľudovít – KLOBUCKÝ, Robert (eds.): *Anton Štefánek vedec, politik, novinár*. Bratislava: Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied 2011, 284 s.

Prof. doc. Svetozár KRNO, CSc.

Katedra filozofie a politológie FF UKF v Nitre

e-mail: skrno@ukf.sk

<https://doi.org/10.17846/CIVITAS.2025.01.01.63-75>

Recenzie a informácie/Reviews and Informations

Petr ROŽŇÁK

Politologie pro všechny: Svět v pohybu, politika v proměně

Ostrava: Key Publishing, 2025. ISBN 978-80- 7418-416-1.

Publikácia *Politologie pro všechny: Svět v pohybu, politika v proměně* od renomovaného českého akademika a politológa Petra Rožňáka predstavuje aktualizované a výrazne rozšírené druhé vydanie známeho diela, ktoré veľmi vhodným a zaujímavým spôsobom uvádza čitateľov do sveta politológie. Autor sa v nej úspešne usiluje o didaktickú zrozumiteľnosť, aktuálnosť tém a prepojenie teórie s reálnym svetom politiky, a to nielen z hľadiska pojmomologického, ale aj ideologického, historického a interpretačného.

Recenzované dielo – ako naznačuje jeho hlavný názov „*Politologie pro všechny*“ – má charakter akademického, výučbového, ale aj reflexívneho manuálu, ktorý je určený širokému spektru čitateľov – od študentov všetkých stupňov vysokoškolského štúdia, cez pedagógov a akademikov, až po záujemcov o politické dianie a spoločenské súvislosti v širšom zmysle. Aj samotný podtitul „*Svět v pohybu, politika v proměně*“ poukazuje na hlavný zámer autora – upozorniť čitateľov na rastúcu dynamiku politického priestoru, meniace sa mocenské štruktúry a formujúci sa multipolárny svet, pričom tento vývoj reflektuje nielen cez objektívne fakty, ale aj cez prizmu vlastných skúseností a názorov.

Autor dôsledne dodržiava štruktúru učebnicového typu, kde každá z 22 kapitol obsahuje úvodný sumár, jadro s výkladom, grafické prvky (tabuľky, diagramy, ikonografiu) a záverečnú sekciu nazvanú „Politologické praktikum“. Prínosom je tiež rozsiahly výklad základných pojmov, sprievodný slovník, viacjazyčný abstrakt a tematicky integrované odkazy na multimediálny obsah prostredníctvom QR kódov, ktoré robia publikáciu interaktívnou a prístupnou aj pre vizuálnych či auditívnych učencov.

Na rozdiel od mnohých tradičných akademických učebníc politológie sa Rožňáková práca vyznačuje osobitosťou a subjektívne ladeným komentárom, ktorý je miestami polemický, inokedy filozoficky ladený či ironicky reflexívny. To z nej robí nielen výučbový materiál, ale aj intelektuálne podnetné čítanie, ktoré čitateľa nielen informuje, ale aj vyzýva k premýšľaniu, diskusii a reflexii.

Publikácia je rozdelená do už zmienených 22 hlavných kapitol, ktoré pokrývajú základné oblasti politológie od všeobecných teoretických konceptov, cez štruktúry moci, politické procesy, inštitúcie, až po aktuálne výzvy v globálnom politickom prostredí. Text je napísaný zrozumiteľným jazykom, pričom autor neopomína ani zložité koncepty, ktoré vysvetľuje v kontexte historických súvislostí a súčasného vývoja.

Prvé štyri kapitoly sa venujú politickej socializácii, základným pojmom politológie, vzťahom medzi politikou a spoločnosťou, ako aj centrálnej kategórii politickej moci. Autor tu definuje základné pojmy ako moc, autorita, legitimita, záujem, konflikt či etika v politike, pričom dbá na prepojenie teórie s empirickými príkladmi z dejín i súčasnosti. Kapitola o

moci je rozsiahla a reflektuje rôzne dimenzie politickej dominancie a jej spoločenské dôsledky.

Nasledujúce tematické celky (kapitoly 5 až 7) sa zaoberajú samosprávou, štátom a jeho úlohami, ako aj európskou integráciou. Obzvlášť zaujímavá je kapitola venovaná Európskej únii, ktorá bola v tomto vydaní podstatne rozšírená. Autor detailne popisuje inštitucionálne fungovanie EÚ, princípy voľného pohybu, Schengenský priestor i eurozónu, pričom neváha poukázať na problémy a kritiku európskych byrokratických štruktúr.

Kapitoly 8 až 14 prinášajú tematickú analýzu politických systémov (vrátane ich typológie – demokratické, autoritatívne, totalitné), konceptu demokracie, úlohu médií v demokratickej spoločnosti, volieb a volebných rozhodnutí, ako aj funkcie politických strán a nátlakových skupín. Osobitne je spracovaná téma nevoličstva ako symptómu politickej apatie a stratifikácie spoločnosti, čo autor podáva z pohľadu sociologických i psychologických aspektov.

Kapitoly 15 až 17 sa zaoberajú jednotlivými aktérmi a štruktúrami moci: politickými vodcami, byrokraciou a verejnou správou. Autor analyzuje rôzne modely byrokracie (od racionálnej správy po nadmernú byrokratizáciu), rozoberá technokratický prístup k riadeniu spoločnosti a analyzuje mechanizmy výberu politických elít. Zaujímavým doplnkom je aj reflexia o abnormálnosti politickej aktivity ako špecifického fenoménu verejného života.

Záverečné kapitoly (18 až 22) sa zameriavajú na širšie spoločensko-bezpečnostné a civilizačné rámce: politickú kultúru, úlohu armády a polície v politike, fenomén terorizmu, radikalizmu a separatizmu a napokon aj na formovanie nového multipolárneho svetového poriadku. Posledná kapitola je koncipovaná ako syntéza aktuálnych globálnych výziev: fragmentácie svetového poriadku, geopolitických rizík, deglobalizácie, environmentálnej transformácie, digitálnych hrozieb a kybernetickej bezpečnosti. Autor tu pracuje s bohatým spektrom konceptov, pričom reflektuje súčasné konflikty aj meniacu sa mocenskú štruktúru sveta.

Po oboznámení sa so štruktúrou a tematickým obsahom jednotlivých kapitol publikácie je na mieste upriamiť pozornosť na jej najvýraznejšie kvality. Ide o aspekty, ktoré túto knihu odlišujú od iných učebníc či populárno-náučných sprievodcov v oblasti spoločenských vied. Výber hlavných pozitív vychádza z komplexného čítania textu, zohľadňuje jeho pedagogický potenciál, jazykovú zrozumiteľnosť, tematickú šírku i autorský prístup. Práve tieto kvality robia z publikácie hodnotný príspevok nielen k vzdelávaniu, ale aj k širšiemu kultivovaniu verejného diskurzu.

Jedným z najsilnejších aspektov knihy je jej premyslená didaktická kompozícia. Každá kapitola obsahuje úvodný sumár, výklad, grafické prvky a už spomínané záverečné politologické praktikum. Toto členenie umožňuje čitateľovi rýchlu orientáciu, usporiadanie informácií a ich následné overenie či upevnenie prostredníctvom kontrolných otázok a úloh. Text je tak výborne využiteľný ako učebný nástroj vo vysokoškolskom vzdelávaní.

Ďalším výrazným aspektom je fakt, že autor nezostáva pri opisovaní klasických politologických konceptov, ale neustále ich prepája s aktuálnym spoločenským a politickým kontextom. Výrazným príkladom je kapitola o multipolárnom svetovom poriadku, kde

Rožňák reflektuje globálne geopolitické napätie, globalizačné i deglobalizačné tendencie či rolu digitálnych technológií. Podobne v častiach o armáde, polícii či terorizme prepája výklad s realitou súčasných konfliktov. Toto aktuálne zakotvenie dodáva publikácii značnú dynamiku a relevantnosť.

Hoci ide o odbornú publikáciu, autor sa cielene vyhýba zbytočne komplikovanému jazyku a zložitým akademickým konštrukciám. Text je zrozumiteľný, čitateľný a často doplnený obrazovými alebo schématickými znázorneniami, ktoré uľahčujú pochopenie aj náročnejších tém. Prístupnosť jazyka výrazne rozširuje cieľovú skupinu čitateľov, od študentov až po širšiu verejnosť.

Positívom je tiež to, že Rožňák neprezentuje iba „učebnicové“ vedomosti, ale aktívne reflektuje dianie okolo seba. Nebojí sa vyjadriť vlastný názor, komentovať vývoj politiky, poukázať na deformácie demokratických procesov či kriticky zhodnotiť rolu masmédií a elít. Hoci tento prístup môže vyvolať kontroverzie, robí text autentickým, živým a myšlienkovito provokujúcim. Osobné skúsenosti autora s významnými osobnosťami z oblasti politiky a vedy vnášajú do knihy jedinečný rozmer.

Osobitne oceňujem, že publikácia nekončí pri klasickej politológii. Autor zasahuje do oblasti sociológie, bezpečnostných štúdií, geopolitiky, verejnej správy či mediálnych štúdií. Text tak môže slúžiť aj ako materiál pre doplnkové štúdium v príbuzných odboroch. Výklad o Európskej únii, voľbách, armáde či terorizme prekračuje rámec jedného vedného odboru a podáva komplexný pohľad na súčasné fenomény v ich interdisciplinárnej povahe.

V nadväznosti na uvedené konštatujem, že *Politologie pro všechny* predstavuje významný príspevok k popularizácii a pedagogickému sprístupneniu politologickej vedy nielen v českom, ale aj v stredoeurópskom priestore. Jej prínos možno analyzovať z viacerých uhlov pohľadu: ako učebného textu, ako metodologického nástroja i ako spoločenského a intelektuálneho príspevku.

Najvýznamnejším praktickým prínosom publikácie je jej využiteľnosť v rámci výučby politológie. Kniha úspešne prepája akademickú politológiu s populárnym výkladom. Autor síce vychádza zo základných konceptov, ale približuje ich prístupnou formou a zasadzuje do konkrétneho spoločenského rámca. Týmto spôsobom rozširuje poznatkové horizonty aj u čitateľov, ktorí nie sú odborne zameraní, ale majú záujem porozumieť fungovaniu politiky, štátu, moci a verejných inštitúcií.

Publikáciu možno využiť nielen na výučbu politológie, ale aj v rámci predmetov ako sú napríklad základy spoločenských vied, právo, verejná správa, bezpečnostné štúdiá či občianska náuka. V mnohých pasážach je evidentná autorova znalosť medzinárodných vzťahov, ústavného práva, geopolitiky a bezpečnostného prostredia, čo robí knihu užitočným nástrojom aj pre učiteľov a odborníkov z týchto oblastí.

Rožňák sa navyše neuspokojuje s pasívnym výkladom faktov, ale prostredníctvom svojej autorskej reflexie povzbudzuje čitateľov k premýšľaniu nad zmyslom demokracie, slobodou prejavu, rizikami oligarchizácie moci či zodpovednosťou občana. Kniha teda pôsobí nielen informačne, ale aj formujúco – vedie k uvedomenosti, ostražitosti a aktívnemu občianskemu postoj.

Celkovo možno zhodnotiť, že publikácia *Politologie pro všechny: Svět v pohybu, politika v proměně* od Petra Rožňáka predstavuje výnimočné spojenie odbornej systematizácie, didaktickej prehľadnosti a osobnostného autorského vkladu. V českom prostredí ide o ojedinelý projekt svojho druhu – súhrnný, aktuálny a pútavý pohľad na svet politiky podaný spôsobom, ktorý umožňuje, aby sa politológia stala naozaj prístupnou „pre všetkých“. Rožňáková práca sa pohybuje na rozhraní vedeckého popularizačného žánru a analytického politologického kompendia. Jeho schopnosť prenášať komplexné politické fenomény do zrozumiteľnej roviny je mimoriadne cenná, najmä v kontexte súčasnej doby, kedy dôvera v demokratické inštitúcie klesá a spoločnosť čelí informačnému preťaženiu, manipulácii a polarizácii.

Autor sa v tomto ohľade nestavia do role nezúčastneného komentátora, ale naopak – vystupuje ako aktívny účastník verejného diskurzu, ktorý si uvedomuje hodnotu politickej angažovanosti, kritického myslenia a kultivácie občianskeho vedomia. Je prirodzené, že subjektívne ladený komentár a ideové presahy môžu vyvolať rozdielne reakcie – niekomu bude autorova otvorenosť vyhovovať, iný zasa môže mať výhrady voči hodnotovým alebo ideologickým rámcom textu. Táto pluralita je však sama osebe znakom akademickej slobody a intelektuálnej odvahy autora, ktoré v politologickej literatúre nemožno opomínať.

Z pohľadu odbornej a pedagogickej hodnoty publikácie možno konštatovať, že:

- obsahová šírka publikácie pokrýva všetky kľúčové oblasti základnej politologickej orientácie,
- štruktúra a didaktické prvky robia z knihy výborný nástroj výučby,
- aktualizčný potenciál umožňuje jej použitie aj ako nástroja reflexie súčasného diania,
- interdisciplinárny presah robí z publikácie relevantný zdroj aj pre širšie spoločenské a bezpečnostné štúdie,
- autorská autenticita jej dodáva osobitý charakter a schopnosť zaujať aj skúseného čitateľa.

Záverom možno konštatovať, že druhé vydanie recenzovanej publikácie „*Politologie pro všechny*“ s podtitulom „*Svět v pohybu, politika v proměně*“ nadväzuje na úspech prvého vydania a ďalej ho kvalitatívne rozvíja. Autor v ňom ukazuje, že politológia nemusí byť suchopárnou vedou uzavretou do učebníc a teórií, ale naopak – živým poznaním o nás samých, našich spoločnostiach a o tom, v akom svete žijeme a aký si ho spolu vytvárame. Práve preto si táto kniha zasluhuje svoje miesto nielen v knižniciach študentov a pedagógov, ale aj v rukách každého, kto nechce zostať pasívnym pozorovateľom súčasného politického a spoločenského diania, ale chce mu porozumieť a spolupodieľať sa na jeho formovaní.

doc. Ing. Radoslav Ivančík, PhD. et PhD., MBA, MSc.

Katedra filozofie a politológie, Filozofická fakulta

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

e-mail: rivancik@ukf.sk

CIVITAS

Ročník 1/ 31, 2025, č. 1/68 – 1/2025/ Volume 1/31, No. 1/68 – 1/2025

Vydáva/ Published by:

Katedra filozofie a politológie, FF UKF, Hodžova 1, 94901 Nitra, SR

IČO: 00157716

Registračné číslo: EV 355/25/EPP

Zakladajúci šéfredaktor /Founding Editor-in-Chief:

prof. PhDr. Svetozár KRNO, CSc.(KFP FF UKF, Nitra)

Výkonný šéfredaktor/Executive Editor-in-Chief:

Mgr. Radoslava BRHLÍKOVÁ, PhD. (KFP FF UKF, Nitra)

Doc. Ondrej ŠTEFAŇÁK, PhD. (KFP FF UKF, Nitra)

Členovia redakčnej rady/Editorial Board:

Doc., PhDr. Zuzana MÉSZÁROSOVÁ-LAMPL, PhD. (KFP FF UKF, Nitra)

Doc. Ing. Radoslav IVANČÍK, PhD. et PhD., MBA, MSc. (KFP FF UKF, Nitra)

Doc. PhDr. Tatiana TÖKÖLYOVÁ, PhD. (KFP FF UKF, Nitra)

PhDr. Mária KOČNEROVÁ, PhD. (KFP FF UKF, Nitra)

Mgr. Matej BERÁNEK, PhD. (KFP FF UKF, Nitra)

Mgr. Viera ZOZULÁKOVÁ, PhD. (KFP FF UKF, Nitra)

Medzinárodná redakčná rada/International Editorial Board:

prof. Darko TRIFUNOVIĆ, PhD., Institute for National and International Security
v Belehrade, Srbsko

prof. Dr. hab. Piotr SZRENIAWSKI, Jan Zamoyski College of Humanities and Economics
v Zamości, Poľsko

prof. Dr. hab. Wojciech GIZICKI, John Paul II Catholic University
v Lubline, Poľsko

DSc Łukasz JUREŃCZYK, Assoc. Prof., Head of the Department of Security Policy, Editor-in-chief of the journal "World of Ideas and Politics", Faculty of Political Science and Administration, Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz, Poľsko

Dr. h. c. Prof. dr hab. Janusz MARIANŃSKI, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,
Lublin, Poľsko

Prof. dr hab. Wojciech ŚWIĄTKIEWICZ, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice,
Poľsko

Prof. dr hab. Edward JARMOCH, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach,
Siedlce, Poľsko

Dr. Elizabeth VALDÉS-MIRANDA, Universidad de La Habana, de la Facultad de Derecho,
Kuba

Dr. Mariana BORCOMAN, Departamentul de Științe sociale și ale comunicării, Facultatea de
Sociologie și comunicare, Universității Transilvania din Brașov, Rumunsko

Dr. h. c. prof. Ing. Pavel NEČAS, PhD., MBA, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Slovensko

doc. Ing. Vladimír ANDRASSY, PhD., Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika v
Liptovskom Mikuláši, Slovensko

doc. Ing. Ivan MAJCHÚT, PhD., Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika v
Liptovskom Mikuláši, Slovensko

doc. Ing. Lubomír BELAN, PhD., Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika v
Liptovskom Mikuláši, Slovensko

doc. PhDr. Rastislav KAZANSKÝ, PhD., MBA, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,
Slovensko

prof. Ľudmila LIPKOVÁ, PhD., Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne,
Slovensko

prof. PhDr. Erich MISTRÍK, CSc., PdF UK Bratislava, Slovensko

PhDr. Pavol KRIŠTOF, PhD., Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

doc. Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D., Vysoká škola evropských a regionálních studií v Českých
Budějovicích, Česká republika

PhDr. Štěpán KAVAN, Ph.D., Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Česká
republika

prof. PhDr. Oskar KREJČÍ, CSc., politológ, Česká republika

Dr. Marek HRUBEC, Filosofický ústav ČAV, Česká republika

Assoc. Prof. Hicran HAMZA CELIKYAY, Düzce University, Turecko

Dr. Mehmet Mert KALECI, Düzce University, Turecko

Dr. Emel COSKUN, Düzce University, Turecko

Dr. Márton PÉTI, University of Pannonia, Maďarsko

Technický a grafický redaktor/Technical and graphic editor:

Ing. Branislav Černák (FF UKF, Nitra)

Adresa redakcie/ Editorial address:

KFP FF UKF v Nitre, Hodžova 1, 949 01 Nitra

rbrhlikova@ukf.sk, ebernathova@ukf.sk

Časopis je vydávaný dvakrát ročne./ The journal is published twice a year.

Vedecké články sú recenzované./ Scientific articles are peer-reviewed.

Fotky sú zverejňované sú súhlasom autorov./ Photos are published with the consent of the authors.

Názor prispievateľov sa nemusí zhodovať s názorom redakčnej rady./ The opinion of the contributors may not coincide with the opinion of the editorial board.